

TAMPEREEN YLIOPISTO

Lauri Hietala

**SURKUTELTAVASTA METELISTÄ KOKO KANSAN
TRAGEDIAKSI**

Oppikirjojen nuijasotakuva 1800-luvulta nykypäivään

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Historian Pro gradu-tutkielma
Tampere joulukuu 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

HIETALA LAURI: Surkuteltavasta metelistä koko kansan tragediaksi. Oppikirjojen nuijasotakuva 1800-luvulta nykypäivään.

Pro gradu-tutkielma, 126 s. + liite 1 s.

Historia

Joulukuu 2014

Tutkielmani tarkoitus on selvittää lukion ja sitä edeltäneen oppikoulun historian oppikirjojen nuijasotakuvauksen muutos 1800-luvun lopulta nykypäivään. Nuijasota käytiin vuosien 1596–1597 vaihteessa. Siinä talonpojat nousivat kapinaan Suomen käskynhaltija Klaus Flemingin hallintoa vastaan kurjistuneiden olojensa vuoksi. Talonpoikien tyytymättömyys johtui ennen kaikkea suuria raskaita tuottaneesta linnaleiristä. Linnaleiri oli järjestelmä, jossa talonpojat elättivät ja majoittivat alueensa sotaväkeä. Sotilaat käyttäytyivät väkivaltaisesti ja ottivat talonpojilta enemmän kuin laki salli. Talonpoikien kapina kukistettiin helposti Flemingin harjaantuneen sotaväen voimin. Nuijasodassa kuoli n. 3000 talonpoikaa.

Päättökysymykseni on, miten ja miksi nuijasodan kuvaus on muuttunut lukion ja sitä edeltäneen oppikoulun historian oppikirjoissa 1800-luvun lopulta nykypäivään ja mikä on oppikirjakuvauksen muutoksen suhde tutkimuskirjallisuuden muutokseen. Tarkoitus on selvittää, milloin, miten ja miksi oppikirjojen nuijasotakuva muuttuu ja miten ajan yhteiskunnallinen tilanne sekä uusi tutkimus ovat vaikuttaneet nuijasotatulkintoihin. Tutkielmani jakautuu kahteen osioon. Ensimmäisessä osassa käsittelen nuijasodan tutkimuskirjallisuutta 1800-luvun lopulta 2000-luvulle. Toisessa osassa käsittelen oppikirjojen nuijasotakuvauksen muutosta 1800-luvun lopulta 2010-luvulle. Tutkielmani on laadullinen tutkimus ja tutkimusmenetelmänä on sisällönanalyysi. Nykyään nuijasotaa käsitellään ainoastaan lukion oppikirjoissa. Tämän lisäksi lukion oppikirjat kertovat asioista peruskoulun kirjoja kattavammin, minkä vuoksi olen päättänyt tutkimaan lukion oppikirjoja. Tutkielmani tuo oivan lisän suomalaisen historiantutkimuksen koetinkiven, nuijasodan, tutkimuskenttään käsittelemällä aiemmin tutkimatonta oppikirjojen nuijasotakuvan muutosta.

Nuijasota on kiistelty aihe ja hyvä esimerkki historiantutkimuksen aikasidonnaisuudesta. Ensimmäisen varsinaisen tutkimuksen aiheesta teki Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen 1850-luvulla, mistä johtuu aikarajaukseni alku. Yrjö-Koskisen tulkinta oli kansallisromanttinen ja hänen näkökulmansa vahvasti talonpoikaismyönteinen. Nuijasodan hän näki kuitenkin kansallista edistystä jarruttaneena tapahtumana. Seuraavan tutkimuskenttää merkittävästi uudistaneen teorian esitti Pentti Renvall vuonna 1949. Renvall tuomitsee talonpoikien kapinan ja näkee talonpojat valtakunnan kokonaistilannetta ymmärtämättöminä henkisesti alemmalla tasolla olevina toimijoina. Hän kuvaa tapahtumia sotien aikaiselle ja jälkeiselle historiantutkimukselle tyypillisesti valtiollisen edistyksen näkökulmasta. Suomi oli kehittymässä kohti kansallisvaltiota, mutta nuijasota hidasti tätä kehitystä. Heikki Ylikangas palasi Yrjö-Koskisen juurille ja kuvasi 1977 ilmestyneessä tutkimuksessaan nuijasodan säätykapinana, jossa talonpojat nousivat aatelisvaltaa vastaan sen aiheuttaman sorron vuoksi. Ylikankaan myötätunto on vahvasti talonpoikien puolella ja näkemyksestä on havaittavissa marxilaista historiantulkintaa. Uusinta ja 2000-luvulle tyypillistä monipuolista ja kokonaisvaltaista historiantutkimusta tutkielmassani edustaa vuonna 2009 julkaistu Mirkka Lappalaisen tutkimus, jossa nuijasota liitetään aiempaa vahvemmin Ruotsin kuningasvaltataisteluun, jonka sivujuonteena nuijasota nähdään. Hänen mukaansa talonpojat nousivat kapinaan tavoittelemaan henkilökohtaisia etuja pyrkien samalla vaikuttamaan politiikkaan.

1800-luvun lopun oppikirjat suhtautuvat talonpoikien yritykseen vähättelevästi ja tuomitsevat kapinan. Talonpoikien sijasta kirjat ylistävät Suomen aatelia ja sen saavutuksia. 1900-luvun alkupuolella talonpoikiin suhtaudutaan hetkellisesti myönteisemmin ja nuijasodan syihin sekä talonpoikien kohtaloon kiinnitetään enemmän huomiota. 1940–1960-lukujen oppikirjat kuvaavat tapahtumia kansallisen edistyksen näkökulmasta ja korostavat Suomen erillisasemaa ja aatelin saavutuksia, jotka nähdään varhaisena kehityksenä kohti kansallisvaltiota. Näissä oppikirjoissa laiminlyödään talonpoikien kohtalon kuvaaminen. 1970–1980-lukujen vaihteesta alkaen lukion oppikirjoissa paneudutaan tarkemmin nuijasodan syihin ja seurauksiin. Talonpoikien yritykseen suhtaudutaan huomattavasti ymmärtäväisemmin kuin aiemmin. Sama kehitys jatkuu 2000-luvulla, jolloin nuijasodan syitä ja talonpoikien motiiveja avataan vieläkin tarkemmin. 2000-luvun kirjat kuvaavat nuijasotaa monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti. Kuitenkin 2000-luvullakin oppikirjojen nuijasotakuvaukset ovat erilaisia, eikä kirjoihin ole vakiintunut yhtä tapaa esittää nuijasota.

Oppikirjojen nuijasotakuva muuttuu ennen kaikkea ympäröivän yhteiskunnan muutosten vuoksi. Kirjat ovat sidoksissa aikaansa. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen näkemykset eivät ole iskostuneet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun oppikirjoihin. Sortokauden vaikutus näkyy 1900-luvun alun oppikirjoissa myönteisempänä suhtautumisena talonpoikiin. Pentti Renvallin psykologisia näkemyksiä ei esiinny 1940–1960-lukujen oppikirjoissa, mutta ajalle ominaiseen tapaan nuijasotaa kuvataan kansallisen edistyksen näkökulmasta. Suurin vaikutus on ollut Heikki Ylikankaan tutkimuksella, jonka jälkeen oppikirjojen nuijasotakuva muuttuu huomattavan nopeasti. Ylikankaan tutkimuksen ja 1960–1970-lukujen poliittisen ja yhteiskunnallisen ilmapiirin muutoksen vuoksi oppikirjoissa aletaan 1970–1980-lukujen vaihteesta keskittyä tavalliseen kansaan, talonpoikiin. 2000-luvulla nuijasodasta kerrotaan entistä monipuolisemmin ja siitä on tullut koko kansan tragedia, jonka syyt halutaan avata kattavasti. Mirkka Lappalaisen tutkimus mainitaan vuoden 2012 kirjassa, mutta sen keskeisimpiä väitteitä ei ole sisällytetty kirjan nuijasotakuvaukseen. Kaiken kaikkiaan oppikirjoissa siirrytään 1800–1960-lukujen yksipuolisesta aatelin kuvaamisesta 1970–2010-lukujen aikana talonpoikien kuvaamiseen.

Avainsanat: nuijasota, 1590-luku, talonpojat, nuijasotakuva, oppikirjatutkimus, historian oppikirjat, lukion oppikirjat, aikasidonnaisuus.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	1
1.1. Kiistelty nuijasota.....	1
1.2. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rakenne	6
1.3. Lähteet ja oppikirjatutkimus.....	8
2. Nuijasota tutkimuskirjallisuudessa	13
2.1. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kansallisromanttinen tulkinta nuijasodasta 1850-luvulta.....	14
2.1.1. Linnaleirin aiheuttama kärsimys talonpoikien vapauden riistäjänä.....	15
2.1.2. Nuijasota – uljas ja jalo tuuma.....	17
2.1.3. Kansallisromanttinen, talonpoikaismyönteinen ja kantaaottava kuvaus nuijasodasta.....	20
2.2. Pentti Renvallin kansallista edistymistä jarruttanut nuijasota.....	22
2.2.1 Nuijasota – rahvaan oikosulunomainen psykologinen reaktio	24
2.2.2. Epäonnistumaan tuomittu kapina.....	27
2.2.3. Pentti Renvallin psykologinen ja syyllistävä nuijasotatulkinta sekä ”suomalaisen katsomuksen herääminen”	28
2.3. Heikki Ylikankaan puolustuskirjoitus nuijamiehille.....	29
2.3.1. Säätykauna ja linnaleiri nuijasodan taustalla	31
2.3.2. Nuijasota – verinen sisällissota	35
2.3.3. Heikki Ylikankaan nuijasota – oikeutettu sota sortajaa vastaan	38
2.4. Mirkka Lappalaisen 2000-luvun nuijasotatulkinta – nuijamiehet poliittisina toimijoina.....	40
2.4.1 Linnaleiristä kumpuavan kapinan tavoitteena Kaarlen nostaminen kuninkaaksi	41
2.4.2. Nuijasota – poliittinen kapina	43
2.4.3. Nuijasota – omaa etua ajaneiden talonpoikaisjohtajien kapina	47
2.5. Nuijasodasta julkaistua muuta tutkimusta.....	49
2.6. Yhteenvetoa nuijasodan tutkimuskirjallisuudesta.....	55
3. Nuijasota oppikoulun ja lukion historian oppikirjoissa	58
3.1. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun oppikirjat	60
3.2. 1940–1960-lukujen Suomen edistykseen keskittyvät oppikirjat	64
3.3. Talonpoikaismyönteisyyden ja Heikki Ylikankaan tulkintojen esiinnousu 1970–1990.....	71
3.4. 2000-luvun objektiiviset ja monipuoliset oppikirjat	87
3.5. Oppikoulun ja lukion historian oppikirjojen nuijasotakuvausten muutos 1800-luvun lopulta 2010-luvulle	99
4. Päätelmät.....	103
Lähdeluettelo.....	117
Liitteet	127
Kartta nuijasodan tapahtumista.....	127

1. Johdanto

1.1. Kiistelty nuijasota

Nuijasota käytiin vuosien 1596–1597 vaihteessa. Nuijasota kuului samaan kapina-aaltoon kuin vuonna 1593 alkaneet väkivaltaisuuudet, mutta oli sen kaikkein laajin ilmentymä.¹ Sodan esinäytös koettiin Hämeessä 1595–1596 vuodenvaihteessa. Tässä Rautalammin kapinassa talonpojat kostivat verisesti sotaväen väärinkäytökset alueella, mitä seurasi sotaväen ankara kosto.² Nuijasodassa talonpojat nousivat kapinoimaan kurjistuneiden olojensa vuoksi Klaus Flemingin kovaotteista hallintoa vastaan. Klaus Fleming toimi Suomen käskynhaltijana ollen näin kuningas Sigismundin edustaja Suomessa. Ennen kaikkea talonpojat olivat kyllästyneet aatelien ja sotaväen ylläpitämään linnaleiriin³. Täyssinän rauha 18.3.1595 vei Klaus Flemingiltä kaikki perusteet pitää armeija aseissa.⁴ Kapinan katsotaan alkaneen 25.11.1596 Kyrön kirkolta, jonne oli kokoontunut sekä talonpoikia että nihtejä⁵ jumalanpalvelusta viettämään. Paikalla oli myös surkeaa tilannettaan Ruotsissa valittamassa käyneitä talonpoikia. Vanhat kaunat sytyttivät kahakan heidän välilleen ja kuohunta jatkui ja yltyi seuraavina päivinä.⁶ Kapinointiin lähti lähes koko suomenkielinen Pohjanmaa, mutta ruotsinkielinen osa jäi kapinan ulkopuolelle. Kapina-aalto levisi myös Hämeeseen ja Savoan, mutta ei koskaan saavuttanut Etelä-Suomea.⁷

Nuijamiehiä oli yli 1500, ehkä lähemmäs 3000. Aluksi tavoitteena oli vain Etelä-Pohjanmaan puolustaminen ja haltuun ottaminen, mutta pian ryhdyttiin hyökkäyskannalle.⁸ Kolmeen osaan jakautunut nuijajoukko lähti matkaan joulukuun puolivälin tienoilla. Nokiaa kohti lähteneen pääjoukon johtajaksi valikoitui ilmajokelainen varakas talonpoika Jaakko Ilkka, jolla oli aikaisempaa sotakokemusta Venäjää vastaan käydyistä taisteluista.⁹ Vastassaan talonpojilla oli

¹ Lappalainen 2009, 90.

² Ylikangas 1996, 142–148.

³ Vero, jota kerättiin sotaväen majoittamiseen ja muonittamiseen sinä aikana, kun joukot olivat poissa taistelukentiltä sijoitettuna maakuntiin. Linnaleiriin kuului myös velvollisuus majoittaa sotilaita. Aiemmin sotilaat oli majoitettu lähinnä porvarien ja pappien luo, mutta myöhemmin 1500-luvulla tästä tuli lähes yksinomaan talonpoikien taakka. Katajala 2002, 181. Systeemi, jossa jonkin alueen talonpojat ylläpitivät alueellaan ratsuväkeä, Ylikangas 1977, 23.

⁴ Lappalainen 2009, 139.

⁵ Jalkaväen sotilas.

⁶ Ylikangas 1977, 133–137.

⁷ Lappalainen 2009, 168–170.

⁸ Ylikangas 1996, 175.

⁹ Yrjö-Koskinen 1859, 45–50.

Klaus Flemingin koulutettu sotaväki musketteineen, moderneine pistoaseineen, ratsuväkineen ja tykistöineen.¹⁰ Nuijamiehet hajaantuivat ryöstelemään kartanoita, mikä heikensi talonpoikien iskukykyä. Pieniä voittojakin saavutettiin, mutta pian alkoivat ongelmat.¹¹ Nuijasodan karmivimmat tapahtumat koettiin Savon Mikkelissä ja Hämeen Nyystölässä. Mikkelissä vähälukuisempi, mutta hyvissä puolustusasemissa ollut talonpoikaisjoukko antautui sotaväelle. Heidän henkensä luvattiin säilyttää. Sotaväen johto kuitenkin petti lupauksensa ja nuijamiehet tapettiin viimeiseen mieheen asti. Nyystölässä ratsumies Ivar Tawast lupasi aseettomina antautuvien talonpoikien saavan poistua vapaasti kotiseuduilleen. Aseettomat talonpojat tapettiin.¹²

Sodan ratkaisevat yhteenotot käytiin Nokialla ja Santavuoren taistelussa Ilmajoella. Vuoden 1596 lopulla Nokialla talonpojille luvattiin, että he pääsisivät kotiin ja saisivat linnaleirivapauden, mikäli he vain antautuisivat ja luovuttaisivat johtajansa Flemingille. Nuijamiesleirissä syntyi hajaannusta ja miehiä alkoi paeta. Myös Jaakko Ilkka pötki pakoon huomattuaan talonpoikien miettivän hänen luovuttamistaan Flemingille. Seurasi ajojahti, jossa tapettiin satoja talonpoikia.¹³ Rauhantarjous oli ollut vain huijausta. Ilkka ja muut kapinajohtajat teloitettiin muutamaa viikkoa myöhemmin.¹⁴ Toisesta kansannoususta vastasivat Pohjois-Pohjanmaan talonpojat, jotka kukistettiin Santavuoren taistelussa helmikuun loppupuolella 1597. Tällöin Klaus Flemingin joukot kukistivat talonpoikien kapinoinnin viimeisen kerran. Kaikkia taisteluista seurasi vielä sotaväen ryöstely ja kylien tuhoaminen, mikä pahensi talonpoikien tappiota. Lisäksi toisenkin kapinanousun johtajat teloitettiin.¹⁵ Koulutettu Klaus Flemingin armeija löi helposti huonosti varustautuneet ja lukumäärältään pieneksi jääneet talonpoikaisjoukot. Lukumäärät kuolleista nuijamiehistä vaihtelevat reilusta tuhannesta yli kolmeen tuhanteen. Heikki Ylikankaan mukaan sodassa kuoli noin 3000 ihmistä, mikä oli noin 1,5 % nykyisen Suomen alueen silloisesta väkimäärästä.¹⁶ Kuolleista valtaosa oli talonpoikia ja muutama kymmen sotaväkeä. Varsinaisia aatelia menehtyi tuskin yhtäkään.¹⁷ Klaus Fleming kuoli matkalla Pohjanmaalta takaisin etelään huhtikuun puolessa välissä 1597 ja hänen seuraajakseen asetettiin Narvan linnan päällikkö Arvid Stålmarm.¹⁸

Nuijasota oli yksi tapahtuma ja sivujuonne siinä monimutkaisessa valtataistelussa, jota käytiin

¹⁰ Ylikangas 1996, 186–187.

¹¹ Ylikangas 1996, 197–199.

¹² Lappalainen 2009, 176–177.

¹³ Ylikangas 1996, 201–207.

¹⁴ Ylikangas 1996, 210–211.

¹⁵ Lappalainen 2009, 176–185.

¹⁶ Ylikangas 1977, 9.

¹⁷ Ylikangas 1977, 288–289.

¹⁸ Lappalainen 2009, 190–194.

Ruotsissa valtakunnan kruunusta 1500-luvun jälkipuoliskolla ja 1600-luvun alussa. 1523 Ruotsin kuninkaaksi oli noussut Kustaa Vaasa, jolla oli neljä poikaa: Eerik, Juhana, Maunu ja Kaarle. Kustaan kuoltua valtaistuimelle astui hänen vanhin poikansa Erik, josta tuli kuningas Erik XIV. Muille pojilleen Kustaa Vaasa oli jättänyt kuitenkin suuret herttuakunnat ja laajat valtaoikeudet. Tämä johti veljesten väliseen valtataisteluun, jossa vastakkain olivat Juhana ja Erik Kaarlen ollessa vielä liian nuori ja Maunun kärsiessä mielenterveysongelmista. Tätä aikakautta onkin kutsuttu ”veljesriitojen ajaksi”. Vainoharhainen Erik joutui ruotsalaisten aristokraattien epäsuosioon ja he siirtyivät Suomen herttua Juhanan taakse. Juhana murhautti veljensä Erikin ja Juhanaasta tuli Ruotsin uusi kuningas Juhana III. Juhana meni naimisiin Puolan hallitsijasukuun kuuluneen Katarina Jagellonian kanssa, mikä kytki Ruotsin ja Puolan yhteen. Seuraavaksi hallitsijaksi nousi heidän katolilaiseksi kasvatettu poikansa Sigismund, josta tuli sekä Puolan (vuonna 1587) että Ruotsin (vuonna 1593) kuningas. Tässä vaiheessa Kustaa Vaasan nuorin poika Kaarle oli jo kasvanut miehen ikään ja toimi Ruotsin valtionhoitajana Sigismundin ollessa Puolassa. Luterilaisella Kaarle-herttualla oli vankka asema Ruotsissa ja hän ryhtyi havittelemaan itselleen Ruotsin kruunua.¹⁹

Samoihin aikoihin talonpojat nousivat Suomessa kapinaan. Kaarlen roolista talonpoikien yllyttäjänä on keskusteltu ja siitä ollaan montaa mieltä. Joidenkin tutkijoiden mielestä Kaarle yllytti talonpoikia kapinaan ja halusi heidän syrjäyttävän Sigismundia tukeneen Klaus Flemingin vallasta Suomessa. Toiset tutkijat pitävät Kaarlen roolia pienempänä. Hän ehkä vain antoi luvan kapinaan, mutta ei tahtonut talonpoikien tekevän vallankumousta Kaarlen nimissä. Joka tapauksessa Kaarle-herttuan sympatiat kapinassa olivat suomalaisten talonpoikien puolella, tosin ainoastaan hänen omista motiiveistaan johtuen. Suomen aateli oli vannonut Flemingin johdolla uskollisuuden valaa Sigismundille uudelleen ja uudelleen samaan aikaan, kun Kaarle pyrki saamaan koko Ruotsin vaikutusvaltansa alle. Nuijasodan jälkeen Kaarle saapui kahteen otteeseen Suomeen kukistamaan vastaan hangoittelevaa aatelia ja sai otteen maakunnasta.²⁰ Kaarle rankaisi Suomen aatelistoa tottelemattomuudesta ja Sigismundin kannattamisesta teloituksilla ja kartanoiden menetyksillä.²¹ Lopulta Kaarle kruunattiin Ruotsin kuninkaaksi. Vuonna 1604 hänestä tuli Kaarle IX, kun hän voitti Sigismundin taistelussa Ruotsin valtaistuimesta.²² Näin Suomi liitettiin tiukemmin Ruotsin yhteyteen.²³ Samalla uskonpuhutteiden välinen kamppailu luterilaisuuden ja katolilaisuuden välillä

¹⁹ Lappalainen 2009, 22–88.

²⁰ Ylikangas 1977, 281–289.

²¹ Ylikangas 1996, 325–335.

²² Lappalainen 2009, 267.

²³ Yrjö-Koskinen 1859, 328.

päätyi Ruotsissa luterilaisuuden voittoon.²⁴

Nuijasodan ympärille on rakentunut yli sata vuotta kestänyt dialogi. Eri tutkijat ovat tulkinneet nuijasotaan liittyviä teemoja eri tavalla ja painottaneet eri asioita nuijasotaan liittyen. Tutkijat suhtautuvat nuijasodan syihin, tapahtumiin, päähenkilöihin, talonpoikiin ja aatelisiin sekä 1590-luvun kriisin merkitykseen Suomen historialle eri tavoin. Esimerkiksi Jaakko Ilkkaan ja Klaus Flemingiin on suhtauduttu erilaisilla eri tutkimuksissa. Fleming on nähty tyrannimaisena diktaattorina ja etevänä hallintomiehenä, Jaakko Ilkka puolestaan omaa etuaan ajaneena talonpoikana sekä talonpoikaisena sankarina. Suomalaisessa historianitutkimuksessa ensimmäisen nuijasotaa koskevan kokonaisteorian esitti Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen²⁵ vuonna 1859 ilmestyneessä väitöskirjassaan. Hän keskittyy tutkimuksessaan kuvaamaan 1590-luvun kriisiä, nuijasotaa ja 1500-lukua ylipäänsä vahvasti talonpoikaisesta näkökulmasta. Yrjö-Koskinen kirjoitti suomalaisten talonpoikien saavutuksista ja toisaalta heidän kokemastaan vääryydestä ja kärsimyksestä. Kuitenkin myös suomalaista aatelistoa nostettiin erityiselle jalustalle. Pentti Renvall muodosti 1950-luvulla oman radikaalin teoriansa, joka jäi Heikki Ylikankaan mukaan elämään niin koulujen kuin yliopistojen oppikirjoissa sekä ihmisten mielissä aina 1990-luvulle asti.²⁶ Renvall käsitteli nuijasotaa psykologisenä ilmiönä ja kuvasi 1590-luvun tapahtumia kansallisen edistymisen näkökulmasta. Vuonna 1977 julkaistiin Heikki Ylikankaan teos *Nuijasota*, jossa hän kumosi lähes kaikki Pentti Renvallin väitteet. Nuijasota-teoksen ilmestymistä seurasi kiivas väittely nuijasodasta *Historiallisessa Aikakauskirjassa*. Heikki Ylikangas palasi tutkimuksessaan Yrjö-Koskisen juurille. Hänen teoksensa on vahvasti talonpoikaisnäkökulmasta kirjoitettu. Ylikangas paneutuu talonpoikia kohtaan tehtyihin väärinkäytöksiin ennen nuijasotaa sekä itse sodan aikana. Tuoreimmat tulkinnat nuijasodasta ovat vuodelta 2009, jolloin julkaistiin Mirkka Lappalaisen *Susimessu – 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa*. Lappalainen esitti nuijasodan vahvasti poliittisena kapinana, jossa yksittäisillä omaa etua ajaneilla talonpojilla oli suuri rooli. Lappalainen toi nuijasodan tutkimuskenttään uusia näkökulmia ja tulkintoja. Nuijasodasta tehtyä muuta tutkimusta esittelen luvussa 2.5.

Nuijasodasta tehdyt erilaiset tulkinnat eivät johdu uusien lähteiden ilmentymisestä, vaan vanhojen lähteiden erilaisesta tulkinnasta. Esimerkiksi Pentti Renvallin mukaan talonpoikien valituskirjeistä ei voida tehdä liian pitkälle vieviä johtopäätöksiä heidän kokemistaan vääryyksistä. Yrjö Sakari

²⁴ Yrjö-Koskinen 1859, 326.

²⁵ Käytän hänestä nimeä Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, sillä tällä nimellä hän itse kirjoitti tutkimuksensa *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset*. Historiantutkimuksessa hänestä on käytetty myös lyhempää nimeä Yrjö Koskinen.

²⁶ Ylikangas 1977, 9.

Yrjö-Koskinen, Heikki Ylikangas ja Mirkka Lappalainen puolestaan perustelevat omat väitteensä juuri valituskirjeisiin, talonpoikien tilaa kuvaaviin kirjeisiin sekä valitusretkistä kertoviin dokumentteihin. Lähteet eivät kerro suoraa totuutta, vaan niistä tehdään erilaisia johtopäätöksiä. Tämän ja jokaisen tutkimusajankohdan erilaisen yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi meillä on monta näkemystä nuijasodasta. Lappalaisen mukaan 1590-luvun kriisi on historiantutkijalle matka valheiden, huhujen sekä kilpailevien totuuksien ja tulkintojen maailmaan.²⁷ Tutkimuskirjallisuutta niin kuin yhtä hyvin oppikirjojakin tutkittaessa on huomioitava, että historialliset tekstit ovat kirjoittajien omana aikakautenaan tekemiä tulkintoja, jotka he ovat rakentaneet vajavaisen lähdeaineiston varassa.²⁸ Eri aikakausina ilmestyneissä tutkimuksissa näkyy vahvasti niitä ympäröinyt yhteiskunta, vallalla olleet ajattelutavat ja tutkimussuuntaukset sekä yleinen ajan henki. Tutkimukseni on historiografista tutkimusta, sillä tutkin historiasta kertovia tekstejä. Tutkin eri tulkintoja eri aikakausilta niin tutkimuskirjallisuudesta kuin historian oppikirjoistakin. Luvussa kaksi avaan jokaisen tutkijan kohdalla enemmän ajan historiografiaa ja historiallista tilannetta sekä sitä, miten kyseiset tutkijat nivoutuvat niihin ja miten aika on vaikuttanut heidän tulkintoihinsa.

Poliittisen erityisluonteensa takia 1590-lukua on pidetty jo 1800-luvun jälkipuoliskolla tärkeänä ajanjaksona suomalaisessa historiantutkimuksessa. Vilkas keskustelu Suomen historian olemassaolosta ja luonteesta heräsi, kun Zachris Topelius julisti 1843, ettei Suomella ollut lainkaan omaa historiaa ennen vuotta 1809. Suomen poliittisen historian kannalta 1590-luku on mielenkiintoinen ajanjakso, johon tutkijat ovat ottaneet kantaa.²⁹ Siksi sitä on perusteltua tutkia myös oppikirjojen kautta. 1800-luvun loppupuolella syntyi myös kiista siitä, mikä on hyväksytty tapa tulkita tätä tärkeää vuosikymmentä. Oliko Suomella omaa poliittista valtaa? Oliko mitään ”Suomea”?³⁰ Näihin kysymyksiin myös nuijasotatutkijat joutuvat vastaamaan.

Keskityn tutkimuksessani pääosin itse nuijasotaan, en 1590-luvun Ruotsin valtataisteluun, sillä juuri itse nuijasota on suomalainen ilmiö ja ollut Suomen historialle ja historiankirjoitukselle merkityksellistä. Kuitenkin Ruotsin valtakunnan 1590-luvun kriisin taustoittaminen on tärkeää nuijasodan ilmiön ymmärtämiseksi. Tämän vuoksi minun on tutkimuksessani otettava huomioon myös Kaarle herttuan ja Sigismundin väliseen valtataisteluun liittyviä tekijöitä. Nuijasota on kautta aikain esitetty tärkeänä osana Suomen historiaa. Se on myös ennen kaikkea tärkeä osa Suomen historiankirjoituksen historiaa. Onkin mielenkiintoista ja tarkoituksenmukaista tutkia, miten tämä

²⁷ Lappalainen 2009, 20.

²⁸ Väisänen 2005, 21.

²⁹ Garritzen 2011, 157.

³⁰ Garritzen 2011, 150.

suomalaisen historiantutkimuksen koetinkivi näkyy Suomen historian oppikirjoissa, joista kuva nuijasodasta omaksutaan. Ongelmana ja kiistelyn kohteena ovat olleet pääasiassa nuijasodan syttymisen syyt. Mikä sai talonpojat tarttumaan aseisiin koulutettua Flemingin sotaväkeä vasaan?

Ann Rigneyn mukaan tutkijat rakentavat tulkintojaan tunnetuista historiallisista tapahtumista, joiden tapahtumasarjat koostuvat yksittäisistä tapauksista ja toimijoista, jotka yhdessä tekevät niistä tunnistettavan. Määrittely tietyksi historialliseksi tapahtumasarjaksi, kuten esimerkiksi nuijasodaksi, edellyttää siihen liittyvien keskeisten elementtien kommentointia. Tapahtumia ei voi mielivaltaisesti yhdistellä tai tulkita uudelleen, jottei tutkijoiden välinen dialogi käy mahdottomaksi. Kyseenalaistamalla ja korostamalla tietyn tapahtumasarjan eri elementtejä ja niiden merkityksiä tai antamalla tapahtumille ja toimijoille kokonaan uusia määritelmiä tutkijat rakentavat omia johtopäätöksiään ja auktoriteettiaan toisiin tutkijoihin nähden.³¹ Olen rajoittunut tutkimaan työssäni Ann Rigneyn teorian mukaisesti tutkijoiden ja oppikirjojen tulkintoja eri nuijasodan elementeistä, kuten kapinan syttymisen syistä, talonpoikien roolista ja motiiveista, aatelista ja Klaus Flemingistä, sodan luonteesta sekä nuijasodan seurauksista ja merkityksestä. Näiden seikkojen selvittäminen on merkityksellistä, sillä juuri niiden ympärille tutkijat rakentavat kokonaistulkintansa. Kiinnittämällä huomion samoihin asioihin oppikirjoissa, saan selville niiden kokonaistulkinnan. Rigneyn mukaan tutkijat nostavat esille harvemmin huomioituja seikkoja ja pyrkivät näin vahvistamaan omaa merkityksenantoaan.³² Näin ovat toimineet myös nuijasodatutkijat, jotka ovat ottaneet kantaa tärkeiksi katsomiinsa tekijöihin, henkilöihin sekä tapahtumiin ja rakentaneet oman tulkintansa nuijasodasta. Tutkin, miten Renvall, Ylikangas ja Lappalainen ovat kyseenalaistaneet aiempien tutkijoiden tuloksia ja millaiset omat johtopäätökset he ja Yrjö-Koskinen ovat luoneet sekä mitä uusia näkökulmia nämä tutkijat sekä lukion historian oppikirjat ovat nostaneet esille. Tiettyihin nuijasotaa koskeviin kysymyksiin, kuten linnaleiriin, heidän on kuitenkin kaikkien ollut otettava kantaa.

1.2. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rakenne

Päättämiskysymykseni on, miten ja miksi nuijasodan kuvaus on muuttunut lukion ja sitä edeltäneen oppikoulun historian oppikirjoissa 1800-luvun lopulta nykypäivään ja mikä on

³¹ Rigney 1990, 36–43, 48–53.

³² Rigney 1990, 161.

oppikirjakuvauksen muutoksen suhde tutkimuskirjallisuuden muutokseen. Miten ja milloin nuijasodan kuvaus oppikirjoissa muuttuu? Mitä asioita on korostettu milloinkin? Millaisen kuvan nuijasodasta, sen osapuolista, tapahtumista, henkilöistä ja syistä saa eri aikoina? Pohdin, miksi kuvaus mahdollisesti muuttuu eri aikoina. Teen havaintoja, näkykö oppikirjojen sisällössä sen ilmestymisajankohta ja sen hetkinen yhteiskunta. Kari Kaunismaa toteaa väitöskirjassaan, että on kiinnostavaa tutkia voidaanko oppikirjat nähdä ”ajankohtaisen yhteiskuntailmaston mittareina” edustamassa ”ajan henkeä”.³³ Vertaan nuijasotakuvausta tutkimuskirjallisuudessa tapahtuneeseen muutokseen. Selvitän tutkimukseni ensimmäisessä osassa kuinka nuijasodan tulkinnat ovat muuttuneet ja miksi erilaisia tulkintoja on syntynyt kunakin aikana. Nuijasodasta ja sen verisistä tapahtumista tehdyt tulkinnat ovat oiva esimerkki historiankirjoituksen aikasidonnaisuudesta.³⁴ Tutkin, kuinka oppikirjojen nuijasotakuvaus sitoutuvat aikaan. Selvitän myös näkyvätkö tutkimuskirjallisuuden muutokset oppikirjoissa? Mitä asioita oppikirjat ovat omaksuneet tutkimuskirjallisuudesta ja kuinka nopeasti uusiin tulkintoihin on reagoitu? Miten tulkintoihin suhtaudutaan ja näkyvätkö tutkimustulokset suoraan oppikirjoissa?

Oppikirjoja, tutkimuskirjallisuutta ja niissä esiintyvää nuijasodan kokonaiskuvaa tutkiessani kiinnitän huomion ensinnäkin nuijasodan syyntymisen syihin. Miksi talonpojat nousivat kapinaan? Lisäksi tutkin, miten itse nuijasotaa kuvataan. Millainen on sodan luonne?³⁵ Miten talonpoikiin ja heidän yritykseensä suhtaudutaan? Miten aateli, sotaväki, Klaus Fleming ja Jaakko Ilkka nostetaan oppikirjoissa esille? Kiinnitän huomioni myös siihen, millaisina kapinan seuraukset ja vaikutukset nähdään. Vertailen eri oppikirjoja näiden kysymysten pohjalta miettien millaisen kokonaiskuvan ne antavat nuijasodasta ja miten nuijasotakuva näin ollen muuttuu 1800-luvun lopulta nykypäivään. Tutkimukseni on historiantutkimus, joten en kiinnitä huomiota oppikirjojen kuvitukseen tai muihin ulkonäköseikkoihin, jotka muuttuvat myös nykypäivää kohti tultaessa. Keskityn ainoastaan tekstiin.

Tutkimukseni jakautuu kahteen osioon. Ensimmäisessä osiossa tutkin nuijasotaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta alkaen 1800-luvun Yrjö Sakari Yrjö-Koskisesta ja päättyen Pentti Renvallin ja Heikki Ylikankaan kautta Mirikka Lappalaisen tulkintaan vuodelta 2009. Näiden kaikkien tutkijoiden tulkinnoista on nähtävissä vaikutteita oppikirjoissa. Esittelen muutakin nuijasotaa koskevaa tutkimusta luvussa 2.5. Ne eivät kuitenkaan ole vaikuttaneet tutkimuskenttään samalla

³³ Kaunismaa 2009, 19.

³⁴ Ahtiainen & Tervonen 1996, 139.

³⁵ Sodan luonteella tarkoitan sitä, millaisena sota nähdään ja kuvataan. Nähdäänkö nuijasota verisenä? Korostetaanko aseettomien talonpoikien tappamista? Katsotaanko sotaväen syyllistyneen turhaan julmaan tappamiseen? Kerrotaanko vain ”taisteluista” vai paneudutaan niiden luonteeseen tarkemmin? Millaisia tavoitteita talonpojilla oli? Oliko heillä poliittisia tavoitteita vai tähtäsivätkö he ainoastaan omien rasisitustensa poistamiseen?

tavalla, eivätkä heijastu oppikirjoihin. Toisessa osiossa, eli luvussa kolme tarkastelen lukion historian oppikirjoja ja niissä esitettyä nuijasotakuvaa. Loppuluvussa kokoan tulokset yhteen vertaillen oppikirjojen historiallista muutosta tutkimuskirjallisuuden muutokseen ja kerron, miten ja miksi oppikirjojen nuijasotakuva muuttuu 1800-luvulta 2010-luvulle. Lopuksi vertaan tutkimustuloksiani muuhun oppikirjatutkimukseen.

1.3. Lähteet ja oppikirjatutkimus

Nykyään nuijasota tulee opiskeltavaksi vasta lukiossa. Lisäksi lukion ja aiemman oppikoulun³⁶ oppikirjat kertovat aiheista kattavammin kuin kansa- ja peruskoulun oppikirjat. Näiden seikkojen vuoksi olen valinnut lähteikseni juuri lukion ja oppikoulun historian oppikirjat. Tarkastelen oppikirjoja 1800-luvun lopulta nykypäivään. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset* (1. osa 1857 ja 2. osa 1859) on ensimmäinen nuijasotaa koskeva varsinainen tutkimus, mistä johtuu aikarajaukseni alku. Vuoden 2012 oppikirja *Linkki 5 – Suomen varhaisvaiheet* on uusin nuijasotaa käsittelevä lukion historian oppikirja, johon aikarajaukseni näin ollen päättyy. Tutkimusaineistoni on kattava sisältäen 28 eri oppikirjaa ja monet eri painokset huomioon ottaen 44 oppikirjaa. Aineiston valinta pohjautuu 1960–1990-lukujen osalta Opetushallituksen listaan sen hyväksymistä oppikoulujen ja lukion historian oppikirjoista 1960-luvulta 1990-luvun alkuun, jolloin Opetushallitus oli vastuussa oppikirjojen tarkastamisesta. Kaikki listan nuijasotaa käsittelevät kirjat ovat aineistona tutkimuksessani. Tutkin myös eri oppikirjojen eri painoksia katsoakseni, muuttuuko niiden sisältö uusissa painoksissa. Esimerkiksi 1990-luvun jälkipuoliskolla ei ilmestynyt täysin uusia painoksia, minkä vuoksi en käsittele niitä erikseen. Lukion historian kertauskirjat olen jättänyt pois tutkimusaineistosta, sillä ne ovat vain tiivistelmä varsinaisten oppikirjojen sisällöstä, eivätkä näin tuo esille uutta tietoa. Olen ottanut lähdeaineistoon mukaan muutaman ruotsinkielisen oppikirjan vertaillakseni, onko niissä eroa suomenkielisiin kirjoihin. Lähdeaineistoni antaa näin ollen erinomaisen kuvan oppikoulujen ja lukioiden historian oppikirjoista ja niiden nuijasotakuvasta 1800-luvun lopulta nykypäivään.

Erotan tutkimukseni lähdeviitteissä oppikirjat ja tutkimuskirjallisuuden toisistaan. Tutkimuskirjallisuusviitteissä mainitsen normaalisti tutkijan nimen ja vuosiluvun, kun taas

³⁶ Oppikoulu jakaantui vuodesta 1914 lähtien viisi vuotiseen keskikouluun ja kolme vuotiseen lukioon. Järjestelmä lakkautettiin 1970-luvun peruskoulu-uudistuksessa, jonka jälkeen koulu on jakaantunut yhdeksän vuotiseen peruskouluun ja kolme vuotiseen lukioon. Oppikoulun historiankirjoista tutkin nimenomaan lukion historian oppikirjoja.

oppikirjoihin viitattaessa käytän oppikirjan nimeä ja vuosilukua. Lähdeluettelossa tutkimuskirjallisuus on esitetty perinteisesti sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä, mutta koska käsittelen oppikirjat aikajärjestyksessä, esitän ne myös lähdeluettelossa selkeyden vuoksi ilmestymisjärjestyksessä.

Monissa oppikirjatutkimuksissa tehdään vertailua opetussuunnitelmiin. Omassa tutkimuksessani näin ei kuitenkaan kannata tehdä, sillä ne eivät tarjoa mitään oleellista tutkimuskysymykseni kannalta. Vanhoissa oppiennätyksissä ja uusissa opetussuunnitelmissa annetaan yleisiä ohjeita opetuksen järjestelystä ja siitä, mitä historian oppikirjojen pitäisi suurin piirtein sisältää. Ne eivät anna tarkkoja ohjeita muun muassa siitä, kuinka paljon tai miten nuijasodasta tulisi kirjoittaa. Ne kuvaavat, mitä aihealueita historianopiskelun tulee sisältää ja mitä tavoitteita oppiaineen opiskelulla on. Opetussuunnitelmien sisällön peilaaminen oppikirjoihin veisi tutkimustani liiaksi kasvatustieteiden suuntaan. Lisäksi oppikirjat eivät muutu uusien opetussuunnitelmien vuoksi vaan muutokset ovat seurausta yhteiskunnallisista murroksista, joita oppikirjat heijastavat.³⁷

Oppikirjatutkimus on tärkeää, sillä kansalaiset omaksuvat yhä kuvan menneisyydestään oppikirjojen kautta. Oppikirja on kullekin sukupolvelle väline omaksua aikakautenaan auktorisoitu virallinen kulttuuriperinne. Se on koettu varman ja luotettavan tiedon välittäjäksi.³⁸ Historian oppikirjat ovat Suomessa keskeisessä asemassa nuorten menneisyyskuvan muodostumisessa.³⁹ Oppikirja on kullekin sukupolvelle yhteiskunnan, tutkijoiden ja oppikirjantekijöiden väline välittää haluamansa tieto lukijoille. Se on siis yhteiskuntansa tuote. Tässä piilee oppikirjatutkimuksen merkitys. Oppikirjojen sisällöstä voidaan tehdä päätelmiä ajan yhteiskunnallisista ilmiöistä ja vaikutteista. Kouluissa oppikirjat ovat oppimisen tärkein väline, johon opettaja ja oppilaat viime kädessä nojautuvat. Erityisesti historia on oppikirjasidonnainen oppiaine.⁴⁰ Oppikirjoja tulisikin lähestyä osana yhteiskunnallisia ilmiöitä.⁴¹ Ruotsalaisen oppikirjatutkijan Sture Långströmin mukaan oppikirja on tärkein opetusväline. Se on myös ainoa historiaa koskeva kirjallisuuden laji, jota jokaisen yhteiskunnan jäsenen on pakko lukea, vieläpä vaikutuksille alttiissa iässä.⁴² Kokonaisuin sukupolviin ja yhteiskuntaan vaikuttava rooli tekee oppikirjoista tutkimisen arvoisia.

³⁷ Väisänen 2005, 126–127.

³⁸ Väisänen 2005, 2

³⁹ Väisänen 2005, 34.

⁴⁰ Väisänen 2005, 124–127.

⁴¹ Väisänen 2005, 10–11.

⁴² Långström 1997, 13–30, 191.

Esimerkiksi vuoden 1918 sisällissotakuvan omaksumisessa oppikirjat ovat olleet merkittävässä roolissa.⁴³

Sture Långström nostaa esille kolme seikkaa, miksi oppikirjat ovat historian tutkimuksen lähteinä kiinnostavia. Ensinnäkin oppikirjantekijä on sidonnainen aikaansa.⁴⁴ Väisänen mukaan koulukirjat jopa ylläpitävät tietyn aikakauden yhteiskunnan ideologiaa.⁴⁵ Historiantutkimuksen kannalta kiinnostavaa on viive, milloin jokin asia alkaa muuttua. Oppikirjojen toinen mielenkiintoinen piirre lähteenä on se, että kirjojen teksteissä ei sanota kaikkea. Tutkija joutuu kiinnittämään huomionsa vain siihen, mitä teksti sisältää.⁴⁶ Lisäksi oppikirjoissa joudutaan yksinkertaistamaan monimutkaisia historiallisia asiakokonaisuuksia,⁴⁷ minkä vuoksi niiden tekijät joutuvat muodostamaan oman oikaistun kokonaisuuden paljon tutkitusta, kiistellystä ja monisyisestä nuijasodasta. On mielenkiintoista tutkia, mitä oppikirjoihin valitaan ja millaiseen nuijasotakuvaan kunkin ajan oppikirjat päätyvät sekä miksi he mahdollisesti ovat juuri tällaisen kuvan muodostaneet. Koulukirjat voidaan nähdä monien eri intressiryhmien tuloksena. Ne ovat tekijöiden, lukijoiden, tiedeyhteisön ja laajemmin yhteiskunnan ja sen johtajien etujen ja toiveiden kompromissi. Nykypäivän oppikirjat on tehty ryhmissä ja ne saatetaan koostaa muiden laatimista teksteistä. Aikaisemmin oppikirjat ovat olleet yhden tai kahden henkilön kirjoittamia. Oppikirjoissa ei kuitenkaan ole ollut tapana kertoa, kuinka historiallinen tieto on rakentunut, eikä niissä näy kirjoittajien suhdetta historiallisiin tulkintoihin. Niissä on yhdistettävä toisistaan irrallaan olevia kokonaisuuksia ja mietittävä, mitä kirjoihin otetaan ja mitä jätetään pois.⁴⁸ Onkin mielenkiintoista, mitä nuijasotaa kuvatessa on katsottu tärkeäksi ja mitä vähemmän tärkeäksi ja näin jätetty pois.

Anja Lehikoisen mukaan koulun historian oppikirjat ovat siitä erityisiä, että niihin kohdistuu huomattavasti enemmän yhteiskunnallisten instituutioiden ohjailua ja kontrollia kuin moniin muihin historian tutkimuskohteisiin. Historianopetus on osa sosialisatiota, jonka avulla kasvatuksesta päättävät instituutiot pyrkivät välittämään uudelle sukupolvelle tärkeänä pidetyn osan kulttuuriperinnöstä, arvoista ja normeista. Lehikoisen mielestä historianopetuksen tutkimus on palvellut kasvatuksellisia ja samalla välillisesti myös poliittisia tavoitteita, eli pyrkimystä kehittää historianopetusta haluttuun suuntaan.⁴⁹ Tutkijat ovat muodostaneet omat teoriansa vapaasti oman

⁴³ Sipilä & Mäki-Mikola 2011, 51–56.

⁴⁴ Långström 1997, 94–95.

⁴⁵ Väisänen 2005, 17.

⁴⁶ Långström 1997, 94–95.

⁴⁷ Karlsson 1999, 59.

⁴⁸ Väisänen 2005, 3–10.

⁴⁹ Lehikoinen 'Historianopetus historian tutkimuksen kohteena', *Poliittisen historian tutkimusopas* 1986, 104.

tulkintansa pohjalta, mutta oppikirjojentekijät ovat joutuneet erityisesti aiemmin miettimään tarkemmin kirjojen sisältöä, mikä tekee oppikirjojen nuijasotakuvan tutkimisesta merkityksellistä ja mielenkiintoista. Opetustarkoitukseen tehtyjen kirjojen tekijöiden on mietittävä, millaisen kuvan he nuijasodasta antavat ja mihin suuntaan he nuijasotakuvaa ohjaavat.

Oppikirjatutkimus jaetaan perinteisesti kolmeen kategoriaan: luotettavuustutkimuksiin, pedagogisiin tutkimuksiin ja asiasisällön tutkimuksiin,⁵⁰ joista oma tutkimukseni koskee jälkimmäistä. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja tutkimusmenetelmänä on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Tällä tekstianalyysillä pyritään muodostamaan kyseisestä ilmiöstä tiivistetty kuvaus, jota peilataan laajempaan kontekstiin ja aiempiin tutkimustuloksiin.⁵¹ Vertailen tutkimuksessani oppikirjoja muodostaen niistä kokonaiskuvan siitä, miten ne muuttuvat 1800-luvun lopulta 2010-luvulle ja peilaan oppikirjojen kuvausta ja sen muutosta nuijasodasta esitettyyn tutkimuskirjallisuuteen Yrjö-Koskisen, Renvallin, Ylikankaan ja Lappalaisen kautta sekä oppikirjojen ilmestymisajan yhteiskunnallisiin oloihin ja aiempaan oppikirjatutkimukseen.

Vuoden 2009 väitöskirjassaan *Punatähdestä kaksoiskotkaan* Kari Kaunismaa käsittelee Neuvostoliiton romahtamisen vaikutuksia Venäjän keskikoulun historian oppikirjoihin. Hän tulee siihen tulokseen, että ”ajan henki” on vaikuttanut suuresti oppikirjojen sisältöön. Toisena tutkimustuloksena Kaunismaa mainitsee, että Venäjän oppikirjat eroavat toisistaan aivan kuten muidenkin maiden oppikirjat. Kysymys on hänen mukaansa kuitenkin painotuseroista eikä niinkään väärän tiedon syöttämisestä.⁵² Iidamaria Mäki-Mikola ja Heini Sipilä tutkivat vuonna 2011 oppikirjojen sisällissotakuvaa kasvatustieteiden Pro gradussaan *Suomen sisällissodan käsittely 1930–2000-lukujen historian oppikirjoissa*. Heidän mukaansa vanhemmat 1930–1940-luvun oppikirjat antavat sisällissodasta yksipuolisen kuvan. 1950- ja 1960-luvulla valkoisen totuuden rinnalle alkaa tulla myös punaista osapuolta ymmärtävää sisältöä. Suurin muutos tapahtuu 1970-luvun oppikirjoissa, joissa sodasta pyritään kertomaan tasapuolisesti molempien osapuolten motiivit huomioon ottaen. 1970-luvulta 2000-luvulle sisällissotaa kuvaava osuus on oppikirjoissa hyvin laaja. 1980–2000-lukujen oppikirjat ovat sisällissota -osuudeltaan entistä monipuolisempia ja niissä esitetään asioita eri näkökulmista. Sipilän ja Mäki-Mikolan mukaan historian oppikirjojen pohjalta

⁵⁰ Väisänen 2005, 31–32.

⁵¹ Tuomi & Sarajärvi 2002, 105.

⁵² Kaunismaa 2009, 264–267.

voidaan päätellä, että yhteiskunnalliset, poliittiset ja sosiaaliset muutokset Suomessa ja muualla maailmassa ovat vaikuttaneet oppikirjojen sisältöön.⁵³

Timo Väistön vuoden 2011 Suomen historian Pro gradu-tutkielman *Kansalaissodasta sisällissodaksi - Suomen vuoden 1918 sisällissodan käsittely peruskoulun historian oppikirjoissa vuosina 1994–2010* mukaan sisällissodan käsittely monipuolistuu jonkin verran tultaessa uusiin oppikirjoihin. Väistön mukaan oppikirjat säilyvät melko samanlaisina uusissa painoksissa ja alkuperäiset oppikirjakuvaukset ovat näin ollen pitkäikäisiä. Uusiin tutkimustuloksiin ei aina välttämättä ole reagoitu uusissa painoksissa. Väistön mukaan itse sodan kulkua ei juurikaan tekstissä käsitellä.⁵⁴ Myös kasvatustieteiden vuoden 2012 Pro gradu-tutkielmassa *Sisällissodan diskurssit 1960- ja 2000-luvun historian oppikirjoissa* Markus Haarakosken ja Mikko Seppäsen mukaan uusissa oppikirjoissa näkökulmia on enemmän. Heidän mukaansa sotaan suhtaudutaan kriittisemmin 2000-luvun oppikirjoissa, joissa sota nähdään traagisempana kuin vanhemmissa kirjoissa. Sisällissodan kohdalla 1960-luvulla yleistyi objektiivisempi kuvaus tapahtumista.⁵⁵

Yleisesti ottaen historian oppikirjoista on todettu, että 1960-luku oli murrosvaihetta oppikirjojen tekemisessä, jolloin oppikirjojen sisällössä tapahtui monenlaisia muutoksia. Oppiaineena historia alkoi ottaa kansalaiskasvattajan roolia. Aatteellisen ja ihanteellisen tiedon korostamisesta alettiin pyrkiä pääsemään eroon ja siirryttiin kohti tiedollista kasvatusta. Historian oppiaineen tehtäväksi katsottiin oppilaiden kasvattaminen tiedostaviksi, kriittisiksi ja osaaviksi kansalaisiksi.⁵⁶ Yhteiskunnan arvojärjestelmä alkoi muuttua 1960-luvulla, mikä heijastui myös oppikirjoihin ja opetukseen. Tunteisiin vetoava isänmaallinen historia sai antaa tilaa runsaasti tietoa sisältävälle maailman tarkastelulle.⁵⁷ Vuonna 1991 Opetushallitus luopui oppikirjojen tarkastusmenettelystä. Tähän mennessä oppikirjat tuli tarkistaa Opetushallituksella ennen niiden julkaisemista. Vuoden 1991 jälkeen oppikirjojen kirjoittajien ei enää ole tarvinnut miettiä, että jokin taho puuttuisi kirjojen sisältöön.⁵⁸

Nuijasota kuuluu eniten tutkittuihin ilmiöihin suomalaisessa historiantutkimuksessa.⁵⁹ Oppikirjojen nuijasotakuva ei vielä ole tutkittu. Tämän tutkimuksen myötä saamme nuijasotakuvan ohella

⁵³ Sipilä & Mäki-Mikola 2011, 51–56.

⁵⁴ Väistö 2011, 92–94

⁵⁵ Haarakoski & Seppänen 2012, 79–80.

⁵⁶ Väisänen 2005, 47.

⁵⁷ Väisänen 2005, 59.

⁵⁸ Väisänen 2005, 56.

⁵⁹ Ahtiainen & Tervonen 1996, 39.

tietää, miten joku tietty aihe rakentuu ja muuttuu oppikirjoissa ajan saatossa sekä uuden historian tutkimuksen myötä. Mitkä seikat vaikuttavat niiden sisältöön ja jonkin aiheen kuvaamiseen? Merkittävänä suomalaisen historian tutkimuksen kohteena nuijasodan tutkiminen oppikirjoista on mielekästä ja tärkeää. Tutkimuskirjallisuuden nuijasotakuvan muuttumista on tutkittu moneen otteeseen ja onkin hyvä astua tutkimuskentän ulkopuolelle ja tarkastella, kuinka tutkimuskirjallisuuden ja yhteiskunnan muutokset heijastuvat oppikirjoihin. Nuoret omaksuvat historiakuvansa oppikirjoista ja niiden laatiminen on täysin erilaista kuin tutkimusten. Näiden seikkojen vuoksi näen oppikirjojen nuijasotakuvan tutkimisen tärkeäksi. Tutkimukseni tuo oivan lisän nuijasodan historian tutkimuksen värikkääseen kenttään, tuomalla erilaisen näkökulman nuijasotakeskusteluun.

Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisi esimerkiksi vertailla oppikirjojen nuijasotakuva Suomen historian yleisteosten nuijasotakuvaan. Miten tietokirjojen nuijasotakuva muuttuu ajan saatossa ja onko siinä eroavaisuuksia tai yhtäläisyyksiä oppikirjojen nuijasotakuvaan? Myös tarkempaa vertailua vuoden 1918 sisällissodan ja vuosien 1596–1597 sisällissodan kohdalla voisi tehdä tutkimalla tutkimuskirjallisuutta, tietokirjallisuutta tai oppikirjoja.

2. Nuijasota tutkimuskirjallisuudessa

Tässä luvussa tarkastelen nuijasotaa historian tutkimuksen kohteena. Tarkastelu etenee kronologisesti Yrjö-Koskisesta Renvallin ja Ylikankaan kautta Lappalaiseen. Jokaisen tutkijan kohdalla valotan, millaisessa historiallisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa tutkimus on syntynyt ja mitkä historian tutkimuksen ja ympäröivän yhteiskunnan suuntaukset ovat vaikuttaneet kyseisiin tutkimuksiin ja tutkijan ajatteluun. Näin teen etenkin Yrjö-Koskisen, Renvallin ja Ylikankaan vanhempien tutkimusten kohdalla. Olen jakanut jokaisen tutkimuksen käsittelyn kolmeen eri alalukuun, jotka pohjautuvat johdannossa esittämiini Ann Rigneyn teoriaan pohjautuviin teemoihin.⁶⁰ Ensimmäisessä alaluvussa käsittelen tutkijan esittämiä syitä nuijasodalle. Toinen alaluku kertoo millaisen kuvan tutkimus antaa nuijasodasta. Siinä vastaan kysymykseen, millainen on sodan luonne ja millaisena nuijasota nähdään. Lisäksi kerron itse nuijasodasta ja sen taisteluista sekä analysoin tutkijoiden näkemyksiä nuijasodan seurauksista ja vaikutuksista. Kolmas alaluku on

⁶⁰ Katso luku 1.1. s.6.

yhteenvedo tutkijan nuijasotakuvasta. Alalukujako auttaa hahmottamaan, millaisen kuvan kukin tutkimus antaa nuijasodasta sekä miten kuva muuttuu tutkimuksesta toiseen. Jako pohjautuu siihen, että juuri nämä eri kokonaisuudet ovat erilaisia eri tutkijoiden nuijasotakuvauksissa ja aiheuttaneet keskustelua tutkijoiden parissa.

2.1. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kansallisromanttinen tulkinta nuijasodasta 1850-luvulta

Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen väitöskirjan *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset* ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1857 ja toinen 1859. Näitä vuosilukuja käytän myös viittauksissa, jotta eri osat erottuvat toisistaan. Tutkimus on siihenastisista nuijasotaselvityksistä ehein ja laajin kokonaisuus. Mirrka Lappalaisen mukaan Yrjö-Koskisen väitöskirja on yhä seikkaperäisin nuijasodasta kertova teos.⁶¹ Jokainen nuijasotatutkija tämän jälkeen viittaa tutkimuksissaan Yrjö-Koskiseen. Hänen merkityksensä nuijasodan muistamiselle ja tutkimiselle on kiistaton. Teos on merkityksellinen myös koko suomalaisen historiantutkimuksen näkökulmasta. Se edustaa nimenomaan suomalaista ja suomenkielistä historiantutkimusta ennen maan itsenäistymistä ja on ensimmäinen suomenkielinen väitöskirja.⁶² Mielenkiintoisen väitöskirjasta tekee myös sen kansallisromanttinen aikakauttaan kuvaava ote. 1800-luvun jälkipuolisko oli kansallisromanttisen historiantutkimuksen ja fennomanian aikaa. 1800-luku ja 1900-luvun alku oli Suomessa kansakunnan rakennusaikaa. Tuolloin luotiin kuva Suomesta ja suomalaisuudesta sekä rakennettiin niille menneisyys, tarina kohti kansallisvaltiota. Kansanvalistuksen tehtävänä oli vakuuttaa kansa sen yhtenäisyydestä, yhteisestä menneisyydestä ja sukupolvien uhrauksista kansallisvaltion eteen. Näin luotiin varhaista suomalaisuutta edustavia ”kuviteltuja yhteisöjä” menneisyyteen. Nationalistit rakensivat pitkälle ulottuvan kuvauksen kansallisesta historiasta. Yleensä kansallismieliset halusivat ulottaa suomalaisten menneisyyden Ruotsin vallan aikaa edeltävälle keskiajalle, mutta tarvittaessa kansallishenkeä voitiin löytää myös myöhempien aikojen ahdingosta, kuten Ruotsin valtakaudelta esimerkiksi nuijasodasta.⁶³ Yrjö-Koskinen on yksi kuuluisimmista nationalisteista, jonka teoksesta *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset* tuli yksi kuuluisimmista historiallisista tutkielmista, mitä koskaan on kirjoitettu suomeksi.⁶⁴

⁶¹ Lappalainen 2009, 16.

⁶² Ahtiainen & Tervonen 1996, 139.

⁶³ Fewster 2006, 14–15.

⁶⁴ Fewster 2006, 120–121.

1800-luvulla akateemiset piirit alkoivat korostaa suomalaisuutta Venäjän vallan alaisuudessa. Samalla alettiin fennomaanisen liikkeen johdolla nostaa esille suomen kieltä hallintokielenä olleen ruotsin kustannuksella. Fennomaanisen liikkeen yhdeksi ja erittäin keskeiseksi aseeksi tuli historiantutkimus etenkin sen jälkeen, kun intohimoisesta suomen kielen puolustajasta Yrjö Sakari Yrjö-Koskisesta tuli liikkeen johtohahmo. Fennomaanisen liikkeen seurauksena sitä vastaan syntyi ruotsin kieltä puolustanut svekomaaninen liike. 1800-luvun jälkivuosikymmeninä suomalainen historiantutkimus oli määrältään pääosin fennomaanista tiedettä.⁶⁵ Fennomaaneille kansallinen historia oli nimenomaan kansan historiaa, joukkojen työtä, uurastusta ja ponnistelua.⁶⁶ *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset*-tutkimuksen lisäksi Yrjö-Koskisen kansallisromanttinen näkemys tulee vahvasti esille myös esimerkiksi teoksessa *Oppikirja Suomen kansan historiassa*.⁶⁷ Yrjö-Koskinen edusti nationalistista historianfilosofista näkemystä, jonka isähahmo oli filosofi Friedrich Hegel. Topelius, Snellman ja Yrjö-Koskinen toivat tämän näkemyksen vaikuttavaksi Suomessa.⁶⁸ Historiantutkimuksen ohella Yrjö-Koskinen toimi aktiivisesti myös politiikassa ja lehtimiehenä. Näissä tehtävissään hän toi innokkaasti esille kansallishenkeä ja suomen kielen edistämistä. Hänen johdollaan fennomaniasta tuli yhteiskunnallinen liike, jonka päämääränä oli ruotsinkielisen yläluokan johtavan aseman horjuttaminen. Yrjö-Koskinen ajoi aatettaan eteenpäin ”nuijamiehen tavoin”.⁶⁹

2.1.1. Linnaleirin aiheuttama kärsimys talonpoikien vapauden riistäjänä

Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen mukaan moni asia oli lisännyt talonpoikien tyytymättömyyttä jo vuosia ennen nuijasotaa. Kustaa Vaasan toteuttama uskonpuhdistus siirsi kirkolta rikkauksia aatelistolle ja kuninkaalle, mikä ei ollut rahvaan mieleen. Aateliston asema kohosi samalla, kun talonpoikien tilanne huononi.⁷⁰ Kustaa Vaasa ei Yrjö-Koskisen mukaan luottanut suomalaisiin talonpoikiin, vaikka kirjoittajan mukaan ”suomen talonpojat olivat kuninkaalle kuuluisia koko hallituskauden ajan, samaan aikaan kun ruotsalaiset kapinoivat milloin mistäkin asiasta”. ”Vain pari kertaa” talonpojilla oli Vaasan kanssa erimielisyyksiä.⁷¹ Maanlaajuisesti ”Suomenmaalla” oli kaksi vaaraa: sisältäpäin paisuva aatelisvalta, joka uhkasi talonpoikien vapautta sekä ulkoinen Venäjän

⁶⁵ Tommila 1989, 83.

⁶⁶ Ahtiainen & Tervonen 1996, 143.

⁶⁷ Garritzen 2011, 158–159.

⁶⁸ Tommila 1989, 84.

⁶⁹ Tommila 1989, 90.

⁷⁰ Yrjö-Koskinen 1857, 7-10.

⁷¹ Yrjö-Koskinen 1857, 20.

uhka.⁷² ”Etenkin kansan tilanne oli viheliäinen.”⁷³ ”Suomen historia on valitettavasti kärsimyksiä täynnä.” Yksi näistä kärsimyksistä on pitkä ja verinen sota Venäjää vastaan.⁷⁴ Jatkuva sota ja katovuodet kuluttivat rahvasta ja verotus nousi liian suureksi. Kaiken lisäksi rahvas oli ajautumassa orjuuteen aatelin väkivallan ja sorron myötä.⁷⁵ Sota oli luonteeltaan kaiken tuhoavaa hävityssotaa, mikä teki sodasta erityisen raskasta tavalliselle kansalle. Sotaa seurasivat nälkä ja taudit.⁷⁶ Venäjän-sodassa suomalaiset kuitenkin taistelivat urheasti ja eräiden taistelujen myötä Suomi sai arvonimen ”Suuriruhtinaanmaa”.⁷⁷ Tutkijan mukaan on todennäköistä, että Juhanan teki mieli tässä tilanteessa erottaa Suomi omaksi valtakunnakseen.⁷⁸ Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen mukaan sodan vaikutukset olivat sellaiset, että nuijasodan voidaan sanoa ”sikiäneen” sen seurauksista.⁷⁹

Talonpojat olivat tyytymättömiä aatelin kasvavan ylpeyteen ja väkivaltaan. Sotaväki hankki elatuksensa rahvaalta ankaralla kädellä ottaen liikaa ja väkivalloin. Talonpoikien tyytymättömyyden suurimmaksi syyksi nousee linnaleiri, jonka myötä rahvas joutui sotaväen mielivallan kohteeksi. Suomen aateli alkoi käyttää laajempaa valtaa kuin Ruotsin laki hyväksyi. Yrjö-Koskinen puolustaa kuitenkin aatelia sen verran, että ”aatelistoa ei voi syyttää kaikesta kurjuudesta, sillä aatelistossakin oli monta helläsydämistä, mutta aateliston päävika talonpoikien kurjuus oli”. Jopa rikkaat talonpojat alkoivat polkea köyhempiä ja heikompiään.⁸⁰ Talonpoikien ”kiusaajaparvena” oli usein nimenomaan alempi aateli, sen alemmat virkamiehet, jotka ”olivat kuin kansaa kiusaavia syöpäläisiä”. Valtakunnan ylin hallitus oli niin kaukana Suomesta, että väärinkäytöksiä tapahtui.⁸¹ ”Suomen rahvaan vapaus vaipui yhä syvemmälle ja väkivalta alkoi laillisesti asettua maahamme.”⁸²

Näkemyksensä Yrjö-Koskinen perustaa pääasiassa talonpoikien valituksiin, joissa on tutkijan mukaan voitu liioitella, mutta joissa kuitenkin on perää. ”Tuskin kukaan on niin tyly, ettei usko sitä.” Yrjö-Koskisen mukaan on mahdotonta ajatella talonpoikien lähteneen suurella vaivalla ja joukolla Ruotsiin valehtelemaan oloistaan.⁸³ Rahvas kävi valittamassa vanhan oikeutensa turvin

⁷² Yrjö-Koskinen 1857, 22.

⁷³ Yrjö-Koskinen 1857, 55.

⁷⁴ Yrjö-Koskinen 1857, 55–56.

⁷⁵ Yrjö-Koskinen 1857, 7–15.

⁷⁶ Yrjö-Koskinen 1857, 40–49.

⁷⁷ Yrjö-Koskinen 1857, 56.

⁷⁸ Yrjö-Koskinen 1857, 21.

⁷⁹ Yrjö-Koskinen 1857, 56.

⁸⁰ Yrjö-Koskinen 1857, 57–65.

⁸¹ Yrjö-Koskinen 1857, 70–75.

⁸² Yrjö-Koskinen 1857, 59.

⁸³ Yrjö-Koskinen 1857, 75.

kuninkaalle. Tässä tapauksessa valituskirjeet osoitettiin valtakunnan asioista huolehtivalle Kaarle-
herttualle Sigismundin ollessa Puolassa. Näistä valituskirjeistä ilmenee linnaleirin käyneen
talonpojille liian raskaaksi. Eräässä savolaisessa valituskirjeessä talonpojat sanovat esimerkiksi, että
”jalkaväki ja ratsumiehet ovat alinomaan talonpoikien niskoilla, ryöstävät ja kiskovat kukin
kohdaltansa ja talonpojat nääntyvät ja ei jaksa veroja suorittaa”. Toisen valituksen mukaan ”muutamit
(sotamiehet) käyttäytyvät törkeästi murhaten ja muita pahuuksia tehden talonpojan omassa
kodissa”.⁸⁴

Pohjalaisten vapaudentuntoa koeteltiin 1500-luvun jälkipuoliskolla. Pohjanmaa oli ollut
talonpoikien ja papiston aluetta, vapaa porvareista ja aatelista, mutta tulevaisuudessa tämä vapaus
uhkasi kadota. Suureksi haitaksi oli myös talonpoikaisen kaupankäynnin ja
talonpoikaispurjehduksen rajoittaminen.⁸⁵ Juhana III:lta pohjalaiset olivat saaneet
linnaleirivapauden, mikä alueella ei kuitenkaan toteutunut. Sodan loppuminen herätti toiveita
paremmasta, mutta turhaan. Rasitukset jatkuivat rauhan aikana.⁸⁶ Kaarle sai talonpoikien
valituksista syyn toimiin Flemingiä vastaan, jolloin talonpojat joutuivat ristiriitaisten käskyjen
välillä kappaleiksi. Kaarle vapautti käskyillään Suomen pitäjät linnaleiristä, josta Klaus Fleming ei
kuitenkaan voinut luopua Kaarlen uhan vuoksi.⁸⁷ Pohjalaiset taistelivat sinnikkäästi oikeuksiensa
puolesta ja heidän joukostaan löytyi eteviä henkilöitä, jotka osasivat yhdistää oman ja hallitsijan
edun ja näin valitusretket ja -kirjeet Kaarlelle jatkuivat. Kaarle oli talonpoikien puolella ja vaikka
hän ei kyennyt antamaan konkreettista apua, mainitsi hän talonpojille mahdollisuudesta, että he itse
voisivat tarttua aseisiin, jos muu ei auttaisi. Tämän tiedon Yrjö-Koskinen kuvaa kuitenkin
epäluotettavaksi. Kyrön kirkolla talonpoikien ja sotaväen vanha viha leimahti liekkeihin.⁸⁸
Talonpojat olivat ryhtyneet taistelemaan omien vapauksien ja oikeuksiensa puolesta aatelin
vääryyttä ja ylivaltaa vastaan.

2.1.2. Nuijasota – uljas ja jalo tuuma

Talonpoikien tavoitteena oli nostaa koko Suomen rahvas kapinaan ja hyökätä viimein Turun linnaa
vastaan ja vangita vihamies Klaus Fleming. Kaikki aatelisten ja sotaväen kartanot, joita tielle sattui

⁸⁴ Yrjö-Koskinen 1857, 57–58.

⁸⁵ Yrjö-Koskinen 1859, 4–8.

⁸⁶ Yrjö-Koskinen 1857, 80–81.

⁸⁷ Yrjö-Koskinen 1857, 137–139.

⁸⁸ Yrjö-Koskinen 1859, 24–40.

tuli hävittää, paitsi jos kyseessä oli kuninkaankartano tai Kaarlele tukenut kartanonväki. Nuijamiesten⁸⁹ retken on monesti jälkepäin katsottu olleen todella toivoton yritys. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen kuitenkin puolustaa taistoa toteamalla, että meidän on helppo rauhan aikana jälkepäin tuomita talonpoikien retki epätoivoiseksi. Oli luonnollista, että talonpoikien järjestäytymättömät joukot kärsivät tappion harjaantunutta sotavoimaa vastaan. Se oli kuitenkin ”uljas ja jalo tuuma”, jonka tarkoitus oli puolustaa omaa maakuntaa ja yhdessä muiden maakuntien kanssa vapauttaa Suomi vääryyden vallasta. Sotaan ryhdyttiin vasta, kun rauhanomaiset keinot oli käytetty loppuun.⁹⁰ Yrjö-Koskinen mainitsee myös, että urheutta nuijajoukoilta ei puuttunut ja että jotakin järkeä ja johtajuuttakin talonpojilla oli. Heidän retkellään oli yhteinen tarkoitus. Lopulta oli kuitenkin mahdoton ajatella, että hajanaiset joukot, joiden itsetarkoituksena oli ryöstö ja hävitys, olisivat voineet ponnistella hyvin johdettua sotaväkeä vastaan. Kapinaan nousua Yrjö-Koskinen pitää oikeutettuna.⁹¹

Yrjö-Koskinen mukaan nuijamiehet ”osoittivat miehuutensa muutamassa kahakassa” ja saavuttivat yksittäisiä voittojakin.⁹² Nokiolla pohjalaisten yhteishenki katosi, kun päälliköt luvattiin epätietoisessa tilanteessa Flemingin rauhantarjouksen jälkeen luovuttaa Flemingille. Jaakko Ilkka pakeni huomattuaan, että ”hänen nahallaan käydään kauppaa”. Seurasi sekasorto, jossa Flemingin sotaväki ryhtyi ajamaan takaa pakoon yrittäviä talonpoikia. Useita talonpoikia tapettiin tai otettiin vangiksi. Pakenemaan onnistuneet palasivat retkeltään masentuneena takaisin koteihinsa. Fleming kosti talonpojille hävittämällä ja ryöstämällä heidän asumuksiaan.⁹³ Hämeen Padasjoella tapettiin 400 nuijamiestä.⁹⁴ Erityisesti Savon tapahtumia, jossa aseettomiksi houkutellut talonpojat tapettiin hangelle, Yrjö-Koskinen pitää voittajille häpeällisenä. ”Koko tästä verisestä nuijasodan näytelmästä, joka muutoin kyllä on täynnänsä murhetta ja kauhua, ei ole toista niin kammottavaa tapausta, kuin tämä talonpoikaismurha Suursavon pappilassa.” Tämä tapaus ”todistaa, millainen hallitus Suomen kansalla oli”.⁹⁵

Kaarle-herttuan suojatti ja vouti Israel Laurinpoika saapui toisen kapinaan nousun kynnyksellä yllyttämään pohjoispohjalaisia, jotka pelkäsivät linnaleirin ulottuvan eteläpohjalaisten tappion

⁸⁹ ”Nuijajoukko”, ”nuijamies”, ”nuijapä”, ”nuijakonna” ovat olleet Yrjö-Koskinen mukaan mitä todennäköisimmin aatelisen herjaussanoja. ”Rahvas oli muka itse ikään kuin nuijan kaltainen.” Yrjö-Koskinen 1859, 54.

⁹⁰ Yrjö-Koskinen 1859, 42–45.

⁹¹ Yrjö-Koskinen 1859, 82.

⁹² Yrjö-Koskinen epäilee Klaus Flemingin pelänneen nuijajoukkoa ja ehkä hän sen vuoksi teki tällaisen tarjouksen. Yrjö-Koskinen 1859, 58.

⁹³ Yrjö-Koskinen 1859, 58–61.

⁹⁴ Yrjö-Koskinen 1859, 66.

⁹⁵ Yrjö-Koskinen 1859, 79–80.

myötä myös heidän maakuntaansa. Toiseen nousuun vaikutti myös eteläpohjalaisten kohtalon herättämä sääli ja kauhistelu. Santavuoren taistelun ja samalla koko sodan loppu oli Yrjö-Koskisen mukaan hirvittävä näytös. Talonpojat ajautuivat aukealle, johon heidät oli helppo piirittää. Osa tapettiin, osa otettiin vangiksi. Näin Pohjanmaakin joutui Flemingin tiukkaan otteeseen.⁹⁶ ”Nuijasota, Suomen talonpoikien omankäden yritys, oli rauennut, jättäen hävitystä ja verisiä muistoja jälkeensä.”⁹⁷ Yrjö-Koskinen moittii myös sellaisia talonpoikia, jotka oli värvätty sotaväen puolelle ja jotka taistelivat näin omia säätyveljiään vastaan, mitä hän pitää erittäin raakana käytöksenä. Sotaväki ei käyttäytynyt suinkaan sen paremmin. Heidän silmissään kapinoiva rahvas oli petturijoukko, joka oli ryöstänyt ja hävittänyt heidän kartanonsa. Velat maksettiin monin kerroin. Sotaväki murhasi, ryösti ja raiskasi.⁹⁸

Klaus Fleming kuvataan Suomen johtajana periaatteen mieheksi, joka kannatti laillista kuningasta. Hän on talonpoikien vihan kohde, mutta Yrjö-Koskinen kuitenkin myös puolustaa Flemingin toimia nuijasodassa. Flemingillä oli niihin oma syynsä Kaarlen uhatessa hänen valtaansa. Fleming oli jalomielinen ja osasi olla lempeä. Esimerkiksi Savon verilöylyssä ei Fleming itse oletettavasti raakuuksia harjoittanut, ”sillä hänen viisautensa esti sen”. Fleming piti kuitenkin joukkojaan löysässä kurissa, joten tällaista pääsi tapahtumaan. Tämä oli myös yksi syy kapinaan nousuun.⁹⁹ Fleming oli joka tapauksessa käytökseltään karkea ja luonteeltaan julma. Miksikään tyranniksi Flemingiä ei kuvata, vaan taitavaksi valtiomieheksi.¹⁰⁰ Marskin kuolema oli maalle takaisku.¹⁰¹ Jaakko Ilkkaa Yrjö-Koskinen ei sankarillista, vaikka niin voisi ehkä teoksen kansallisromanttisen luonteen huomioiden odottaa. Hän on yksi kapinan johtajista, mutta erityistä painoarvoa Ilkalle ei aseteta eikä Ilkkaa kuljeteta mukana tarinassa sodasta kerrottaessa.

Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen mukaan nuijamiesten tappio oli lopulta hyvä asia. Talonpoikien voitto olisi tutkijan mukaan lopulta ollut heille itselleen vain haitaksi. Yrjö-Koskinen toteaa historian esimerkkien yleensä opettavan, että jokainen yritys, joka ei osaa ottaa liittoonsa kansakunnan sivistyneimpiä voimia on tuhoon tuomittu tai tuottaa lopulta tappiota ja murhetta kansalle. Mikäli talonpojat olisivat voittaneet, ”isänmaamme sivistys olisi mennyt ehkä vuosisatojen matkat takaperin”, toteaa Yrjö-Koskinen.¹⁰² Hän kuitenkin huomauttaa, että tuomiota lopputuloksen

⁹⁶ Yrjö-Koskinen 1859, 88–111.

⁹⁷ Yrjö-Koskinen 1859, 123.

⁹⁸ Yrjö-Koskinen 1859, 79–85.

⁹⁹ Yrjö-Koskinen 1859, 80.

¹⁰⁰ Yrjö-Koskinen 1857, 103–122.

¹⁰¹ Yrjö-Koskinen 1859, 131.

¹⁰² Yrjö-Koskinen 1859, 82.

vaikutuksista on vaikea langettaa, sillä Suomen kansan historian yleinen muoto ja edistysaskeleet ovat vielä hämärän peitossa. Yrjö-Koskinen siis pohtii tapahtumaa Suomen historian edistymisen kannalta ja haluaa löytää 1500-luvulta ”Suomen”, vaikka mitään ”Suomea” ei varsinaisesti 1500- eikä 1800-luvun lopullakaan ollut vielä olemassa. Hän katsoo, että nuijasodan jälkeen talonpoikien olot hieman parantuivat, vaikka välittömästi sodan jälkeen talonpoikien tilanne oli ankea. Talonpojat alkoivat kuitenkin voitettunakin saada kohtuullista korvausta vaatimuksillensa. Aateli otettiin tiukempaan valvontaan ja väärinkäytöksiä tutkittiin ja pyrittiin ehkäisemään.¹⁰³ Sodan jälkeen Kaarle lähetti talonpojille kirjeen poikkeuksellisesti suomeksi, minkä Yrjö-Koskinen katsoo tarkoittavan Suomen kansallisuuden arvon ylenemistä vallanpitäjien silmissä. Tämä oli tutkijan mukaan kapinan ansiota.¹⁰⁴ Yrjö-Koskisen mielestä on liioiteltua väittää nuijasodan uhrien määräksi 3000 kuollutta, mutta joka tapauksessa menehtyneitä oli paljon.¹⁰⁵

Voitettuaan Sigismundin kannattajat Suomessa Kaarle mestautti useita aatelisia ja näin oli ”Suomen aatelisto verisellä kovuudella kukistettu”. Yrjö-Koskisen mielestä Kaarlen viha Suomen aatelia kohtaan oli oikeutettua, ei vain mielivaltaa. Valtaan päästyään Kaarle ei kuitenkaan tutkijan mukaan pystynyt hillitsemään vihaansa niin kuin jalomielisen voittajan olisi kuulunut. ”Tämä verenvuodatus on ruosteella himmentänyt Kaarlen muuten niin kirkasta mainetta.” Kaarlen toimilla oli kuitenkin positiiviset seuraukset, sillä laittomuuden juuret oli nyt perattu maasta.¹⁰⁶ Samalla Kaarlen voitto merkitsi sitä, että uskonpuhdistus oli Suomessa ja Ruotsissa vankemmalla pohjalla kuin missään muualla Euroopassa. Samalla Suomi tuli Ruotsin kanssa 1590-luvun tapahtumien myötä tiukempaan yhteyteen kuin koskaan aiemmin.¹⁰⁷

2.1.3. Kansallisromanttinen, talonpoikaismyönteinen ja kantaaottava kuvaus nuijasodasta

Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen tyyli on hyvin kantaaottavaa, mikä nykytutkimuksen valossa katsottuna haittaa tutkimuksen luotettavuutta. Teoksesta on hyvin havaittavissa Yrjö-Koskisen fennomaaninen ja kansallisromanttinen ajatusmaailma. Tämä näkyy ensinnäkin siinä, että Suomen talonpoikia nostetaan monessa kohtaa positiivisesti esille. Edellä mainittujen talonpoikia koskevien

¹⁰³ Yrjö-Koskinen 1859, 171.

¹⁰⁴ Yrjö-Koskinen 1859, 173.

¹⁰⁵ Yrjö-Koskinen 1859, 124.

¹⁰⁶ Yrjö-Koskinen 1859, 291–300.

¹⁰⁷ Yrjö-Koskinen 1859, 326–328.

kehusanojen ohella Yrjö-Koskinen kuvaa monia suomalaisten arvostettuja taitoja, kuten kalastus, metsästys, tervanpoltto ja oluen paneminen.¹⁰⁸ Viljelyksessä nähtiin puolestaan Kustaa Vaasan aikakaudella ”urhea edistyminen”, mikä onkin Yrjö-Koskisen mukaan Suomen historian etevimpiä kappaleita.¹⁰⁹ Nuijasodan taisteluissa talonpojat osoittivat urheutensa ja koko kapinaa Yrjö-Koskinen luonnehti jaloksi tuumaksi, jossa talonpojat ryhtyivät oikeutettuun taisteluun omien oikeuksiensa ja vapautensa puolesta vääryyttä vastaan. Sodan keskellä ja koston himossakin talonpojilla oli ”sydäntä ja sääliä”, kun he esimerkiksi pelastivat erään säätyläisen vaimon liekehtivästä talosta.¹¹⁰ Toisaalta talonpoikia kuvataan säälivään sävyyn. Yrjö-Koskinen itse toteaa, että ”emme ole säälimättä saattaneet katsella sitä Suomen rahvaan sorrettua tilaa (...)”. Rahvas oli ajettu 1500-luvulla ”köyhyyteen ja poloon”.¹¹¹ Kantaottavalla kielenkäytöllä korostetaan rahvaan kokemaa vääryyttä. Fennomanian mukaisesti Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen kuvaa Suomen historiaa nimenomaan kansan historiana ja kuvaa kansan joukkojen ponnistelua vaikeina aikoina. Talonpoikaisto nousi vastustamaan sortoa. Hänelle nuijasodan talonpojat on erinomainen kohde löytää varhaista suomalaista sankaruutta. Pääsyy kapinointiin oli linnaleiri, joka uhkasi talonpoikaista vapautta. Kaarlen yllytys ei ollut ratkaisevaa. Kyseessä oli sosiaalinen nousu aatelia vastaan.

Teoksessa Suomen kansan historia kuvataan fennomaaniseen tyyliin edistyksenä, jota nuijasota jarrutti, mutta jossa suomalaiset nousivat urheasti sortajaa vastaan. Kansallistunteen Yrjö-Koskinen löytää kuitenkin maan ”etevimmästä ja sivistyneimmästä säädystä”, vaikka muuten kansallistunnetta ei hänen mukaansa 1500–1600-luvun vaihteen Suomessa esiintynyt.¹¹² ”Nuijasota oli Suomen historiain lapsuuden ikää.” Suomi tarvitsi vielä Ruotsin kansan holhousa. Historiallisesti Suomen kansa oli kuopus, eikä sen tekoja siksi voi Yrjö-Koskisen mukaan ”tavallisella mitalla ja määrällä arvostella”.¹¹³ Näin Yrjö-Koskinen ikään kuin antaa anteeksi ja hyväksyy koko kansan ”erheet” ja edistystä jarruttaneet teot. Olihan Suomi vasta lapsen iässä.

1800-luvun kansallisromanttisen tutkimuksen ristiriitaisuus näkyy hyvin Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen teoksessa. Samalla, kun aateli kuvataan suomalaisen rahvaan sortajana, saa se myös kunniaa Yrjö-Koskiselta, esimerkiksi Venäjän-sodan menestyksestä. Talonpoikien päävihollisen Klaus Flemingin ”etevyydestä” mainitsin jo aiemmin. Flemingin lisäksi Yrjö-Koskinen kuvaa Flemingin seuraajan

¹⁰⁸ Yrjö-Koskinen 1857, 31–33.

¹⁰⁹ Yrjö-Koskinen 1857, 34–40.

¹¹⁰ Yrjö-Koskinen 1859, 41.

¹¹¹ Yrjö-Koskinen 1857, 56.

¹¹² Yrjö-Koskinen 1859, 327.

¹¹³ Yrjö-Koskinen 1859, 328.

Arvid Stålarmin ”kokeneeksi, uskolliseksi, taitavaksi ja urhoolliseksi mieheksi, joka ei koskaan omaa etuaan katsonut”.¹¹⁴ Yrjö-Koskinen kertoo myös, miten Suomen aatelista löytyi monta helläsydämistä, jotka yrittivät pysyä Flemingin toimien ulkopuolella.¹¹⁵ Toisaalta myös talonpoikia moititaan, etenkin nostoväkeä. Nuijasodan syitä ja kulkua tarkastellessa aateli on joka tapauksessa vihollinen. Kaarlen toimet Suomen aatelia vastaan herättävät tutkijassa kuitenkin sääliä.

2.2. Pentti Renvallin kansallista edistymistä jarruttanut nuijasota

Seuraava nuijasodan tutkimuskenttää merkittävästi uudistanut tulkinta syntyi lähes sata vuotta myöhemmin, kun Pentti Renvall julkaisi vuonna 1949 teoksensa *Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita: Vaasa-kauden Suomessa*. Renvallin radikaalit tulkinnat ovat herättäneet runsaasti huomiota nuijasotatutkijoissa ja suomalaisessa historiantutkimuksessa ylipäänsä. Jokaisessa tämän jälkeen ilmestyneessä nuijasotaa käsittelevässä tutkimuksessa on otettu kantaa Renvallin näkemyksiin. Renvallin teoria jäi Heikki Ylikankaan mukaan vallitsevaksi teoriaksi niin yliopistoissa, kouluissa kuin tutkimuksessa ylipäänsä aina 1990-luvulle asti.¹¹⁶ Elise Garritzenin mukaan Renvallin näkemys, jonka mukaan aateliset toimivat 1590-luvun kriisissä Suomen turvallisuuden hyväksi, sai ymmärrettävästi suosiota sodan jälkeisessä Suomessa.¹¹⁷

Sotien aikaan tutkimus nosti Suomen historian keskeiseksi toimijaksi valtion. Historiantutkimus muuttui karmivan maailmansodan ja häikäilemättömien militarististen valtioiden nousun myötä. Nyt tulkittiin, että kansan oli raivattava tiensä keinoja kaihtamatta valtioksi. Itsenäistyneessä ja itsenäisessä Suomessa haluttiin korostaa, kuinka maan historia eteni selkeinä vaiheina ja toisiinsa loogisesti liittyvien tapahtumien sarjana kohti suvereniteetin saavuttamista ja vapaussotaa. Valtion etu nähtiin kaikkein tärkeimpänä. Sota, valtio ja historia nivoutuivat tutkimuksessa toisiinsa. Itsenäisyyden saavuttaminen nähtiin lopullisena maalina, johon Suomen historia ajautui vuosisatojen saatossa. Uuden sukupolven edustajana myös Pentti Renvall omaksui tämän näkemyksen. Historiantutkimus alkoi palvella valtiollista historiaa, jonka katsottiin ulottuneen autonomiaa edeltävään Ruotsin vallan aikaan. Suomalaisten katsottiin aina pyrkineen suojautumaan vihollista vastaan ja halunneen vallata etuja itselleen. Ruotsin puolestaan katsottiin laiminlyöneen valtakuntansa itäisten osien asioita. Ruotsalaisten ja suomalaisten intressit olivat olleet erilaiset.

¹¹⁴ Yrjö-Koskinen 1859, 139–144.

¹¹⁵ Yrjö-Koskinen 1597, 65.

¹¹⁶ Ylikangas 1977, 9.

¹¹⁷ Garritzen, 167–168.

Tämä johti vähittäiseen erkaantumiseen emämaasta. Idän kysymyksestä, idän vaarasta ja tämän kysymyksen ratkaisuyrityksistä tuli tutkimuksessa Suomen historian ydinasia. Menneisyyttä alettiin tutkia Suomen turvallisuuskysymyksenä.¹¹⁸ Suomi nähtiin lännen etuvartiona itää vastaan.¹¹⁹ Kansallisen edistymisen kuvaaminen näkyi valioyksilöiden nostamisessa esille Renvallin tulkinnoissa.¹²⁰ Hänen ajalleen joukot edustivat kommunismin uhkaa ja yksilöt länsimaista demokratiaa.¹²¹ Renvallin näkemyksen mukaan talonpojilla ei nuijasodassa ollut kykyä tarkastella asioita laajemmasta näkökulmasta. Saman ilmiön hän huomasi kommunistien toiminnasta 1930-luvulla sekä sodan jälkeen 1945, kun sotaväsymys sekoitti lyhytjännitteisimpien päät ja kommunistit liittolaisineen saivat äänivyöryn.¹²²

Toisen maailmansodan ja Suomen tappion myötä myös historiantutkimus oli uudessa tilanteessa. Historiantutkimuksen tuli uudistua, mitä myös Pentti Renvall ajoi voimakkaasti eteenpäin. Historiantutkimuksen tuli hänen mukaansa omaksua syvempi ja tieteellisempi ote ja luoda välitön kosketus elävään elämään sekä suuntautua suuremmalle yleisölle. Ilmiöitä oli tutkittava niiden oman ajan ympäristössä, oman ajan ihmisten kannalta ja kehityksen kulussa yleensä. Nuijasodan tulkitseminen ”sotaväsymyksestä” johtuneeksi olikin kosketus tuon ajan ”elävään elämään”.¹²³ Pentti Renvall sekoitti voimakkaasti psykologiaa historiantutkimukseen,¹²⁴ mikä näkyy selkeästi myös tässä tutkimuksessa käsiteltävässä teoksessa. Renvall yhdisti tulkinnassaan psykologisen otteen, millä hän selitti nuijamiesten ja punaisten käyttäytymistä sekä kansallisvaltion historian kuvaamisen edistyksenä. Hänen näkemyksiinsä on saattanut vaikuttaa myös se, että hänen isänsä, Haminan kirkkoherra, joutui punaisten surmaamaksi sisällissodassa 1918.¹²⁵ Vuoden 1918 sisällissota heikensi luottamusta joukkoihin, mikä heijastuu Pentti Renvallin nuijasotatulkintaan.¹²⁶ Renvall puhuukin tutkimuksissaan vahvan järjestysvallan puolesta. Hänen näkemyksensä pysyvät hänen tutkimuksissaan sodan jälkeenkin.¹²⁷ Renvallin kokonaisvaltaisuuden vaatimus ja yhteisökeskeisyyden painottaminen tulivat tutkimuksessa yleisesti hyväksytyiksi, mutta hänen painottamansa psykologia ja sielulliset tekijät eivät saaneet ymmärrystä. Renvallia askarrutti uuden ajan murroksen vaikutus ihmisen käyttäytymiseen ja psyykeen. Hänen mukaansa ihminen kehittyi

¹¹⁸ Ahtiainen & Tervonen 1996, 73–82.

¹¹⁹ Ahtiainen & Tervonen 1996, 86.

¹²⁰ Ahtiainen & Tervonen 1996, 166.

¹²¹ Ahtiainen & Tervonen 1996, 140.

¹²² Ahtiainen & Tervonen 1996, 111.

¹²³ Tommila 1989, 201–202.

¹²⁴ Tommila 1989, 233.

¹²⁵ Ahtiainen & Tervonen 1996, 112.

¹²⁶ Ahtiainen & Tervonen 1996, 140.

¹²⁷ Ahtiainen & Tervonen 1996, 118.

koko ajan henkisesti ja kulki kohti henkistä vapautta. Yhteisön johtava kerros näkee, ymmärtää ja omaksuu ajan merkit paremmin kuin muut. Tämän vuoksi suomalainen aateli 1500-luvun lopulla ymmärsi maansa aseman paremmin kuin alemmat kansanosat.¹²⁸ Pentti Renvallin näkemykset saivat voimansa omasta ajastaan, kommunismin noususta ja iskusanoista lumoutuneiden joukkojen oletetusta arvostelukyvyyttömyydestä, minkä pelättiin rappioittavan suomalaisen yhteiskunnan länsimaisia perusarvoja ja rakenteita.¹²⁹

2.2.1 Nuijasota – rahvaan oikosulunomainen psykologinen reaktio

1590-luvun yhteiskunta muuttui 25-vuotisen Venäjän-sodan myötä. Renvallin mukaan sodanaikainen sosiaalinen erikoistuminen aiheutti jännityksiä, jotka purkautuivat nuijasodassa.¹³⁰ Aatelin väärinkäytöksistä Renvall muodostaa oman poikkeavan käsityksensä. Pentti Renvallin mukaan talonpoikien valituksista tai Renvallin esille nostamista virkamiesten lyhytaikaisista pesteistä ei voida tehdä liian pitkälle vietyjä johtopäätöksiä aatelin ja virkamiesten laittomuuksista, sillä lyhyet pestit olivat ajalle tyypillisiä.¹³¹ Talonpoikien valituskirjeet asettavat Suomen 1500-luvun lopun oikeuslaitoksen Renvallin mukaan liian synkkään valoon. Valitusten perusteella tutkimuksissa on moitittu tuomarien toimintaa. Renvall mainitsee tavallisen kansan epärehellisyyden olleen käräjillä tyypillistä.¹³² Ennen nuijasotaa pyrittiin myös talonpoikien olojen helpottamiseen, mikä vähensikin valitusretkiä kuninkaan luo. Verotusta kevennettiin ja epäkohtiin puututtiin.¹³³ Pyrittiin esimerkiksi kyyditysten tasaiseen jakautumiseen.¹³⁴ Linnaleirirasitustakin pyrittiin helpottamaan. Sotaväki harjoitti kuitenkin myös Renvallin mielestä mielivaltaa. Väärinkäytöksiä pyrittiin hyvittämään, mutta rajoituksena tälle toiminnalle oli kuitenkin kruunun ja yleisesti yhteiskunnan etu.¹³⁵ Renvall vierittää syyn talonpoikiin kohdistuneista väärinkäytöksistä Yrjö-Koskisen tapaan ennen kaikkea alemman aatelin ja toimia hoitaneiden virkamiesten niskoille. Hänen mukaansa johtajat kyllä yrittivät oloja helpottaa. Muutkin tutkijat nostavat esille sen, että oloja todella yritettiin kuninkaan ja Flemingin toimesta helpottaa, mutta antavat näille toimenpiteille

¹²⁸ Tommila 1989, 236.

¹²⁹ Ahtiainen & Tervonen 1996, 138.

¹³⁰ Renvall 1949, 9.

¹³¹ Renvall 1949, 53–71.

¹³² Renvall 1949, 72–83.

¹³³ Renvall 1949, 134–135.

¹³⁴ Renvall 1949, 142–143.

¹³⁵ Renvall 1949, 148–150.

ja niiden vaikutukselle Renvallia vähemmän painoarvoa. Oloja ei selvästikään pystytty merkittävästi parantamaan.¹³⁶

1500-luvun uskonpuhdistus siirsi valtaa mahtavan katolisen kirkon ylimmiltä miehiltä aatelille. Talonpoikien yhtenäisyys alkoi rakoilla, kun maaseudulle syntyi kehittyneempi ylempi talonpoikaisluokka. Ratsupalvelukseen osallistuvat talonpojat saivat verovapauksia sekä oikeuden linnaleiriin ja ajoivat häikäilemättömästi omaa etuaan muiden talonpoikien kustannuksella, mikä hiersi talonpoikien välejä. Renvallin mukaan suurin osa talonpojista ei ollut henkisesti kehityksessä päässyt vielä niin pitkälle, että olisi kyennyt kilpailemaan tämän huippukerroksen kanssa. Talonpoikia leimasi vanhoillinen liikkumattomuus ja henkinen hitaus. He pitäytyivät mieluummin vanhassa ja vastustivat uutuuksia. Ärtymys kasvoi sodan lisäämien raskuuden, kuten ylimääräisten verojen myötä. Renvall myöntää, että sotilaat kyllä harjoittivat suoranaista ryöstöä ottaen enemmän kuin lupa oli. Renvallin mielestä syntyneitä levottomuuksia ei voida kuitenkaan ymmärtää vain tämän vuoksi, vaan on otettava huomioon ”pari sielullista tekijää”.¹³⁷

Talonpoikien viha oli Renvallin mielestä ymmärrettävää, mutta kapinointiin ryhtyminen johtui heidän henkisen kehityksensä tasosta.¹³⁸ Talonpoikaisella kansalla oli tapana personoida muutoksen aiheuttajat ja näin linnaleirillekin etsittiin henkilökohtaiset syntipukit. Tilannetta ei osattu ajatella yleisestä yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Venäjän-sodan aikana 1570–1595 kaikki huomattavat talonpoikien levottomuudet osuvat aselepokausiin ja sodan päättymistä välittömästi seuraavaan aikaan. Levottomuudet syntyivät silloin, kun sotaponnistukset hellittivät. Tällöin eivät voimat riittäneet enää siihen henkiseen ponnistukseen, mitä tarvittiin, jotta raskuudet olisi tajuttu yhteisen edun välttämättä vaatimiksi. Voimien jännittäminen tunnettiin tarpeettomaksi, kun vihollinen ei enää muodostanut suoraa uhkaa. Sotaväsymys pääsi purkautumaan, ”mikä tapahtui sitä suuremmalla voimalla mitä vähemmän henkisesti kehittymättömästä väestönosasta oli kysymys ja mitä suurempaa ponnistusta jo sodanaikaisen yhteisedun silmissä pitäminen oli vaatinut”. Viha kohdistui niihin, jotka edelleen hankkivat talonpojilta saataviaan.¹³⁹ Tässä mielentilassa talonpojat olivat herkkiä kuuntelemaan ulkopuolista johdonmukaista yllytystä, minkä seurauksena levottomuudet syttyivät Pohjanmaalla. Talonpojat eivät tajunneet, että Kaarle joutuisi kuninkaana pyytämään talonpojilta lisää raskuutta.¹⁴⁰

¹³⁶ Esim. Ylikangas 1977, 46.

¹³⁷ Renvall 1949, 162–165.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Renvall 1949, 165–169.

¹⁴⁰ Renvall 1949, 180–182.

Suomen eduista piittaamaton Kaarle hankki talonpoikien suosion ylimysvastaisuudellaan sekä talonpoikien etua ajavana linnaleiriä vastustavana miehenä. Talonpojat turhautuivat, kun herttua myönsi summittaisesti Flemingin käskyjen kanssa ristiriidassa olleita vero- ja linnaleirivapauksia. Herttua tarvitsi talonpoikien valituksia oikeutukseksi Flemingin kukistamisessa. ”Kaarle-herttua kehotti pohjalaisia hankkimaan itse itselleen oikeutta, ellei muuten niin nuijilla ja aidanseipäillä”, toteaa Renvall lausunnon todenperäisyyttä epäilemättä. Nuijasodan loppunäytös taas oli jo välittömästi herttuan asettaman uuden voudin aikaansaannosta.¹⁴¹ Niin herttuan kiihotus kuin linnaleirivapauden epäonnistuminen eivät kuitenkaan olleet tutkijan mukaan kapinan pohjimmaisista syistä. Pohjalaisten linnaleirimääräys ei ollut mikään oikeudenloukkaus, vaan tarkoituksenmukainen järjestely, jossa heille ei voitu suoda mitään erillisvapautta. Renvall muistuttaa, että Pohjanmaan linnaleirirasitus oli lievempi kuin muualla ja oli kaiken lisäksi vähentynyt juuri nuijasotaa edeltävinä vuosina.¹⁴² Linnaleiriä oli jatkettava maan yhteisen turvallisuuden takaamiseksi.¹⁴³ Renvall korostaa turvallisuusnäkökohtaa ajan historiantutkimukselle tyypilliseen tapaan.

Sen sijaan nuijasodan puhkeamisen pohjana oli ajattelutavan oikosulkeisuus, joka katsoi vain omia rasiuksia kykenemättä tajuamaan rasiusten suurempia yhteyksiä. Nuijasota oli psykologinen ilmiö. Rauhan tuloa seurasi lamaannuksen aiheuttama henkisen tason lasku. Erityisen herkästi levottomuuksia oli syntynyt henkisesti vähemmän kehittyneillä takamaaseuduilla, joissa tarvittiin vähemmän, jotta ajattelutapa laskisi levottomuuksien edellyttämälle oikosulkutasolle. Renvallin mielestä kapinan syntyneet Pohjanmaa, Rautalampi ja Savo eivät olleet ehtineet henkisessä kehityksessä eteläisen Suomen tasolle. Kapinaan ryhtyivät lopulta ne, jotka olivat kärsineet Venäjän-sodasta vain välillisesti ja taloudellisesti, eli rikkaat etelä- ja pohjoispohjalaiset.¹⁴⁴ Myös Jaakko Ilkka lähti tavoittelemaan taloudellisia etuja ottaessaan nuijajoukon johtaakseen.¹⁴⁵ Ilkkaa kuvataan menestyneeksi ja varakkaaksi talonpojaksi, jota Flemingin toimet ja kiristynyt ote Pohjanmaasta uhkasi. Ilkan yhteiskunnallinen asema ja tavallisesta poikkeavat henkiset kyvyt takasivat hänelle paikan kapinajohtajana. Lopulta Ilkan arvovalta kuitenkin romahti nuijajoukkojen tappioiden myötä. Tappio pantiin ”alkukantaisen talonpoikaisen ajattelutavan” mukaisesti yhden miehen syyksi.¹⁴⁶

¹⁴¹ Renvall 1949, 172–178.

¹⁴² Renvall 1949, 178–180. Ylikangas toteaa, että vaikka Pohjanmaan linnaleirirasitus oli muuta maata pienempi, se ei tee heidän olojaan yhtään paremmaksi. Kysymys on siitä, mihin tottuu. Rasiitus se oli silti. Ylikangas 1977, 116.

¹⁴³ Renvall 1949, 154.

¹⁴⁴ Renvall 1949, 180–182.

¹⁴⁵ Renvall 1949, 216–217.

¹⁴⁶ Renvall 1949, 206–219.

2.2.2. Epäonnistumaan tuomittu kapina

Nuijasota syttyi Pohjanmaalla, Hämeessä ja Savossa, sillä ”näiden takamaaseutujen talonpojat ryhtyivät hekin tavoittelemaan omia etujaan tavalla, joka on tyypillistä henkiselle kehittymättömyydelle”. ”Ärtymys, ei harkinta, määräsi tekojen luonteen.”¹⁴⁷ Nuijasodan tapahtumat esitetään teoksessa erittäin lyhyesti ja hyvin summittaisesti, eikä kapinan raakuutta korosteta mitenkään. Tavoitteena oli nostaa naapurikuntien talonpojat mukaan kapinaan tarvittaessa pakkokeinoin. Lopullisena päämääränä oli Klaus Flemingin vallan kukistaminen. Psykologinen ote pysyy mukana Renvallin teoksessa nuijasodan syiden pohtimisen jälkeenkin. Hänen mukaansa sodan menestys tuli riippumaan mielialatekijöistä. Mielialat alkoivat heti horjua, kun Fleming tarjosi Nokialla talonpojille antautumismahdollisuutta ja kotiin pääsyä. Retki epäonnistui ja tehtävä oli alun alkaenkin ollut täysin mahdoton.¹⁴⁸ Kapina kuvataan toivottomana ja omahyväisenä yrityksenä. Talonpojat esiintyvät kuvauksessa huonossa valossa. Renvall toteaa esimerkiksi, että talonpoikaiskapinoille tyypilliseen tapaan nuijasodassakin alkumenestyksen saavuttanut yhteisyrittys päätettiin syömingeillä ja juomingeilla, joihin tuhlattiin paikalla tavattujen ratsumiesten varastot.¹⁴⁹ Tällaisella kuvauksella mustamaalataan talonpoikien sodankäyntiä ja toiminnan tavoitteita. Klaus Flemingin toimet kuvataan Renvallin teoksessa monessa kohtaa eteviksi ja välttämättömiksi. Esimerkiksi Rautalammen kapinan kovaotteinen kukistaminen oli Renvallin mielestä maalle hyödyksi.¹⁵⁰

Pentti Renvallin tulkinnassa näkyy vahva turvallisuusnäkökohtaa korostava kansallinen näkemys, jossa suomalaisten historia nähdään edistyksenä kohti itsenäistä valtiota. Hänen mukaansa Suomi kehittyi kohti kansallisvaltiota vuosina 1521–1611, eli Kustaa Vaasan hallitsijaksi nousemisesta hänen poikansa Kaarle IX:n kuolemaan. Nuijasota katkaisi tämän meneillään olevan kehityksen.¹⁵¹ Suomi oli 1500-luvun lopulle tultaessa alkanut yhä selvemmin muodostaa oman hallinnollisen ja poliittisen voimakeskuksen, mutta sen voimat eivät riittäneet sinä tilanteessa, jossa ratkaisu jouduttiin suorittamaan, omaehtoisen valtioelämän turvaamiseen. Tämän vuoksi kehityksen täytyi jatkua osana Ruotsi-Suomen valtakuntaa.¹⁵² Nuijasota heikensi ratkaisevassa kohdassa Suomen voimia matkalla kohti Ruotsista erillistä aluetta. Erikoiskehitys katkaistiin työntämällä sivuun yhteiskunnan kehittyneimmät kerrokset nuijasodassa sekä Kaarlen Suomen aateliin kohdistuneissa

¹⁴⁷ Renvall 1949, 275.

¹⁴⁸ Renvall 1949, 216–217.

¹⁴⁹ Renvall 1949, 165–169.

¹⁵⁰ Renvall 1949, 172–176.

¹⁵¹ Renvall 1949, 8–11.

¹⁵² Renvall 1949, 111–112.

vainoissa, kun hän pyrki saamaan Suomen tiukempaan otteeseensa. Nuijasodassa myös talonpojat menettivät kehityskykyisimmän aineksensa. Kapinan sekä Kaarle-herttuan ja Sigismundin välisen valtataistelun vuoksi ”kesti pari kolme vuosisataa ennen kuin tämä takaisku oli saatu korjatuksi ja suomalainen yhteiskunta alkoi taas yleisemmin liikkua ja saada henkistä vireyttä”.¹⁵³

2.2.3. Pentti Renvallin psykologinen ja syyllistävä nuijasotatulkinna sekä ”suomalaisen katsomuksen herääminen”

Pentti Renvallin mukaan kapina oli psykologinen reaktio, jossa oli kyse spontaanista kansannoususta, jossa ymmärtämätön ja henkiseltä kehitykseltään alempi kansanosaa turhautui ja tarttui yllytyksen myötä aseisiin ymmärtämättä valtion parasta. Linnaleiri ei ollut perimmäinen syy. Renvallin mielestä 1500-luvun lopulla ajaututtiin palvelemaan Suomen tarpeille vieraita päämääriä aikana, jolloin sisua olisi voinut näyttää alistamalla kantamaan rasituksia, joita yhteiskunnan täytyi asettaa jäsenilleen. ”Jälkimaailma voi vain aavistaa, miten paljon enemmän suomalaisten tarpeita huomioonottavaa seuraavien vuosisatojen kehitys maassamme olisi ollut, ellei kansa olisi herpaantunut”, toteaa Renvall.¹⁵⁴ Renvallin tulkinta nuijasodasta on hyvin syyllistävä. Talonpoikia syytetään yhteisen edun hylkäämisestä ja suoranaista typeryydestä, jossa maan etu unohdettiin ja ajaututtiin ajattelemaan vain itseä. Ihmisten lokeroiminen henkisesti eritasoisiksi väestöryhmiksi on hyvin kyseenalaista. Renvallin tulkinnassa aateli edustaa eliittiä ja maan etua ajavaa kansanosaa ja talonpojat tyhmää kansan alakerrosta. Suomen kehittynein kerros, esimerkkinä Mikael Agricola¹⁵⁵, oli Renvallin mukaan henkisessä kehityksessään suunnilleen keskieuropalaista tasoa.¹⁵⁶ Tällaista ihmisten lokeroimista eri kehitystasoille voitaisiin sanoa suoranaiseksi rasismiksi.

Renvallin tulkinnassa on paljon kansallisia näkökohtia korostavia lausuntoja, mistä Ylikangas kritisoi häntä myöhemmin.¹⁵⁷ Renvall löytää Yrjö-Koskisen tapaan 1500-luvulta suomalaisuutta, vaikka mitään ”Suomea” tai ”suomalaisuutta” on hyvin kyseenalaista tuohon aikaan asettaa.

¹⁵³ Renvall 1949, 314–317.

¹⁵⁴ Renvall 1949, 180–182.

¹⁵⁵ Renvallin mukaan Agricola aloitti suomalaisen historiankirjoituksen ja loi taitavasti yleiskielen, jota kaikkialla Suomessa ymmärrettiin. Tämä tarkoitti Renvallin mukaan sitä, että suomalainen henkinen kehitys oli vienyt siihen pisteeseen, jossa kansallinen katsomus oli herännyt täyteen tietoisuuteen. Renvallin mukaan uudelle ajalle tyypillinen kansallinen yksilöityminen ilmentyi Agricolan myötä Suomen historiaan. Tämä ilmiö esiintyi vain suomalaisen yhteiskunnan henkisellä huipulla. Renvall 1949, 306–308.

¹⁵⁶ Renvall 1949, 305–309.

¹⁵⁷ Ks. luku 2.3.3.

Suomalaisilla oli Renvallin mukaan omia yhteisiä tavoitteita, jotka eivät olleet Ruotsin hallitsijoista riippuvaisia. Tällaista ”suomalaista aloitteellisuutta” ja ”suomalaisten näkökohtien heräämistä” oli idän asuttaminen ja Suomen itärajan puolustaminen. Renvallin mukaan vastakohta kuninkaan ja johtavien suomalaisten välillä johti Suomen herttuakunnan luomiseen. ”Suomen näin saama muodollisestikin yhtenäinen johto korosti jo sinänsä Suomen erikoisasemaa.” Tämä antoi aatelille mahdollisuuden erikoistua Suomen etujen mukaisiin ja suomalaisen aatelin katsomuksia vastaaviin tehtäviin muun muassa sotilashallinnossa. Suomen aateli halusi ajaa omaa ja Suomen etua.¹⁵⁸ Aateli tunsu Suomen erilliseksi poliittiseksi kokonaisuudeksi.¹⁵⁹ Suomalaiset erikoispyrkimykset tuhoutuivat Herttuan voiton myötä.¹⁶⁰

Teoksessa näkyy vahvasti aikakauden historiantutkimuksen suuntaukset ja Pentti Renvallin omaksumat näkemykset. Kansallisen historian kuvaaminen yhdistyy tulkinnassa tutkijan psykologisiin näkemyksiin. Renvall suhtautuu talonpoikiin samaan tapaan kuin vuoden 1918 sisällissodan punaisiin. Molemmat nousivat vastustamaan järjestysvaltaa ja toimivat yhteiskunnan edun vastaisesti. Renvall käsittelee oman aikansa tutkimuksen tapaan 1590-lukua turvallisuuskysymyksenä. Aateli oli uskollinen kuninkaalle, sillä Puolan liiton ajateltiin mahdollistavan parhaan turvallisuuden idän vihollista vastaan. Nuijasota oli tukahdutettava kovaotteisesti, sillä se uhkasi maan järjestystä ja turvallisuutta. Tulkinnassa historia nähdään kehityksenä kohti kansallisvaltiota. Renvall korostaa tätä kehitystä nostamalla esille Suomen kansan huippukerroksen aatelin sekä sen johtavat miehet.

2.3. Heikki Ylikankaan puolustuskirjoitus nuijamiehille

Heikki Ylikankaan *Nuijasota* keräsi ilmestyttyään 1977 runsaasti huomiota. Teos hyökkää voimakkaasti Pentti Renvallin psykologisten teorioiden kimppuun. Ylikankaan mielestä Renvall leimaa perusteetta talonpojat yksin syyllisiksi nuijasotaan ja käsittelee talonpoikia muutenkin alempiarvoisina ymmärtämättöminä ihmisinä. Ylikankaan tulkinnasta alkoi voimakas keskustelu kapinan syistä. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* nousi *Nuijasodasta* kirjoitetun Erkki Lehtisen

¹⁵⁸ Renvall 1949, 309–311. Pentti Renvall kirjoittaa: ”Tuloksena tästä kaikesta oli huomattava itsetunnon ja itsetietoisuuden nousu: miehet, jotka olivat tottuneet tekemään ratkaisun, silloin kun oma ja alaisten henki oli kysymyksessä, katsoivat yhtä hyvin pystyvänsä ratkaisemaan valtioelämän keskeisimmät kysymykset.” Renvall 1949, 311.

¹⁵⁹ Renvall 1949, 313.

¹⁶⁰ Renvall 1949, 314–315.

arvostelun myötä kiivas debatti nuijasodan ympärille, mitä nostan esille tässä luvussa. Keskustelussa menttiin henkilökohtaisuuksiin, kun Lehtinen ja Ylikangas arvostelivat toisiaan historian tutkijoina.¹⁶¹ *Nuijasota* keskittyy vahvasti juuri nuijasotaan Ruotsin kuningasvaltataistelun sijaan ja tuo esille paikallisia näkökohtia.

1960–1970-luvuilla opiskelijamäärien runsas kasvu, älymystön yhteiskunnallinen radikalisoituminen, tiedonvälityksen kehittyminen ja kolmannen maailman ongelmat nostivat yhteiskunnan suuret massat suosioon historian tutkimuksessa. Historiaa voitiin selittää taloudellisista ja sosiaalisista ilmiöistä käsin, mistä löytyvät myös Ylikankaan mielestä historian yleiset selitykset. Hän korostaakin teoksessaan joukkovoiman (nuijamiesten) merkitystä.¹⁶² Ylikankaan tutkimukset kohdistuvat joukkoliikkeisiin ja suurta yleisöä kiinnostaviin aiheisiin, mikä tekeekin hänestä yhden tunnetuimmista suomalaisista historian tutkijoista 1970-luvulta lähtien. Ylikangas esittää uusia näkökulmia kansalliselle historiankirjoitukselle. *Nuijasota*-teoksessa Ylikangas palaa yrjökoskislaiseen luokkateoriaan, talonpoikien ja aatelin vastakohtaisuuteen. Teos otettiin erityisesti radikaalin opiskelijapolven piirissä innolla vastaan. Sen avulla tuomittiin vanha tutkimus, jonka eräänlaiseksi sijaiskärsijäksi Pentti Renvall joutui. Marxilaisuudesta Ylikangas on kuitenkin aina sanoutunut irti, vaikka yhtäläisyyksiä hänen tutkimuksistaan siihen löytyykin.¹⁶³ Marxilainen historiatulkinta levisi 1960- ja 1970-luvuilla suomalaisen opiskelijanuorison ja nuorten tutkijoiden keskuuteen, mikä johtui yhteiskunnallisista muutoksista ja aikakauden kiivaasta poliittisesta elämästä. Marxilaisuudella on vahva yhtäläisyys fennomaaniseen tutkimukseen. Molemmat näkemykset katsoivat edustavansa ”kansan tahtoa”, sen tarpeita ja toiveita. Fennomaanit ja marxistit näkivät historian kulkevan eri yhteiskuntamuotojen kautta kohti täydellistymistä, oli kyse sitten heimoyhteisön kulkeminen kohti kansallisvaltiota tai kehitys erilaisista riistojärjestelmistä tulevaan luokattomaan kommunistiseen yhteiskuntaan. Tämä selittää osittain Ylikankaan palaamista Yrjö-Koskisen tulkintaan. Ylikangas korostaa kahden yhteiskuntaluokan välistä taistelua.¹⁶⁴ Marxilaisessa historian tutkimuksessa painotettiin luokkien välistä kamppailua ihmiskunnan historiassa. Marxilainen historianharrastus säilyi elinvoimaisena aina 1980-luvulle asti, mutta ei

¹⁶¹ Erkki Lehtisen mukaan *Nuijasota* on “subjektiivisen pyrkimyksen värittävä teos”. Lehtinen ’Nuijasodan konnat ja sankarit’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 68–69. Ylikangas puolestaan vastasi Lehtisen arvostelun olevan ”tieteellisistä pelisäännöistä piittaamaton terroriteko”. Hän syytti Lehtistä liiallisesta kansallismielisyydestä ja nuijasodan näkemisestä ainoastaan kotimaisena ilmiönä. Mikäli nuijasotaa käsitellään osana yleiseurooppalaista kehitystä, säätyvastakohtaisuus Ylikankaan mukaan korostuu. Hänen mukaansa Suomen asukkaat tulee nähdä ensisijaisesti säätyjen ja luokkien jäseninä, ei ”suomalaisina”. Ylikangas ’Nuijasota anakronistisen nationalismin peruutuspeilissä’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 169–178. Lehtisen mukaan 1500-luvulta on havaittavissa suomalaista kansallistuntoa. Lehtinen ’Nuijasodan konnat ja sankarit’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 81–82.

¹⁶² Ahtiainen & Tervonen 1996, 140.

¹⁶³ Tommila 1989, 238.

¹⁶⁴ Ahtiainen & Tervonen 1996, 140.

koskaan noussut haastamaan akateemista ”normaalihistoriaa”.¹⁶⁵ Jatkuvuuteen ja kansallisiin traditioihin nojautunut historiantutkimus ei horjunut, mutta jälkensä marxilaisuus ja vasemmistolaisuuden esiinmarssi historiantutkimukseen kuitenkin jätti. Historia yhteiskunnallistui taloudellisten ja sosiaalisten selitysten myötä.¹⁶⁶

Vuonna 1996 *Nuijasota*-teoksesta julkaistiin ”ajanmukaistettu” kolmas painos, mikä on suurelta osin sana sanalta samanlainen kuin vuoden 1977 painos. Teoksen pääsanoma ja tutkimustulokset ovat yhä täysin samat, eikä tulkinta nuijasodasta tai sen syistä muutu. Ylikangas mainitsee vuoden 1996 painoksessa myös, että ei ole voinut lainkaan hyödyntää *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 1978 julkaistua teokseen kohdistettua arvostelua, sillä siinä ei Ylikankaan mielestä tullut esille mitään varteenotettavaa oikaisua, täydennystä tai tulkinnallista näkökohtaa.¹⁶⁷ Joitakin asioita Ylikangas on halunnut korostaa uudessa painoksessa enemmän, kuten Rautalammin kapinan raakuutta.¹⁶⁸ Alkuperäisessä painoksessa viimeisenä lukuna on Renvallia arvosteleva ”Levinnein nykytulkinta nuijasodasta” ja vuoden 1996 painoksessa ”Nuijasodan problematiikka kansainvälisessä katsannossa”,¹⁶⁹ jossa Ylikangas vertaa nuijasotaa Euroopan muihin talonpoikaissotiin. Renvallin tulkintaa kritisoidaan kuitenkin myös 1996 vuoden painoksessa läpi koko teoksen.¹⁷⁰ Käsittelen tässä ensimmäistä painosta.

2.3.1. Säätykauna ja linnaleiri nuijasodan taustalla

Heikki Ylikangas pitää nuijasotaa sisällissotana, joka syttyi talonpoikien asemaa uhanneen kiristyneen säätyvastakohtaisuuden vuoksi. Keskiöön nousevat säätyläisten tai sellaiseksi myöhemmin laskettujen väärinkäytökset. Heitä olivat aateliset, aatelin palvelijat, virkamiehet ja muut talonpoikia rikkaammat, esimerkiksi asemassaan kohonneet toiset talonpojat. Säätyjen vastakohtaisuus oli suurin syy talonpoikien katkeruuteen, ei sotaväsymys. Ratsuväen ylläpidosta, eli linnaleiristä koitui talonpojille kohtuutonta haittaa. Ylikankaan mukaan linnaleiri oli harjoittajilleen kultakaivos, ”joka tuotti sen, mitä kukin ilkesi louhia”. Sotakin rasitti talonpoikia muun muassa

¹⁶⁵ Ahtiainen & Tervonen 1996, 131–133.

¹⁶⁶ Ahtiainen & Tervonen 1996, 135.

¹⁶⁷ Ylikankaan mielestä tämä on ymmärrettävää. ”Kirjoitus ei näet ole lähtöisin alan tutkijan kynästä.” Ylikangas 1996, 11–12.

¹⁶⁸ Ylikangas 1977, 84–90.

¹⁶⁹ Ylikangas 1977, 302. Ylikangas 1996, 353.

¹⁷⁰ Ylikangas 1996, 354–359.

kyyditysten ja kestitysten muodossa, mutta pahiten ja ratkaisevasti heitä rasittivat laittomuus ja mielivalta. Pelko oikeudellisista vastatoimista oli pieni, minkä vuoksi riisto paisui. Aateli hyväksikäytti etuuksiaan laittomasti pyrkien henkilökohtaiseen hyötyyn talonpoikien kustannuksella, mikä johti suoranaiseen terroriin ja ryöstöön. Pääasiassa kyse oli alemman aatelin väärinkäytöksistä. Ylikankaan mukaan he suorastaan nauttivat eläimellisestä vandalismista, hävittämisestä ja väkivallasta. Linnaleirirasitus koitui ylivoimaiseksi, koska veroa kerättiin enemmän kuin laki salli. Myös kyydityksiä vaadittiin laittomasti. ”Tämä rasitus merkitsi tuhoisinta suoneniskua, mikä talonpoikaisväestöä kohtasi.” Halua kovempaan kontrolliin oli, mutta keinot puutuivat.¹⁷¹¹⁷² Vuoden 1996 *Nuijasota*-painoksessa Ylikangas toteaa, että ne teoriat, joissa linnaleirin rasittavuutta ei myönnetä, on kumottu. Kaiken lisäksi linnaleirirasitus ja sen tuottama laittomuus ja väkivalta kasvoivat jyrkästi juuri ennen nuijasotaa.¹⁷³

Ylikankaan mukaan 1500-luvun lopulla Suomessa vallitsi suoranainen viidakon laki. Talonpojat joutivat häikäilemättömän sorron ja riiston kohteeksi. Suomen aatelilla oli erikoisasema, mikä ei kuitenkaan rakentunut vain omintakeisista ulkopoliittisista näkemyksistä sen enempää kuin Suomen ”kokonaisetua” palvelevasta itärajan turvallisuuden vaalimisestakaan, kuten Renvall on esittänyt. Suomen aatelilla oli erikoisasema, suuremmat edut ja vapaudet Ruotsin aateliin verrattuna, sillä kuninkaan valta heikentyi Suomeen tultaessa. Yhteiskunnan huipulta laittomat edut siirtyivät alaspäin, kun kukaan ei voinut sitä estää. Ylikangas ei väitä talonpoikien olleen jotenkin eettisesti ryhdikkäämpiä kuin aatelin. Suomen aateli ei myöskään ollut moraaliltaan mitenkään kehnompia kuin Ruotsin aateli. Talonpoikien raakuus tuli esille muita talonpoikia rikkaammiksi nousseiden talonpoikien toiminnassa. Säätyläiset ja rikkaat talonpojat käsittivät asian niin, että jos he eivät ota omaa osuuttaan sorrettujen omaisuudesta niin joku muu tekee sen. Paremmassa asemassa olevien yhteiskuntaryhmien suorittama laitton mielivalta talonpoikia kohtaan oli riistoa, jonka systeemi salli. Yksi ryhmä oli muita väkevämpi ja kykeni siksi saavuttamaan etunsa ja myös muokkaamaan lakeja turvatakseen laittomuutensa. Tämän vuoksi valitukset eivät auttaneet. Ruotsissa ja siihen kuuluvassa Suomessa toistui läntisen Euroopan kehitys. Voimistuvan porvariston tukema hallitsijanvalta oli kukistanut palkka-armeijoiden avulla feodaaliaatelin mahdin

¹⁷¹ Ylikangas 1977, 9-37.

¹⁷² Historiallisen Aikakauskirjan *Nuijasota*-arvostelussa Erkki Lehtinen kirjoittaa, että linnaleirirasitus ei ollut talonpojille niin suuri vaiva kuin Ylikangas antaa ymmärtää. Nuijasota oli Lehtisen mukaan Kaarlen yllytyksen seuraus, minkä Ylikangas kieltää, ettei nuijasota näyttäisi umpimähkäseltä purkaukselta. Lehtinen sanoo rahvaan käytöksessä olleen monia puolia, joihin Renvallin psykologinen teoria sopii hyvin. Lehtinen ’Nuijasodan konnat ja sankarit’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 70–80.

¹⁷³ Ylikangas 1996, 46.

ja aloittanut virkamiehiin nojaavan keskitetyn hallintokoneiston, säätyvaltion ja itsevallan rakentamisen.¹⁷⁴

Ylikangas perustaa näkemyksensä talonpoikien valituksiin sekä kirjeisiin, joissa kuvaillaan talonpoikien oloja. Esimerkiksi yli kolmensadan talonpojan Ruotsin kruunulle toimittaman valituskirjeen mukaan knaapit (ratsutilalliset, joka olivat alemman tason rälssimiehiä), voudit, voudinkirjurit, nimismiehet, verokuntamiehet ja rikkaat talonpojat ovat ”ikuisiksi surkeudeksi” talonpojille ja samalla vahingollisia kruunulle harjoittamalla päivittäin laittomuuksia, väkivaltaa ja vääryyttä rikastuen näin itse. Samanlaisia valituksia kuului eri puolilta Suomea, joista Ylikangas antaa lukuisia esimerkkejä. Ylikangas myöntää, että kärsimystä on saatettu liioitella olojen helpottamiseksi, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että ne olisivat perättömiä. Sitä paitsi valituskirjeitä on niin monia, eri puolilta Suomea ja niiden sisältö on niin yksityiskohtaista kuvausta väärinkäytöksistä, etteivät ne voi olla tuulesta temmattuja.¹⁷⁵¹⁷⁶ Tulkinassa kapinan syyt ovat samanlaisia kuin Yrjö-Koskisella.

Kuningas Sigismundia vakaasti kannattanut Klaus Fleming joutui pitämään linnaleirin yllä sodan tauottuakin, sillä sotaväki oli pidettävä palveluksessa Kaarle-herttuan varalta. ”Rautamarski” oli käytännössä kohonnut Suomen diktaattoriksi. Rahanhimoinen Fleming kuului rikkaimpiin miehiin, mitä Suomessa on koskaan elänyt. Diktaattorin tavoin hän vainosi vihollisiaan, Kaarlea kannattaneita ja hänen luokseen valittamaan lähteneitä. Omapäisillä toimillaan Fleming teki itsestään vihatun sekä Ruotsin että Suomen aatelin keskuudessa. Hän sai puolelleen sotaväen tuen ja vähitellen Suomi taipui kovaotteisen marskin valtaan.¹⁷⁷¹⁷⁸

Flemingin terrorin myötä ilmaantuivat merkit pohjalaisten ensimmäisestä noususta. Myös Pohjanmaa, etenkin eteläinen, kärsi linnaleiristä. Rasitukset olivat tosin pienemmät kuin eteläisessä Suomessa. Ylikangas huomauttaa, ettei pohjalaisten tyytyväisyyttä lisännyt se, että muualla asiat

¹⁷⁴ Ylikangas 1977, 42–49.

¹⁷⁵ Ylikangas 1977, 11–16.

¹⁷⁶ Kirjoituksessaan Lehtinen arvostelee Ylikangasta siitä, että hän pyrkii teoksessaan kuvaamaan aatelin, ratsutilallisten, huovien ja virkamiesten toimintaa mahdollisimman huonossa valossa liioitellen heidän ja Klaus Flemingin pahuutta talonpoikia kohtaan korostaakseen säätyristiriitaa näkemättä nuijasodan muita syitä, mitä Renvall puolestaan esittää. Lehtinen ’Nuijasodan konnat ja sankarit’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 68–69. Ylikangas toteaa Historiallisen Aikakauskirjan vastauksessaan Lehtiselle, että ratkaisevaa oli se, että talonpojat tiedustivat sorronalaisen asemansa, mikä tulee esille lukuisista väärinkäytöksistä kertovissa valituskirjeissä. Ylikangas ’Nuijasota anakronistisen nationalismin peruutuspeilissä’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 169–174.

¹⁷⁷ Ylikangas 1977, 60–76.

¹⁷⁸ Lehtisen mukaan Ylikangas näkee Flemingin ainoastaan kielteisenä hahmona, tarinan ”arkkikonnana”. Lehtisen mielestä laillista kuningasta edustaneen Flemingin toimet olivat lain mukaisia ja välttämättömiä väkivaltaisen kapinan kukistamiseksi. Lehtinen ’Nuijasodan konnat ja sankarit’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 70–79.

olivat vielä huonommin, sillä ne olivat Pohjanmaallakin huonontuneet. Mitään suomalaista kansallistuntoa ei ollut olemassa. Pohjalaiset olivat tyytymättömiä siihen, että vanha perinne, jonka mukaan omaa sotilaslipustoa maakunnassaan pitämällä nautittaisiin linnaleirivapaudesta, ei toteutunut. Etenkin, kun sodan päättymisen ei lakkauttanut linnaleiriä, menettivät pohjalaiset toivonsa. Oli ryhdyttävä itse ajamaan omaa oikeutta. Heikki Ylikangas luo vuoden 1918 sisällissodan tunnelmaa. Maakunnassa ”ilmapiiri kiristyi”. ”Yhä useamman oli ratkaistava, kumpaan leiriin liittyisi.” ”Lähestyttiin rajaa, jonka takana tunnettiin vain iskulause: joka ei ole meidän puolellamme, on meitä vastaan.” Helppointa valinta oli tavallisille talonpojille, joita kiinnosti vain rasitusten poistaminen, eivät kruunun asiat. Talonpojat kääntyivät Kaarlen puoleen, sillä Fleming ei ollut talonpoikien yrityksestä huolimatta apua tarjonnut. Herttualtakin irtosi toistaiseksi vain moraalista tukea.¹⁷⁹ Kaarlen merkitys kapinannousulle oli ainoastaan se, että hän antoi suullisen luvan väkivallan käyttämiseen eikä kieltänyt kapinaa apua hakemaan tulleilta talonpojilta.¹⁸⁰¹⁸¹ Vaikeinta puolen valinta oli aatelin ja talonpoikien välimaaston virkamiehillä ja ratsutilallisilla. Ratkaisevaa oli uuden nousevan säätyideologian syntyminen. Tämä uusi arvojen järjestys leimasi tavallisen rahvaan tyhmäksi, minkä vuoksi moni valitsi säätyläisten puolen.¹⁸²

Jaakko Ilkka teki toisin. Ylikangas on Renvallin kanssa eri mieltä Ilkan motiiveista. Hänen mukaansa Ilkka joutui tekemään suuren henkilökohtaisen uhrauksen liittymällä talonpoikiin jättäen samalla oman voittoa tuottaneen linnaleirinsä. Mikäli otaksutaan Ilkan valinneen talonpoikien puolen itsekkäistä syistä, teki hän sen siksi, että kilpaileva Peltoniemen suku asettautui Flemingin puolelle. Tässä Ilkka ei voinut Ylikankaan mukaan kilpailla, joten hän valitsi toisen tien.¹⁸³ Nokian retken päälliköksi Ilkka valikoitui hänen aikaisempien kapinayritystensä vuoksi. Ylikankaan mukaan nimitys oli näyttävä kunnianosoitus. ”Itse asiassa tapahtumassa oli vahvaa muistumaa vaalista, jolla muinaissuomalaiset valitsivat itselleen johtajan, kuninkaan, lähtiessään sotaretkilleen.” Näin Ilkasta tuli Pohjanmaan johtaja, ”Suomen viimeinen talonpoikainen kuningas”, ”jolle sotaretken ajaksi annettiin diktaattorin valta”.¹⁸⁴¹⁸⁵ Pohjalaisia vastassa oli Suomen aatelin yhtynyt rintama. Kyseessä ei ollut vain pelkkä epätoivon ja kostonhimon

¹⁷⁹ Ylikangas 1977, 104–116.

¹⁸⁰ Ylikangas 1977, 130–132.

¹⁸¹ Historiallisessa Aikakauskirjassa Ylikangas mainitsee, että Kaarlella ei ollut osuutta kapinan syttymiseen. Tämän todistaa pohjoispohjalaisten kirje, jossa he kieltäytyvät Nokian retkestä vedoten siihen, ettei retkeen ollut esivallalta lupaa. Ylikangas ’Nuijasota anakronistisen nationalismin peruutuspeilissä’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 169–174.

¹⁸² Ylikangas 1977, 105–108.

¹⁸³ Ylikangas 1977, 101–103.

¹⁸⁴ Ylikangas 1977, 139–140.

¹⁸⁵ Erkki Lehtisen mielestä Ylikangas pyrkii tekemään Jaakko Ilkasta talonpoikaisen sankarin pahan Flemingin vastapainoksi. Lehtinen ’Nuijasodan konnat ja sankarit’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 70–79.

synnyttämä purkaus. Ylikangas korostaa, että talonpojatkin ymmärsivät poliittisen tilanteen sekä heidän asemansa ja osasivat näin laskelmoida ja suunnitella tapahtumien kulkua.¹⁸⁶ Kapinan välittömät syyt vaihtelivat, mutta sen perusta oli kaikkialla linnaleirirasituksessa.¹⁸⁷ Ylikangas puhuu säätytaistelusta, joka oli koko valtakunnan puitteissa käyty kamppailu rajallisista aineellisista eduista.¹⁸⁸

2.3.2. Nuijasota – verinen sisällissota

Nuijasota oli vain suurin osoitus kapinoinnista, jota oli tapahtunut jo aiemmin. Esimerkiksi ruotsinkielisellä Pohjanmaalla ja Rautalammilla oli jo esiintynyt merkittävää kapinointia ja väkivaltaa, jotka tukahdutettiin rankoin keinoin.¹⁸⁹ Nuijasodan syy välittömänä tapahtumana oli Ylikankaan mukaan Pohjanmaan talonpoikien halu ehkäistä Flemingin taholta tuleva ankara rangaistus, kun he olivat hakeneet Ruotsista aseellista apua.¹⁹⁰ Talonpoikaisjoukko oli määrällisesti vahva, ehkä noin 1500–2000 miestä, mutta sisäisesti heikko. Aluksi tavoitteena oli vain Pohjanmaan haltuunotto, mutta myöhemmin tavoite vaihtui kaikkien talonpoikien yllyttämiseen ja hyökkäyssodaksi etelään. Kuninkaankartanot sekä herttuaa tukeneet aateliskartanot sovittiin säästettäväksi. Joukkojen päämäärä ei ollut Flemingin sotilasdiktatuurin kaataminen sinänsä saati Kaarlen auttaminen valtaan, vaan yksinkertaisesti säätyvallan etenemisen tukahduttaminen. Kyse oli säätykaunasta. Ylikankaan mielestä nuijasota oli suunniteltu sota, johon ryhdyttiin, kun rauhanomaiset keinot, eli valitukset, eivät riittäneet.¹⁹¹

Ylikangas esittää Klaus Flemingin tyrannisuuden ohella myös asiansa osanneena valtiomiehenä. Ylikankaan mukaan Fleming ei aliarvioinut nuijajoukkoa samaan tapaan kuin ”aina viisas jälkimaailma”. Todellisuudessa kapinalliset olivat alamittaisia vain tykistön, ratsuväen ja johtonsa kokemattomuuden ja riittämättömän arvovallan vuoksi. Ylikangas puolustaa talonpoikien kapinaan ryhtymistä ja toteaa, että talonpojilla oli perusteltu toivo siitä, että paisuva nuijamiesten määrä

¹⁸⁶ Ylikangas 1977, 78–79.

¹⁸⁷ Ylikangas 1977, 92. Vuoden 1996 painokseen on tässä kohtaa lisätty lause: ”Talonpojat protestoivat aatelisvoittoisilla virkamiehillä lujitetun modernin valtion pystyttämistä vastaan, valtion, joka nojasi aatelin privilegioidun kaupunkiporvariston tukeen ja jossa talonpojat alistettiin alamaiseksi maksumiehiksi rajoitetuin yhteiskunnallisin oikeuksin, mutta maksimoiduin yhteiskunnallisin velvollisuuksiin”. Ylikangas 1996, 102–103.

¹⁸⁸ Ylikangas 1977, 127.

¹⁸⁹ Ylikangas 1977, 80–91.

¹⁹⁰ Ylikangas 1977, 134.

¹⁹¹ Ylikangas 1977, 140–146.

korvaksi laadun.¹⁹² Todellinen rahvaan ja suuren kansan kapina oli Ylikankaan mukaan lähellä. Ongelmana oli nuijamiesten hajautuminen ryöstelemään aateliskartanoita.¹⁹³ Ratkaisevaa oli myös se, etteivät Varsinais-Suomen talonpojat kyenneet osallistumaan kapinaan.¹⁹⁴

Sodan ratkaisuvaihe koettiin Nokiolla, jonka tapahtumia Ylikangas kuvailee tyrannimaiseksi teurastukseksi, jossa jokainen talonpoika oli tarkoitus tappa. Ylikangas toteaa: ”näille rajuille toimille tuskin vetävät vertoja muut kuin muutamat muut nuijasodan vastaavat tapahtumat ja erät vuoden 1918 teot.” Flemingin petoksen jälkeinen huovien¹⁹⁵ öinen ihmisjahti oli pelkkää tappamista ja huvittelua, jossa huoveilla ei ollut pienintäkään omaa turvallisuutta uhkaavaa vaaraa. Kituvat talonpojat jätettiin kasoihin talvisen tien varsille. Luotettavimmat arviot liikkuvat 500–600 kuolleesta nuijamiehestä.¹⁹⁶ Samaan tapaan kerrotaan Nyystölän ja Savon ”verilöylyistä” ja satojen talonpoikien ”murhaamisesta”, jotka kauhistuttivat aikalaisiakin mukaan lukien aatelisia. Yhteenottoja seurasivat raiskaukset, ryöstely ja hävitys.¹⁹⁷ Heikki Ylikankaan myötätunto talonpoikia kohtaan ei näin ollen pääty sotaa edeltäneeseen sortoon. Myös sodassa talonpojat saivat kokea Ylikankaan mielestä tarpeettomasta väkivallasta ja törkeistä petoksista. Suomen ensimmäinen sisällissota päättyi Santavuoren taisteluun. Nuijamiehet oli nuijittu maanrakoon. Mikäli talonpojat olisivat voittaneet Santavuoren taistelun, olisi säätyvalta saattanut Ylikankaan mukaan muodostua keveämmäksi, kuten ainoana Euroopassa Sveitsissä oli käynyt ja mikä näkyy siellä tänä päivänäkin. Kuten sisällissodassa aina, oli yhteiskuntakehityksen tuleva suunta kiinni yhdestä taistelusta, jonka talonpojat hävisivät.¹⁹⁸ Ylikangas vie lukijan mielen näin vuoden 1918 sisällissotaan.

Ylikankaan sanoin sisällissodassa vallitsee sääntö, jonka mukaan voittajien kosto on aina ankarampi kuin menetykset edellyttäisivät. Nuijasota ei tehnyt poikkeusta, muun muassa nuijamiesten vaimoja kidutettiin.¹⁹⁹ Sodan julmuudesta kertoo myös se, että omiakin saatettiin teloittaa.²⁰⁰ Nuijasota oli myös suurta propagandasotaa. Flemingin käskystä levitettiin tietoa kapinallisten pienistä joukoista.

¹⁹² Ylikangas 1977, 150–151.

¹⁹³ Ylikangas 1977, 160–161.

¹⁹⁴ Ylikangas 1977, 150.

¹⁹⁵ Ratsumies (sotilas). Huovit keräsivät elatukseksien itse linnaleiriveroa talonpojilta ja osallistuivat nuijasodassa kapinan kukistamiseen.

¹⁹⁶ Ylikangas 1977, 164–170.

¹⁹⁷ Ylikangas 1977, 185–229.

¹⁹⁸ Ylikangas 1977, 243.

¹⁹⁹ Ylikangas 1977, 192.

²⁰⁰ Jaakko Ilkka teloitti kylmästi Mauno Matinpöika Peltoniemen upottamalla hänet jään alle, koska hän oli ryhtynyt kritisoimaan nuijajoukon ryöstöretkeä yli Pohjanmaan rajojen. Ylikangas 1977, 156.

Fleming levitti myös huhuja talonpoikien raakuuksista.²⁰¹ Nuijajoukko puolestaan lähetti lähipitäjiin propagandakirjeitä, joissa liioiteltiin nuijamiesten määrää.²⁰² Ylikangas vertaa nuijasotaa vielä Euroopan talonpoikaiskapinoihin. Euroopan mittakaavassa nuijasota ei ollut mitenkään poikkeuksellinen ilmiö. Kapinointia tapahtui sadoittain, ellei jopa tuhansittain. Talonpoikaiskapinoiden huippu oli Ylikankaan mukaan juuri 1500–1600-lukujen taitteessa. Poikkeuksellista nuijasodassa oli se, että siinä kapinoivat vapaat talonpojat. Muualla talonpojat elivät maaorjuudessa.²⁰³ Ylikankaan mukaan nuijasotatulkinta muuttui Suomen osalta (Pentti Renvallin ansiosta) melko selvästi 1918 sisällissodan jälkeen. Nuijamiehet rinnastettiin punaisiin. Nousun pääsyyksi asetettiin Kaarlen kiihotus, kuten vuoden 1918 kapinan syyksi asetettiin Venäjän bolsevikkien ja suomalaisten sosialistijohtajien kiihotus. Kummassakaan tapauksessa ei etsitty syitä vallitsevista oloista, kaikkein vähiten alempiin kansanosiin kohdistuneesta mielivallasta ja laittomuuksista. Molemmissa sisällissodissa ajateltiin olevan kyse itärajan turvallisuudesta, mitä alempi kansanosaa ei ymmärtänyt.²⁰⁴

Alkuperäispainoksessa Ylikangas käyttää kirjan viimeiset 18 sivua Renvallin kritisoimiseen. Ylikankaan mukaan Renvall ei tunne tippaakaan sympatiaa sodassa julmasti tapettuja talonpoikia kohtaan. Sen sijaan korostetaan vain heidän henkistä takapajuisuutta ja ymmärtämättömyyttä. Talonpojat nähdään ”oikosulun” saaneina oman edun tavoittelijoina. Renvall langettaa Ylikankaan mukaan ankaran tuomion niille, jotka estivät ”Flemingin peruskatsomuksen” toteutumisen, eli Kaaralle ja talonpojille. Siksi ne saavat teoksessa huonoimman kohtelun. Ylikangas katsoo, että Renvall näkee vahvemman oikeuden toteutuneen, kun tyhmät ja vanhoilliset talonpojat hävisivät kamppailunsa. Tässä on Ylikankaan mukaan nähtävissä sotien välisen ajan eurooppalaisten aatesuuntien ajattelutapaa, millä hän tarkoittaa fasismin ja natsismin kaltaista ajattelua.²⁰⁵

Lopulta Pohjanmaakin joutui ryöstelyn ja terrorin kohteeksi. Jotkut pukeutuivat jopa naisiksi välttääkseen kuoleman, mikä ei aina osoittautunut viisaaksi. Sotilaiden kerrotaan määränneen naisia saunottajiksi, jolloin totuus paljastui.²⁰⁶ Kuollessaan Fleming jätti jälkeensä Suomen, joka kärsi verilöylyistä, laittomuuksista ja elintarvikkeiden puutteesta.²⁰⁷ Lopulta Kaarlen Suomen retkien myötä sekä Suomen talonpojat että aateli hävisivät. Nuijasodassa oli kuollut vähintään 3000

²⁰¹ Ylikangas 1977, 150.

²⁰² Ylikangas 1977, 159–160.

²⁰³ Ylikangas 1996, 354–362.

²⁰⁴ Ylikangas 1996, 359.

²⁰⁵ Ylikangas 1977, 308–316.

²⁰⁶ Ylikangas 1977, 253.

²⁰⁷ Ylikangas 1977, 262.

talonpoikaa ja ehkä korkeintaan 50 aatelista ratsumiestä. Varsinaisia ylempiä aatelismiehiä kuoli tuskin ketään. Uhrit olivat alempaa rälssiä.²⁰⁸ Ylikankaan sanoin kapina on siitä erikoinen rikos, että se tuottaa rangaistuksen vain epäonnistuessaan.²⁰⁹ Niin kävi talonpojille ja niin kävi vuoden 1918 punaisille.

Talonpoikien kirje nuijasodan jälkeen Kaarle-herttualle kertoo Suomen epäyhtenäisyydestä. Kirjeestä paistaa kauna varsinaissuomalaisia kohtaan ja kuvataan ”suomalaisten tekemiä vääryyksiä”. Viha suomalaisia kohtaan oli suuri ja pohjalaiset halusivat maksaa veronsa Tukholmaan Turun sijaan. Ylikankaan mielestä kirje osoittaa, ettei suomalaista kansallistuntoa ollut, kuten ”tietty tutkimussuunta” on väittänyt.²¹⁰ Nuijasota pysyi kauan kansan muistissa katkerina muistoina, mutta myös romantisointina ja sankaripalvontana, minkä herttuan voitto mahdollisti. Jaakko Ilkasta tehtiin tällainen sankaripalvonnan kohde. Korostettiin nuijasodan talonpoikaishenkeä ja oltiin ylpeitä, kun pohjalaiset eivät olleet antautuneet. ”Herrojen” vastainen asenne Pohjanmaalla säilyi pitkään.²¹¹

2.3.3. Heikki Ylikankaan nuijasota – oikeutettu sota sortajaa vastaan

Heikki Ylikankaan *Nuijasota* on vahva puolustuskirjoitus nuijamiehille, joiden puolella kirjoittajan sympatiat räikeästi ovat. Hän korostaa talonpoikien kärsimiä vääryyksiä ja kumoaa täysin Renvallin teorit. Ylikangas myös korostaa, ettei mitään kansallistuntoa tai ”Suomea” ollut. Tässä hän eroaa Yrjö-Koskisesta sekä Renvallista. Ylikankaan mukaan nuijamiehillä olisi ollut mahdollisuus päihittää sotaväki runsaalla väkimäärällä, minkä saavuttamiseen heillä oli perusteltu syy uskoa. Nuijasodassa aatelin sodankäynti koostui petoksista ja teurastuksista. Hän kuvaa talonpoikien valitukseen perustuvia lukemattomia väärinkäytöksiä ennen sotaa sekä itse kapinan aikana. Herttuan kiihotuksella ei ollut vaikutusta kapinaan. Linnaleirin aiheuttamat vääryydet ja säätykauna olivat kapinan suurimmat syyt. Tässä, kuten monessa muussakin kohtaa Ylikangas on samaa mieltä Yrjö-Koskisen kanssa. Fleming nähdään ennen kaikkea julmana diktaattorina, mutta myös asiansa osanneena johtajana. Kyseessä oli harkittu kapina, jossa talonpojat ymmärsivät poliittiset seuraukset. Varsinaisena tavoitteena ei kuitenkaan ollut Kaarlen nostaminen valtaan, vaan ainoastaan olojensa parantaminen aatelisvalta kukistamalla. Romantisoimiseksi Ylikankaan

²⁰⁸ Ylikangas 1977, 9.

²⁰⁹ Ylikangas 1977, 265.

²¹⁰ Ylikangas 1977, 293–294.

²¹¹ Ylikangas 1977, 296–300.

tulkinnassa menee Jaakko Ilkan kuvailu pyyteettömänä rahvaan puolustajana, joka valittiin ”viimeiseksi talonpoikaiskuninkaaksi”.

Ylikangas näkee 1960–1970-lukuina heränneen uuden historiantutkimuksen suuntauksen mukaisesti suuren voiman nuijamiesten joukossa. Hän selittää nuijasotaa ajan tapaisesti myös taloudellisesta ja sosiaalisesta näkökulmasta. Talonpoikien taakkana olivat sosiaalinen kurjistuminen ja aineellisten etujen häviäminen sekä suuret taloudelliset tappiot rankan verokuorman ja linnaleirin vuoksi. Tyrmäämällä suomalaisen aatelin toimet hän sanoutuu irti kansallisesti sävyttyneestä historiankirjoituksesta ja samalla Renvall saa niskaansa huomattavan paljon kritiikkiä. Ylikankaan tulkinnassa on paljon yhtäläisyyksiä marxilaiseen historiankirjoitukseen, vaikka hän itse sanoutuukin siitä irti. Nuijasota nähdään yhteiskuntaluokkien välisenä taistona ja hän puolustaa kansan suurta massaa eliittiä vastaan.

Ylikankaan teosta lukiessa täytyy ottaa huomioon tutkijan raflaava kielenkäyttö. Hänen provosoiva, mielikuvituksellinen ja ronski kirjoitustyyliinsä auttaa sanoman läpi viemisessä vieden lukijan myötätunnon kärsivien talonpoikien puolelle. Esimerkiksi Nyystölän tapahtumia Ylikangas kuvaa seuraavasti:

Aukean laidalla odotti verta ja kosta himoitseva Tawast. Hän aikoi tehdä teon, joka ylittäisi Hämeen metsän tuoreet kauhut (Nokian tapahtumat) (...) Tässä vaiheessa talonpoikien on täytynyt käsittää, mikä heitä odotti. Ilmeisesti he myös kuuluivat Tawastin käskyn: antautuneet oli tapettava viimeiseen mieheen. Vähintäkään puolustautumismahdollisuutta antautuneilla ei ollut (...). Vain suulliseen protestointiin oli jonkin verran aikaa. Talonpojat ehtivät luultavasti syyttää teloittajiaan lupauksen rikkomisesta sekä teon yleisestä törkeänlaatuudesta ennen kuin kuolinparkaisut ehkäisivät syytösten kuuluvuuden. (...) Ahtaus tietysti haittasi tappotyön tehokkuutta, sillä talonpojat etsivät suojaa yhä tiukemmaksi painautuvan massan keskustasta lykätäkseen kuolemaansa muutaman hetken edemmäksi. Pitkäksi viivytyks ei muodostunut. Jokaisella miekan lyönnillä ohentui suojaava ihmismuuri. Vuoron sitten tullessa ei ollut muuta tehtävissä kuin nostaa paljaat kädet kasvojen suojaksi (...) tai heittäytyä maahan ja koettaa pelastautua teeskentelemällä kuollutta tai ryömimällä ruumiskasojen alle. (...) ja ilmeisesti huovit ”taistelun” jälkeen täydensivät työnsä käymällä vielä kertaalleen läpi ruumiskasat.²¹²

Ylikangasta on myös kritisoitu persoonallisesta kirjoitustyylistään. Juuri edellä mainitun kaltaisesta kuvauksesta Erkki Lehtinen syyttää Ylikangasta *Historiallisessa Aikakauskirjassa*.²¹³ Nuijasota on suunnattu suurelle yleisölle,²¹⁴ mikä vaikuttaa osaltaan tutkijan kirjoitustapaan.

²¹² Ylikangas 1977, 187.

²¹³ Lehtisen mukaan Nyystölän tapahtumien kuvaaminen on täysin kuviteltua ja sodan miestappioluvut liioiteltuja. Hänen mielestään Ylikangas on teoksessaan vääristellyt lähteitä ja tehnyt liikaa oletuksia. Lehtinen ’Nuijasodan konnat ja sankarit’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 70–79. Ylikangas vastasi esittäneensä uhriluvut itseasiassa alakanttiin. Nyystölän kuvaus, kuten nuijasodan kuvaus muutenkin on puolestaan muodostettu tekemällä lähteistä tulkintoja ja päätelmiä, joilla hän perustelee talonpoikien motiivia kapinaan. Ylikangas ’Nuijasota anakronistisen nationalismin peruutuspeilissä’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 169–177.

²¹⁴ Ylikangas ’Nuijasota anakronistisen nationalismin peruutuspeilissä’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 173–174.

Historiallisen Aikakauskirjan keskustelu²¹⁵ osoittaa, että vaikka 1960- ja 1970-luvuilla oli noussut esiin ”joukkojen historian” kirjoittaminen sekä marxilainen luokkien välisen taistelun kuvaaminen historiassa, eivät ne kuitenkaan olleet ainoaa hyväksyttyä tulkintaa eivätkä ne syrjäyttäneet akateemista normaalia tapaa kirjoittaa historiaa. Heikki Ylikankaan tulkinta herätti muissa tutkijoissa sekä kritiikkiä että ymmärrystä. Hänen näkemyksestään ei tullut ainoaa hyväksyttyä tapaa tulkita nuijasotaa ja 1590-luvun kriisiä. Erkki Lehtisen näkemykset osoittavat, että kansallista historianäkemyksestä esiintyi vielä 1970–1980-luvun vaihteessa.

2.4. Mirkka Lappalaisen 2000-luvun nuijasotatulkinta – nuijamiehet poliittisina toimijoina

Mirkka Lappalainen julkaisi teoksen *Susimessu – 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa* vuonna 2009. 2000-luvun historiankirjoituksen tapaan hän käsittelee 1590-luvun kriisiä kokonaisvaltaisesti ja monipuolisesti. Toinen esimerkki 2000-luvun kokonaisvaltaisesta tulkinnasta on Kimmo Katajalan teos *Suomalainen kapina: talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla (n. 1150–1800)*, mitä käsittelem luvussa 2.5. Näissä historiantutkimuksissa halutaan selittää ilmiöiden syyt kattavasti ja kuvata tapahtumia ja niiden vaikutuksia laajasti. Mikrohistorian osuus on lisääntynyt 2000-luvun historiankirjoituksessa ja tutkijat haluavat selvittää, mikä oli tavallisten yksittäisten ihmisten rooli eri historian ilmiöissä sekä millaisina tapahtumat näkyivät tavalliselle ihmiselle ja miten ne koettelivat tavallista kansaa. Mirkka Lappalainen pyrkii tuomaan kriisiin uudenlaisia näkökulmia ja ajatuksia käsitellen tapahtumia eri kanteilta. Lappalainen ei keskity vain itse nuijasotaan vaan käsittelee laajasti 1500-luvun lopun kriisiä Suomessa ja Ruotsissa. Nuijasota liitetään tiiviisti koko valtakunnan tilanteeseen sekä Kaarlen ja Sigismundin valtakamppailuun. Lappalainen ei pyri nostamaan Suomea erityiselle jalustalle

²¹⁵ Muutkin tutkijat ottivat kantaa Ylikankaan ja Lehtisen väittelyyn vuoden 1978 *Historiallisen Aikakauskirjan* toisen numeron ’Keskustelu’-palstalla sekä vuoden 1980 *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 3 otsikolla ’Talonpoikaiskeskustelun toinen kierros’. Vuoden 1980 kolmannessa numerossa Ylikangas sanoo nuijasodan olleen suunniteltu kapina, johon Kaarlen yllytys vaikutti, mutta sen välitön syy oli linnaleiristä aiheutunut köyhyys, joka uhkasi talonpoikien vapautta. Ylikangas ’Talonpoikaiskeskustelun toinen kierros’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1980, 107–108. Yrjö Kaukiaisien mukaan nuijasodassa ei ollut samanlaista luokkavihaa kuin Euroopan muissa talonpoikaiskapinoissa. Kaukiaiainen ’Nuijasodan sfäärit ja projektiot’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 277–280. Hänen mukaansa köyhyys ja kurjuus eivät ajaneet talonpoikia kapinaan. Kaukiaiainen ’Talonpoikaiskeskustelun toinen kierros’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1980, 126–127. Kalervo Hovi on puolestaan Ylikankaan kannalla. Hovi ’Nuijasodan kansainvälisestä vertailusta’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 282–283. Armas Luukon mukaan nuijasotaan ajaututtiin pitkän kehityksen tuloksena patoutuneiden rasitusten vuoksi. Luukko ’Mikä oli nuijasota?’, *Historiallinen Aikakauskirja* 1978, 288–291.

valtakunnan sisällissodasta kerrottaessa, olihan Suomi vain yksi osa Ruotsin valtakuntaa. Keskityn kuitenkin hänen näkemyksiinsä nuijasotaan liittyen. Teoksen alkupuolella Lappalainen kuvaa nuijasodasta esitettyjä teorioita ja nostaa merkittävimpinä esille juuri Yrjö-Koskisen, Renvallin ja Ylikankaan tulkinnat. Mirkka Lappalaisen mukaan erilaiset selitykset eivät välttämättä sulje toisiaan pois.²¹⁶

2.4.1 Linnaleiristä kumpuavan kapinan tavoitteena Kaarlen nostaminen kuninkaaksi

Mirkka Lappalainen yhtyy aiempiin tutkijoihin verotuksen pilviin nostaneen Venäjää vastaan käydyn 25-vuotisen sodan raskaista vaikutuksista. Suomalaisessa kansanperinteessä nimen ”pitkä viha” saanut ajanjakso teki Lappalaisen mukaan Suomesta sotaleirin vuosikymmenten ajaksi. Talonpoikien verokuorma nousi sietämättömäksi ja koko valtakunnan talous raunioitui.²¹⁷ Sodassa ehkä kauheinta talonpojille oli se, että he joutuivat pelkäämään omia joukkoja. Humalaiset huovit ja säälimättömät palkkasoturit ryöstivät, riehuvivat ja pakottivat talonpojat kestitsemään ja kyyditsemään heitä ilmaiseksi.²¹⁸ ”Alkuperäislähteiden perusteella linnaleiri oli 1590-luvun talonpoikaislevottomuuksien välitön syy, kuten jo aiemmin on esitetty.” Tähän liittyvät asiakirjat nousevat tutkijan mukaan jatkuvasti esille. Linnaleirin vääryyksistä eivät valita vain talonpojat ja Kaarle-herttua, vaan myös valtakunnan aristokraatit, suomalaiset upseerit ja jopa Klaus Fleming. Talonpojat olivat tottuneet maksamaan kapinoimatta korkeitakin veroja. Veronkanto oli ikivanha kuninkaan oikeus. Sen vastineeksi sotajoukot suojelivat valtakunnan asukkaita. Nyt talonpoikia raivostutti kuitenkin eniten se väkivaltainen tapa, jolla linnaleiriä kerättiin. Linnaleirin kerääjiin kohdistettu raivo kertoo eriarvoisuuden kasvusta. Vanha oikeus ei nyt toteutunut, sillä suojelun sijaan kansa joutui kärsimään sotilaista. Erityisesti talonpojat vihasivat knaapeja, jotka olivat lähtöisin heidän omasta yhteiskuntaluokastaan ja jotka nyt keräsivät linnaleiriveroa. Sotilaiden huoltojärjestelmänä linnaleiri oli alkeellinen. Kerääminen oli nälkäisten ja arvaamattomien sotajoukkojen sekasortoista ryöstelypolitiikkaa. Etenkin ulkomaalaiset sotilaat teettivät hankaluuksia. Lappalaisen mukaan Klaus Fleming kyllä tiesi, millainen taakka linnaleiri oli huonon sadon ryvettämille talonpojille. Se ei kuitenkaan riittänyt syyksi armeijan hajottamiseen ja järjestelmän lakkauttamiseen. Linnaleiri johti määrätietoiseen kapinointiin siksi, että se uhkasi myös

²¹⁶ Lappalainen 2009, 181–182.

²¹⁷ Lappalainen 2009, 31.

²¹⁸ Lappalainen 2009, 89.

maan voimakkaimpia talonpoikia, jollainen esimerkiksi Jaakko Ilkka oli. Huoveja ja palkkajoukkoja ei kannattanut lähettää perimään linnaleiriä niiltä, joilla ei mitään ollut.²¹⁹

Sota ja viileä ilmasto aiheuttivat taantumaa Pohjanmaalla, joka ei ollut vielä jakautunut selviin säätyihin. Maakuntaan oli kuitenkin syntymässä uusi yläluokka, johon viha kohdistui.²²⁰ Kuten Ylikangas, Lappalainen painottaa, että pohjalaiset itse eivät 1500-luvun lopulla oikein tunteneet olevansa suomalaisia, vaikka muut heitä sellaisina yleensä pitivätkin. Pohjalaisten näkökulmasta ei metsän takana levittäytyvä Suomi tarjonnut mitään hyvää. Siellä oli kaupunkeja, linnoja, kartanoita ja sotajoukkoja, jotka yhä useammin ratsastivat korpiseutujen läpi vaatimaan elatusta pohjalaisilta.²²¹

Talonpojille alkoi olla selvää, että heidän olonsa eivät paranisi ennen Flemingin kukistamista. Nuijasodan esinäytös koettiin jo vuosien 1593–1595 väkivaltaisuuksissa. Nuijasota oli samaa kapina-aaltoa, mutta suurempi yhteenotto, joita oli koettu jo aiemmin. 1590-luvun tapahtumissa oli kuitenkin vahva poliittinen maku ja päämäärä, jotka eivät Lappalaisen mukaan suinkaan olleet mitään sekasortoisen epätoivon ilmauksia. Lappalainen sanoutuu näin Heikki Ylikankaan tavoin irti Renvallin käsityksistä. Talonpoikien tavoitteena oli linnaleirirasituksen ja Flemingin hallinnon kukistaminen sekä linnaleirivapauksia jaelleen Kaarle-herttuan nostaminen kuninkaaksi toisin kuin Ylikangas asian näkee. Kaarle puolestaan pyrki tuhoamaan häntä uhanneen Flemingin kääntämällä Suomen aateli marskia vastaan. Kun se ei onnistunut, oli herttuan tyydyttävä talonpoikiin. Linnaleirikysymys käänsi talonpojat lopullisesti herttuan taakse.²²² Herttuan hyökätessä Suomeen pohjalaisten talonpoikien oli määrä sitoa osa Flemingin joukoista.²²³ Kaarle käytti talonpoikia hyväkseen ja yritti lietsoa yleistä tottelemattomuutta. Linnaleiri²²⁴ oli nuijasodan välitön syy. Talonpojat uskoivat, että Kaarlen valtaannousu ratkaisisi ongelman.²²⁵ Lappalaisen mukaan herttua ei antanut harkittua käskyä nousta kapinaan, eikä hänen tavoitteenaan suinkaan ollut, että talonpojat tekisivät vallankaappauksen hänen nimissään. Herttua sai sitä paitsi tietää kapinasta vasta tammikuun puolenvälin jälkeen, eli ensimmäisen nuijasotavaiheen lopussa. Sen jälkeen hän pyrki

²¹⁹ Lappalainen 2009, 91–95.

²²⁰ Lappalainen 2009, 160–161.

²²¹ Lappalainen 2009, 152–160.

²²² Lappalainen 2009, 88–90.

²²³ Lappalainen 2009, 145–146.

²²⁴ Lappalaisen mukaan Renvallille linnaleiri oli eräänlainen varhaisisänmaallinen välttämättömyys. Lappalaisen mielestä Renvall kirjoitti tulkintansa itärajan puolustuksesta ymmärtämättömistä talonpojista ”toisen maailmansodan henkisissä tunnelmissa”. Ylikangas puolestaan riistää linnaleiriltä kaiken isänmaallisen ja sotilaallisen gloorian tarkoituksenmukaisuuden. Hänelle linnaleiri oli ryöstöä, joka tuhosi maaseutua ja oli ryöstäjilleen todellinen kultakaivos. Lappalaisen mukaan linnaleiri ei tuottanut mitään pysyvää vaurautta kerääjilleen. Lappalainen, 91–93.

²²⁵ Lappalainen 2009, 181–182.

rauhhoittamaan tilannetta.²²⁶ Talonpoikaissodan nostattaminen ei ollut Kaarlen tavoite.²²⁷ Herttua halusi kukistaa marskin itse.²²⁸ Kaarlen näkökulmasta Flemingin hallinto uhkasi katkaista Suomen ja Ruotsin yhteisen historian.²²⁹

Kaarlen ja Flemingin kamppailun ja linnaleirikiistan ohella taustalla vaikuttavat keskiaikaisen yhteiskunnan murtuminen ja talonpoikaisyhteisön kriisi.²³⁰ Mirikka Lappalainen irrottautuu Ylikankaan ”säätykapina” -termistä. Talonpojat eivät itse ikinä Lappalaisen mukaan myöntäneet taistelevansa aatelia vastaan. Talonpoikien vastustama linnaleiri sivuvaikutuksineen ei varsinaisesti liittynyt seuraavalla vuosisadalla nousseeseen aatelisvaltaan. Pohjalaisten viha kyllä kohdistui nimenomaan knaapeihin, mutta knaapien ryöstelykulttuuria ei voi vielä kutsua aatelisvallaksi.²³¹ Talonpojat korostivat aina nousseensa Flemingin hallintoa ja linnaleirin kerääjiä, ei koko aatelia vastaan.²³² Aateliston mukaan talonpoikien tavoitteena oli koko aatelin kukistaminen.²³³ Lappalainen muistuttaa, että monet nuijasodan lähteistä on kirjoitettu sekalaisista poliittisista ja henkilökohtaisista syistä ja sisältävät näin propagandaa, minkä vuoksi on varottava muodostettaessa tulkintoja lähteistä.²³⁴ Lappalainen kyseenalaistaa näin esimerkiksi talonpoikien valitusten ja heidän oloja kuvanneiden kirjojen todenperäisyyttä Ylikangasta ja Yrjö-Koskista enemmän.

2.4.2. Nuijasota – poliittinen kapina

Mirikka Lappalaisen mukaan vastarinta oli alusta saakka määrätietoista ja poliittisesti sävytynyttä, mitä hän korostaa muita tutkijoita enemmän. ”Talonpojat tunsivat nyt vanhan vapautensa voiman” ja ryhtyivät toimimaan niin kuin olivat keskiajan pitkinä vuosisatoina tottuneet tekemään. Katajalan tulkinnan mukaisesti talonpojat alkoivat tukea sitä hallitsijakandidaattia, joka parhaiten turvaisi heidän etunsa.²³⁵ Suomen aateli pysyi omaa etuaan tavoitellen Flemingin ja laillisen kuninkaan

²²⁶ Lappalainen 2009, 172–173.

²²⁷ Lappalainen 2009, 99.

²²⁸ Lappalainen 2009, 164.

²²⁹ Lappalainen 2009, 145–146.

²³⁰ Lappalainen 2009, 181–182.

²³¹ Lappalainen 2009, 182–184.

²³² Lappalainen 2009, 183–184.

²³³ Lappalainen 2009, 174.

²³⁴ Lappalainen 2009, 13.

²³⁵ Lappalainen 2009, 95–99. Lappalainen on samaa mieltä kuin Kimmo Katajala, jonka mukaan nuijasota oli ”perusvireiltään” keskiaikainen kapina. Talonpojilla oli ikimuistoisista ajoista lähtien ollut oikeus liittoutua sen kruununtavoittelijan (Kaarle) kanssa, joka parhaiten ajoi heidän etuaan. Lappalainen 2009, 168.

Sigismundin kannattajina mielessään ne edut, mitä hän saattoi aatelille tarjota.²³⁶ Talonpojat olivat hyvin perillä poliittisesta tilanteesta. Fleming halusi talonpoikien antavan loputkin rippeensä sotilaille, joiden tarkoitus oli vain estää herttuan nousu.²³⁷ Suurtilalliset Hans Fordell²³⁸ ja Jaakko Ilkka ryhtyivät järjestämään vastarintaa, jota eivät ehkä edes mieltäneet kapinaksi. Tarjolla oli kaksi totuutta, oli uskottava joko herttuan tai Flemingin toimien laillisuuteen. Talonpojille valinta oli selvä. Lisäksi oli koko maakunnan etu nousta Flemingiä vastaan. Fordellin ja Ilkan toiminta oli päämäärätietoista ja poliittista. He eivät olleet epätoivoisia talonpoikia. Heidän tuhoskeen koitui liiallinen innokkuus ja naiivi usko herttualta tulevaan palkintoon.²³⁹ Nuijasota ei ollutkaan mikään summittainen nälkämellakka, vaan suhteellisen hyvässä asemassa olevien miesten johtama talonpoikaissota.²⁴⁰

Itse sotatapahtumista Lappalainen kertoo varsin niukkasanaisesti. Alun perin oli tarkoitus vain puolustaa maakuntaa, mutta hyökkäämään lähdettiin kapinapäälliköiden oman kunnianhimon vuoksi. He ajoivat joukoittain tavallisia talonpoikia kuolemaan.²⁴¹ Lappalaisen mukaan talonpojat olivat sotilaina amatöörejä ja kuten Ylikankaan tulkinnassa, talonpoikien toivo perustui määrälliseen ylivoimaan. Kapinallisjoukkoa kasvatettiin nostamalla joka talosta edes jotenkuten asekuntoinen mies mukaan, pakkoakin käytettiin. Tosipaikan tullen moni talonpoika alkoi epäillä. Satunnaisia huoveja vastaan rähinöinti oli helpompaa kuin avoimeen kapinaan ryhtyminen. Nuijajoukot olivat sekoitus vauraita vallanhimoisia suurtilallisia, aatelisvastaisia kuumapäitä, hätää kärsivää kansaa, vastahakoisia välttelijöitä ja puoli-invalidieja. Nuijapäälliköt eivät onnistuneet nostattamaan koko maata kapinaan, eivätkä kyenneet edes pitämään omia joukkoja yhtenäisinä. Kapina ei ikinä yltänyt Etelä-Suomeen, Flemingin joukkojen läsnäolon sekä verilöylyistä kantautuneiden tietojen vuoksi. Lappalaisen mukaan koko maan nostattaminen ei kuitenkaan olisi ”tietenkään” ollut mahdotonta.²⁴² Näin ollen Lappalaisen, kuten Yrjö-Koskisen ja Ylikankaan mukaan, nuijakapina ei ollut aivan toivoton yritys.

Lopulta, kun talonpoikien uho alkoi laantua ja sodan luonne paljastua, oli myöhäistä perääntyä. Fleming sai kapinan nopeasti hallintaan. Nokian, Nyystölän ja Savon tapahtumista Lappalainen on

²³⁶ Lappalainen 2009, 158.

²³⁷ Lappalainen 2009, 161–164.

²³⁸ Fordell oli koulutetumpi kuin suurin osa ratsusotilasaatelista. Lappalainen 2009, 163.

²³⁹ Lappalainen 2009, 161–164.

²⁴⁰ Lappalainen 2009, 168.

²⁴¹ Lappalainen 2009, 182.

²⁴² Lappalainen 2009, 166–170.

vähäsanainen korostaen kuitenkin, että aseettomia ja antautuneita talonpoikia tapettiin verisesti.²⁴³ Taisteluja seurasi paha ryöstö ja hävitys, mikä oli uuden ajan alun sodissa taistelun voittajan oikeus. Lappalainen kirjoittaa, että aikalaisetkaan eivät hyväksyneet Nyystölässä aseensa laskeneiden talonpoikien teurastusta. ”Kukaan ei ole niin epä kristillisesti ja tyrannimaisesti hyökännyt köyhien talonpoikien kimppuun kuin Iwar Tawast”, aateliupseeri Matts Larsson kirjoitti kuvatessaan verilöylyä. Lappalaisen mukaan Nyystölän tapahtumat olivat todennäköisesti yhdistelmä Tawastin kapina- ja rangaistuskäsityksiä ja henkilökohtaista sadismia.²⁴⁴ Santavuoren tappion myötä ”kevättalven lumi peittyi vereen, joka vuodatettiin täysin turhaan”.²⁴⁵

Lappalainen korostaa nuijasodan piirteinä petollisuutta ja vehkeilyä. Kapinan suuriksi syyllisiksi Mirikka Lappalainen nostaa talonpoikien johtajat, mitä muut tutkijat korostavat huomattavasti vähemmän. Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan toisia talonpoikia yllyttäneet kapinajohtajat olivat Lappalaisen mukaan omista syistään käyttäneet hyväksi talonpoikien pelkoa, liioitelleet Flemingin uhkaa ja valehdelleet herttuan lähettävän suuria apujoukkoja. Motiivi miehillä oli sama kuin Jaakko Ilkalla ja muilla ensimmäisen kapina-aallon päälliköillä. Haluttiin mainetta ja kunniaa sekä pedattiin itselle hyvää asemaa Kaarlen hallitsemassa valtakunnassa.²⁴⁶ Ylikangas korostaa, kuinka talonpojat oikeuttivat kapinansa jättämällä kuninkaankartanot ryöstämättä näyttäen näin, etteivät kapinoi kuningasta vastaan. Lappalaisen mukaan nuijamiesten toimille oli turha etsiä oikeutusta lakikirjasta, vaikka talonpojat tekivätkin kaikkensa vakuuttaakseen ylhäiset ja alhaiset siitä, että he kapinoivat lain ja oikeuden puolesta. Talonpojat ja Kaarle-herttua maalailivat hirvittäviä kuvia Flemingin hallinnosta. Flemingin edustama aatelistopuoli piti nuijamiehiä maanpettureina ja murhaajina. Monet suomalaiset olivat tunteneet sympatiaa talonpoikien kärsimyksiä kohtaan, mutta kaikki myötätunto kaikkosi, kun talonpojat tarttuivat aseisiin ja nousivat heitä vastaan.²⁴⁷ Kapinaan nousseita käsiteltiin aina ankarasti. Maanpetos oli ajan julmimmin rangaistuja rikoksia ja aatelin mielestä kapinoitsijat ansaitsivat kuoleman.²⁴⁸ Vaikka historiankirjoitus on kohottanut Jaakko Ilkan ja muut nuijapäälliköt talonpoikaisiksi sankareiksi, mitään pyyteettömiä rahvaan puolustajia he eivät suinkaan olleet.²⁴⁹

²⁴³ Lappalainen 2009, 176.

²⁴⁴ Lappalainen 2009, 186.

²⁴⁵ Lappalainen 2009, 177–180.

²⁴⁶ Lappalainen 2009, 177–180.

²⁴⁷ Lappalainen 2009 170–171.

²⁴⁸ Lappalainen 2009, 186.

²⁴⁹ Lappalainen 2009, 163.

Mirkka Lappalainen kuvaa Klaus Flemingin jääräpäiseksi ja ärhenteleväksi diktaattoriksi. Hänen järkähtämättömyytensä oli kuitenkin se tekijä, mikä takasi Sigismundin vallan Ruotsissa.²⁵⁰ ”Fleming oli kuin hirviömäinen vahtikoira, josta kukaan ei pidä, mutta joka suojelee isäntäänsä kuolemaansa saakka.”²⁵¹ Hän oli varsin merkittävä mies koko valtakunnassa. Fleming antoi käskyjä veroisilleen, eikä sietänyt keneltäkään niskurointia. Fleming alkoi rakentaa Suomeen eräänlaista esimodernia sotilasdiktatuuria ja alkoi nujertaa sisäisiä vihollisia.²⁵² Fleming kehitti suomesta poliisivaltion, jossa vangittiin ja pahoinpideltiin epämieluisissa asioissa liikkuneita henkilöitä.²⁵³ Ilman marskin hallinnon kovia otteita talonpojat olisivat luultavasti hyväksyneet Sigismundin yhtä välipitämättömästi kuin kuninkaisiin oli aina suhtauduttu. Suomalaisten voidaan olettaa tietäneen talonpoikien vielä heikommista oloista Puolassa, jossa tavallinen kansa oli ajettu maaorjuuteen.²⁵⁴ Klaus Fleming oli hirmuhallitsija, joka ei itse ymmärtänyt olevansa tyranni. Hän kuvitteli hallitsevansa maata hyvin ja oikeudenmukaisesti, kuninkaan tahtoa noudattaen ja hänen etujaan puolustaen. Nuijasodassa Fleming ja hänen joukkonsa tekivät ensisijassa velvollisuutensa. He kukistivat laittoman kapinan, joka oli suunnattu heitä ja kuningasta vastaan. Sen he tekivät julmasti, niin kuin sisällissodissa oli ja on tapana.²⁵⁵

Suomen viimeinen talonpoikaiskapina päättyi talonpoikien musertavaan tappioon. Nuijasodassa kuoli noin 3000 talonpoikaa, aikalaiset puhuivat jopa 7000 tai 11 000 kuolleesta. Joka tapauksessa kuolleita oli useita tuhansia. Nuijasota kesti vain kolme kuukautta, mutta aiheutti suurta hävitystä ja jätti syvän jäljen kansan muistiin. Lappalainen nostaa esille nuijasodan ”turhan” veriuhrin. Talonpoikien veriuhri jäi traagiseksi sivutarinaksi Kaarlen ja Sigismundin taistelussa valtakunnan tulevaisuudesta. Nuijasodasta hyötyivät vain satunnaiset ryöstelemään päässeet palkkasoturit. Flemingille ja aatelisille kapina oli voitosta huolimatta katastrofi. Nuijasota ja sen jälkiseuraukset repivät maan hajalle ja tekivät sigismundilaisten aseman heikoksi.²⁵⁶ Vuoden 1597 syksy oli Suomelle pitkä ja pimeä ja maassa käytiin raivokasta propagandasotaa. Epäluulo ja erimielisyydet hajottivat aatelin yhteisen rintaman.²⁵⁷

²⁵⁰ Lappalainen 2009, 79.

²⁵¹ Lappalainen 2009, 133.

²⁵² Lappalainen 2009, 78–80.

²⁵³ Lappalainen 2009, 88.

²⁵⁴ Lappalainen 2009, 162.

²⁵⁵ Lappalainen 2009, 182–185.

²⁵⁶ Lappalainen 2009, 181–182.

²⁵⁷ Lappalainen 2009, 211–212.

Nuijasota herätti aatelisupseerien keskuudessa enemmänkin inhoa ja sääliä kuin voitonriemua. Gödik Fincke korosti kirjeessään, että talonpoikia oli pakotettu ja painostettu liittymään kapinallisiin, eikä heille saisi olla liian ankara. Vain päälliköt tuli tuomita. Lappalaisen mukaan Fincken mielipide heijastaa 1500-luvun ajattelua,²⁵⁸ jonka mukaan onnettomuudet olivat pahojen ihmisten juonittelun syytä. ”Sisäistä verenvuodatusta”, niin kuin aikalaiset sisällissotaa kutsuivat, ei olisi koskaan pitänyt tapahtua. Klaus Flemingille nuijasota oli henkilökohtainen tappio, mikä kertoi hänen toimineen väärin ja epäonnistuneen tehtävässään. Santavuoren taistelun jälkeen Fleming riensi Pohjanmaalle kostamaan, mikä oli Lappalaisen mukaan yhdistelmä väsähtänyttä sadistista mahtailua ja isällistä nuhtelua. Hän muun muassa kehotti joitakin vankeja järsimään tiilimuuria hampaillaan, kun kerran olivat haaveilleet Turun linnan valtaamista.²⁵⁹

Sigismundilaiset eli paavin uskonnon kannattajat pitivät valtakamppailun käydessä mahdollisena, että Suomi ja Liivinmaa voitaisiin liittää Puolaan, mikäli Sigismund syrjäytettäisiin Ruotsin valtaistuimelta. Hän voisi yhä pitää kiinni valtakunnan itäisistä osista. Suomi oli poliittisesti tärkeä alue roomalaiskatolisille, sillä luterilaisuus ei ollut juurtunut Suomeen yhtä vahvasti kuin Pohjanlahden länsipuolelle. Suomesta katolilaisuus voisi saada vahvan jalansijan. Vaikka ajatus syntyi kriisissä taistelussa kruunusta, Mirkka Lappalainen ei pidä hanketta mitenkään epärealistisena tai kaukaa haettuna ideana. Hieman toisin historiallisin kääntein Suomi voisi olla nyt katolinen maa.²⁶⁰

2.4.3. Nuijasota – omaa etua ajaneiden talonpoikaisjohtajien kapina

Mirkka Lappalaisen nuijasota on poliittinen kapina, jossa omaa etua ajatelleet miehet alkoivat vastustaa Flemingin ankaraa hirmuhallintoa ja petaamaan näin parempaa paikkaa tulevassa Kaarlen hallinnossa. Välitön syy oli linnaleirin aiheuttama kärsimys. Lappalainen sanoutuu ehdottomasti irti Renvallin käsityksistä, kritisoi Yrjö-Koskisen kansallisromanttista tulkintaa ja on eri mieltä Ylikankaan ja Yrjö-Koskisen kanssa nuijasodasta yhteiskuntaluokkien välisenä taisteluna. Kimmo Katajalan kanssa hän on samaa mieltä nuijasodasta tyypillisenä keskiaikaisena kapinana, jossa talonpojat ryhtyivät tukemaan sitä hallitsijakandidaattia, jolta he saivat tukea ja jonka intressit

²⁵⁸ Lappalainen kuvailee, kuinka 1500-luvun maailma oli usein mustavalkoinen. Kaikki oli joko oikein tai väärin, jumalan tai paholaisen. Alusta asti nuijasodan kärsimyksiä yritettiin kummallakin puolella vierittää yksittäisten henkilöiden syyksi. Lappalainen 2009, 172.

²⁵⁹ Lappalainen 2009, 186–188.

²⁶⁰ Lappalainen 2009, 147–148. Näkemys esiintyy jo Henry Biaudet’n tulkinnassa 1900-luvun alussa. Kts. s. 49–50.

vastasivat heidän omiaan. Kaikissa näissä tulkinnoissa on kuitenkin Lappalaisen mukaan hyviä johtopäätöksiä nuijasodasta. Kaarle ei tutkijan mukaan antanut harkittua kapinakäskyä. Diktaattorimaisen aatelisvallan ohella talonpoikien tyytymättömyyteen vaikuttivat kurjistumista aiheuttanut ilmaston viileneminen ja keskiaikaisen yhteiskunnan mureneminen. Koko kansan nostattaminen oli realistinen ajatus, mutta siinä epäonnistuttiin. Nuijasota oli kuitenkin vain sivujuonne vallantavoittelijoiden ja uskontojen valtakamppailussa, jonka tuloksena Suomi olisi Lappalaisen mielenkiintoisen ajatuksen mukaan voinut ajautua Puolan hallintaan katoliseksi maaksi. Talonpoikaisjohtajat nähdään Kaarlen tavoitteiden ohella kapinaan nousun pääsyyllisinä. Käräjöiksi joutuivat tavalliset talonpojat, jotka osin pakotettuina joutuivat mahdottoman tehtävän eteen. Nuijasotaa leimasivat myös propaganda ja huhut. Verityöt olivat osittain tekijöiden henkilökohtaista sadismia. 2000-luvun historiankirjoitukselle tyypillisesti Lappalainen esittelee nuijasodan syitä ja ajan kriisiä monipuolisesti ja ottaa kantaa myös aiempiin tulkintoihin kuitenkin tyrmäämättä niitä täysin.

Lappalainen nostaa yksittäisten henkilöiden merkityksen nuijasotaan ja sen tapahtumiin suureksi. Massat ajautuivat rajuihin tapahtumiin tiettyjen henkilöiden johdattamana. Näin ollen hänen omassa ajattelussaan on häivähdys samaa kuin 1500-luvun ihmisten ajattelussa, jonka mukaan onnettomuudet ja murhenäytelmät olivat yksittäisten juonittelevien ihmisten syytä. Lappalainen käsittelee ”joukkovoimaa” eri tavalla kuin Heikki Ylikangas ja suomalainen historiankirjoitus 1960–1970-luvuilla ja nostaa esille yksilöiden merkityksen. Lappalainen korostaa vahvasti, ettei mitään yhtenäistä Suomea ollut, eivätkä pohjalaiset nähneet itseään suomalaisina. Sotaväen ja aatelin raaka käyttäytyminen sodassa on Lappalaisen mukaan ymmärrettävissä ajalle ominaisena piirteenä. Valloitetut alueet oli tapana hävittää ja häviäjää kohdeltiin ankarasti, etenkin, kun kyseessä oli maanpetos ja kapina valtaapitäviä vastaan. Väkivallassa ja kostossa ei siis sinänsä ollut mitään ihmeellistä. Klaus Fleming oli diktaattori, mutta teki mitä tilanteessa täytyi eli suojeli valtaapitäviä ja kukisti kansannousun. Jaakko Ilkka ei ollut rahvaan sankari vaan ajoi omia taloudellisia etujaan.

Mirkka Lappalaisen mukaan eniten käsityksiä 1590-luvusta ovat Suomessa ja Ruotsissa muokanneet 1800- ja 1900-lukujen kansallinen historiankirjoitus sekä luterilainen kirkko²⁶¹. Nämä loivat 1500-luvun tapahtumista kokonaan uuden tuotteen, joka elää vielä 2000-luvun ihmisten

²⁶¹ Lappalaisen mukaan luterilaisuus on vaikuttanut 1800- ja 1900-luvun historiankirjoitukseen. Lappalainen 2009, 18–19.

historiatietoisuudessa.²⁶² 1800-luvun historiankirjoitus rakensi nousevan kansallistunnon innoittamana suomalaista historiaa. Lappalainen toteaa, ettei Suomella ollut ”omia” kuninkaita, joista kirjoittaa, joten tutkijat etsivät menneisyydestä uljaita miehiä ja dramaattisia käännteitä. Näin alettiin rakentaa nousevan kansakunnan historiallista itsetuntoa. Nuijasota sopi hyvin tähän tarkoitukseen, kuten Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen väitöskirja todistaa. Näin ollen 1800-luvun historiankirjoitus nostaa esille Jaakko Ilkan ja Klaus Flemingin suomalaisina merkkihenkilöinä. Lappalainen huomauttaa 1800-luvun historiankirjoituksen ristiriitaisuudesta. Kansallinen historiankirjoitus nostaa menneisyyden sankareiksi vapaat suomalaiset talonpojat, jotka esimerkiksi nuijasodassa nousivat oikeutetusti sortajaa vastaan. Toisaalta historioitsijat pitivät 1500-lukua suomalaisuuden kannalta hienona ajanjaksona sen vuoksi, että suomalaisen aatelin asema valtakunnassa oli vahvempi ja itsenäisempi kuin myöhemmin.²⁶³

Susimessu-teoksen kieli on rikasta ja kuvailevaa. Lappalainen luonnehtii henkilöt mielenkiintoisesti lähteiden pohjalta. Esimerkiksi jääräpäisen verikoira Flemingin seuraaja Arvid Stålmarm kuvataan kunnialliseksi ja oveluuteen taipuvaksi sekä huolelliseksi ja oikeamieliseksi mieheksi, joka oli kuitenkin yhtä väistelevä, pehmeä ja kykenemätön päätöksiin kuin kuningas Sigismund itse.²⁶⁴

2.5. Nuijasodasta julkaistua muuta tutkimusta

Ennen Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen ensimmäistä varsinaista historiantutkimusta suomalainen historioitsija ja arkistonhoitaja Edward Grönblad oli julkaissut nuijasodasta asiakirjakokoelman *Handlingar rörande klubbekriget I-III*, mikä ilmestyi kokonaisuudessaan 1846.²⁶⁵ Yrjö-Koskisen jälkeen Henry Biaudet julkaisi omista tarkoituseristään johtuen varsin omaperäisiä tutkimustuloksia 1590-luvun Suomesta vuonna 1909. Biaudet otti lähtökohdakseen suomalaiskansalliseen tulkintaan kuuluneen näkemyksen 1500-luvun Suomesta itsenäisenä, kansallisten etujen mukaista politiikkaa harjoittaneena toimijana. Nuijasodan Biaudet sivuuttaa täysin, minkä vuoksi hän päätyy myös omalaatuiseen tulkintaan Klaus Flemingistä, jonka hän näkee suurena suomalaisena kansallissankarina, joka taipumatta puolusti Suomen etuja Kaarlen pyrkimyksiä vastaan ja kirjoittajan mukaan jopa tavoitteli Suomen itsenäisyyttä. Biaudet`n mielestä Kaarlen toimeenpanema valtakunnan yhtenäistäminen kitki Suomesta kansalliset piirteet. Tällä

²⁶² Lappalainen 2009, 13.

²⁶³ Lappalainen 2009, 15–16.

²⁶⁴ Lappalainen 2009, 194–195.

²⁶⁵ Grönblad 1846.

tavalla historiallisia hahmoja korostamalla pyrittiin vahvistamaan isänmaallisuutta 1900-luvun alun historiankirjoituksessa. Henry Biaudet nosti esille huomiota herättäneen teorian, jonka mukaan suomalaisten omasta aloitteesta Suomi oli lähellä irtautua Ruotsista ja liittyä Puolaan. Suuremman huomion tämä tulkinta on saanut vasta 2009 Mirrka Lappalaisen tutkimuksessa. Biaudet`n tulkinta oli ristiriitainen kanonisoituneen luterilaisen kansallisen tulkinnan kanssa, minkä vuoksi hänen tulkintansa tyrmättiin.²⁶⁶

Hugo Sommarström sanoo vuoden 1935 väitöskirjassaan nuijasodan syttymisen taustavaikuttimia olleen linnaleiri sekä tyytymättömyys sotaväkeen. Kapinaan lähdettiin myös talonpoikien vapauden rakkaudesta sekä heidän herkästä itsetunnostaan johtuen. Sotaa edeltäneet konfliktit sotaväen kanssa eteläisessä ja itäisessä Suomessa vaikuttivat myös siihen, miksi nuijiin tartuttiin. Tässä tilanteessa Kaarle herttuan varomattomat sanat sytyttivät kipinän, joka johti kapinaan.²⁶⁷ Myös Yrjö-Koskinen puhuu ”talonpoikaisesta vapaudesta” ja sen menettämisen pelosta. Herkkä itsetunto puolestaan on persoonallinen näkemys ja hieman samankaltainen Renvallin ajatusten kanssa.

Armas Luukko käsittelee ilmiötä kapeammasta Pohjanmaan ja pohjalaisten talonpoikien näkökulmasta paikallishistoriallisessa teoksessa *Etelä-Pohjanmaan historia I-II* (1950). Muun muassa Heikki Ylikangas viittaa *Nuijasota*-teoksessaan monessa kohtaa Luukkoon. Linnaleiri nähdään kapinan taustatekijänä. Sotilaat käyttivät liian suuria mittoja sekä suoranaista väkivaltaa, mikä herätti vapauksiin tottuneissa pohjalaisissa voimakasta vastarintaa. Luukko kuvaa väkivaltaa ja talonpoikien kurjuutta hyvin voimakkaasti ja sanoutuu irti psykologisista selityksistä. Pohjalaiset tekivät valitusretkiä, sillä heidän mielestään oli väärin maksaa samaan aikaan linnaleiriä ja puolustautua itse venäläisiä vastaan.²⁶⁸ Linnaleirivapaus nähtiin pysyvänä oikeutena.²⁶⁹ Eniten pahennusta aiheutti talonpoikien keskuudesta noussut ratsumiesluokka, ns. kotihuovit²⁷⁰. Mitään suomalaista kansallistuntoa ei Suomessa Luukon mukaan ollut, eikä maa ollut yhtenäinen.²⁷¹

Talonpojat tajusivat hyvin yhteiskunnallisen tilanteen ja ryhtyivät yhteistoimiin linnaleiriä vastaan.²⁷² Yksi heistä oli Jaakko Ilkka, joka oli alueen rikkaimpiin kuuluva suurtalonpoika ja

²⁶⁶ Garritzen 2011, 150–174.

²⁶⁷ Sommarström 1935, 314.

²⁶⁸ Luukko 1950, 516–519.

²⁶⁹ Luukko 1950, 523–524.

²⁷⁰ Nämä talonpojat varustivat ratsumiehen sotilaslipustoa varten verovapaus mielessään. Luukko 1950, 528.

²⁷¹ Luukko 1950, 550.

²⁷² Luukko nimeää Etelä-Pohjanmaan nuijamiesten poliittiseksi johtajaksi Pentti Poutun. Sotilaallinen johtaja oli puolestaan Jaakko Ilkka. Luukko 1950, 534.

maakauppia.²⁷³ Muutkin tunnetuimmat Etelä-Pohjanmaan nuijasodan aikaiset johtajat olivat menestyneitä talonpoikia.²⁷⁴ Paikallisella itsehallinnolla ja kruunun virkamiehillä oli Luukon mukaan jännitteitä, mitkä kiristivät poliittista ilmapiiriä. Ennen kaikkea kapinan puhkeamiseen vaikuttivat kuitenkin suurpoliittiset tekijät, viime kädessä Kaarle herttuan ja Klaus Flemingin valtataistelu,²⁷⁵ johon pohjalaisten linnaleirikysymys kytkeytyi.²⁷⁶ Luukon mukaan Kaarle antoi suostumuksen talonpoikien kapinalle, mutta epäilee Kaarlen toivoneen suoranaisen sisällissodan puhkeamista. Luukko kirjoittaa, että ”Pohjanmaan talonpoikiin herttuan sanat vaikuttivat kuin tulinen soihtu olisi viskattu kuivaan kuloon” antaen näin kuitenkin varsin suuren merkityksen herttuan sanoille.²⁷⁷ Toiseen nousuun Kaarlen virkamiehet vaikuttivat suuresti.²⁷⁸

Nokialla ”jotenkin ymmärrettävissä ollut” antautuminen johti joukkopakoon, jossa huovit ”hakkasivat ilomielin maahan ne, jotka kiinni saivat”. Muutamia satoja lyötiin kuoliaiksi takaa-ajossa. Hämeen ja Savon tapahtumia Luukko kuvaa julmiksi, synkiksi, salakavaliksi ja armottomiksi. Hänen mukaansa Fleming itse ei olisi tällaista teurastusta halunnut, mutta hänen alipääällikkönsä päästivät sodissa raaistuneet miehet valloilleen. Tästä seurasi kohtuuttoman suuri verenvuodatus ja yksi häpeällisimmistä teoista, mitä suomalaisten miesten osalle on koskaan tullut.²⁷⁹ Lopulta aatelisto joutui Kaarlen ”puhdistuksen” ja ankaran koston kohteeksi.²⁸⁰ Etelä-Pohjanmaalla tilanne nuijasodan jälkeen oli surkea.²⁸¹ Kaarle oli uhrannut Suomen talonpojat ”oman voittonsa alttarille”.²⁸² Nuijasodan jälkeen Pohjanmaan eristyneisyys muusta Suomesta jyrkkeni edelleen. Pohjalaiset lyönyt Etelä-Suomen aatelisto oli kaiken pahan alku ja juuri. Verot haluttiin maksaa Tukholmaan eikä ”Suomeen”. ”Maa, Pohjanmaa, oli heidän, talonpoikien, ja sellaisena he halusivat sen säilyttää myös tuleville sukupolville.”²⁸³ Luukon kuvaus on vahvan talonpoikaismyönteinen ja hän korostaa pohjalaisten vanhojen vapauksien kaipuuta. Luukko myös glorifioi paikallishistoriallisesta näkökulmastaan Pohjanmaata ja sen talonpoikia.

²⁷³ Luukko 1950, 534–535.

²⁷⁴ Tällaisia olivat Pentti Pouttu, Jaakko Ilkka, Yrjö Kongsas, Perttu Palo, Martti Tuomaala ja Pentti Piri. Luukko 1950, 537.

²⁷⁵ Luukko 1950, 539.

²⁷⁶ Luukko, 1950, 554.

²⁷⁷ Luukko 1950, 561.

²⁷⁸ Luukko 1950, 574–578.

²⁷⁹ Luukko 1950, 569–571.

²⁸⁰ Luukko 1950, 590.

²⁸¹ Luukko 1950, 590.

²⁸² Luukko 1950, 592.

²⁸³ Luukko 1950, 593–594.

Armas Luukko toteaa myöhemmin (1978) Historiallisen Aikauskirjan sivuilla Ylikankaan ansioksi nuijasotatutkimuksen palauttamisen Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen luomalle pohjalle.²⁸⁴

1970-luvulla Anneli Mäkelä-Alitalo esitti poikkeuksellisen näkemyksen linnaleiristä väittäen, ettei se lisännyt talonpoikien rasituksia, sillä sen määrä vähennettiin vuotuisista verotuloista.²⁸⁵ Tähän vastasi 1980-luvulla 1500-luvun verotutkija Elias Orrman, joka puolestaan piti linnaleiriä ja kyyditysvelvollisuutta keskeisenä syynä maaseudun kurjistumiseen.²⁸⁶ Myös ulkomaalaiset tutkijat ovat ottaneet nuijasotaan kantaa. Yhdysvaltalainen tutkija John P. Maarbjerg esitti 1992, että syyt, jotka ajoivat jo ennestään vaikeuksissa olleet Pohjanmaan talonpojat kapinaan, olivat nälänhätä, liiallinen verokuorma sekä ratsupalvelusopimuksen tehneiden häikäilemätön talonpoikiin kohdistunut hyväksikäyttö oman varallisuutensa kartuttamiseksi. Rälssi, sotaväki ja virkamiehet rikastuivat ottamalla talonpojilta.²⁸⁷ Varsinaista nälänhätää muut tutkijat eivät korosta.

Nuijasota on kiehtonut myös kirjailijoita ja herättänyt heidätkin ottamaan kantaa nuijasotaan.²⁸⁸ Paavo Haavikon *Nuijasota – sisällissodan vuodet 1596–1597* on kirjailijan historianäkemys, joka ei sisällä lähdeviitteitä, mutta tuo esille uusia mielenkiintoisia näkökohtia. Haavikko nostaa Kaarleher ttuan yllytyksen suureen arvoon. Näkemyksensä hän perustaa nuijasodan jälkeisiin kuulustelupöytäkirjoihin.²⁸⁹ Haavikon mukaan talonpojat ajautuivat nuijasodan kynnyksellä muutosten riepotehtaviksi sekä verojen ja velvoitusten suohon. Vapaa eränkäynti, kalastus, kaupankäynti ja talonpoikaispurjehdus vaikeutuivat, mikä oli Haavikon mukaan pahempi tekijä kuin lisääntyneet verorasitukset. Linnaleiri oli Haavikon mukaan suuri ja riittävä syy kapinaan sen vuoksi, että se teki rauhanajasta sodan aikakauden ja oli nöyryyttävä osoittaessaan talon isännän olevan kykenemätön suojelemaan perhettään ja väkeään sotaväeltä. Psykkiseksi kapinaksi nuijasotaa voidaan nimittää, kun ajatellaan, että taloudellinen kurjistuminen aiheutti psykologisia ongelmia. Haavikon mukaan historiantutkijoilta on päässyt unohtumaan, että nuijasota todella syttyi epätoivoisena ilmaisuna ja että pohjalaisten yritys toistui kaksi kertaa. ”Primitiivinen ihminen on viisaampi eikä toista samaa erehdystä toista kertaa.” Haavikko ei kuitenkaan kannata Renvallin näkemyksiä. Hänen mukaansa tapahtumat eivät suinkaan johdu kehittymättömien ihmisten mielentilasta, vaan pitkään kehittyneestä rasitusten ja etujen ristiriidasta. Kapina on äärimmäinen keino, jota edeltää sietämätön tilanne. Haavikko sanoo Pentti Renvallin käsityksen nuijasodan syistä

²⁸⁴ HAIK 1978c, 291.

²⁸⁵ Mäkelä-Alitalo 1979, 178–180.

²⁸⁶ Orrman 1986, 198–199.

²⁸⁷ Maarbjerg ’The Economic Background to ’The War of Clubs’’, *Scandinavian Journal of History* 1 1992, 1–24.

²⁸⁸ Nuijasodasta on ilmestynyt myös romaaneja. Esim. Finne 1945.

²⁸⁹ Haavikko 1996, 190–191.

ja sen luonteesta olleen aikanaan tarkoituksenmukainen rakentaen maan historiaa eteenpäin katsovalla tavalla.²⁹⁰ Nuijasota oli kapina talonpoikien vapauden puolesta. Ratkaisevaa oli Haavikon mukaan se, että talonpojat menettivät toivon paremmasta. Kapinan nousun alueet ratkaisi etäisyys linnoista, ei alueiden ja sen ihmisten kehittymättömyys.²⁹¹ Haavikko näkee Kaarlen tyrannina, ei Flemingiä. Elinvoimaista talonpoikaistoa tarvinnut Fleming pyrki välttämään kapinan, kun yhteenotto Kaarlen kanssa oli tulossa.²⁹² Haavikko maalaa, että talonpojat uskalsivat nousta Flemingin joukkoja vastaan ehkäpä sen vuoksi, että linnaleiriin hajautetut ratsumiehet näyttäytyivät joutilaina lurjuksina ja kerskailevina tyhjänpuhujina unohtaen kuitenkin, että säännöllinen sotaväki on käskystä toimiva murhakone.²⁹³ Kaiken kaikkiaan 1500-luku rauhoitti itärajan, mutta romahdutti suomalaisen ja nimenomaan suomenkielisen yhteiskunnan. Suomesta tuli ruotsalaisten miehittäjämaa, jossa mieltä ja kieltä ruotsalaistettiin. Suomen kielestä tuli rahvaan kieli.²⁹⁴

Kimmo Katajala julkaisi vuonna 2002 teoksen *Suomalainen kapina: talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla (n. 1150–1800)*. Katajala pyrkii omien sanojensa mukaan hahmottamaan talonpoikaishäiriöitä vallitsevasta tulkinnasta poikkeavasta näkökulmasta.²⁹⁵ Katajalan mukaan taustalla vaikuttaneen Venäjän-sodan aikaisista rasituksista ”ehkä raskain” oli linnaleiri. Hän suhtautuu monia tutkijoita epäilevämmiin linnaleirin rasittavuuteen ja nostaa esille Anneli Mäkelä-Alitalon tapaan linnaleirin mahdollisen hyvittämisen muissa veroissa. Linnaleiri ei näin ehkä ollut ylimääräinen rasitus. Talonpoikien jatkuvat valitukset linnaleirin raskaudesta ja sen yhteydessä tapahtuvista väärinkäytöksistä todistavat kuitenkin, että kyseessä oli vihattu ja raskaaksi koettu järjestelmä.²⁹⁶ Katajala korostaa Rautalammilla tapahtuneita kauheuksia, ryöstöä, väkivaltaa, raiskauksia ja tappamista. Mellastanutta ratsuväkeä ei rangaistu vaan päinvastoin palkittiin ”kurin palauttamisesta”.²⁹⁷

Katajala ei puhu ”säätökaunasta” tai ”luokkasodasta”, mutta toteaa teoksen lopussa kansan vihan sotaväkeä ja aatelia kohtaan olleen 1500-luvun lopulla kouriintuntuvaa.²⁹⁸ Katajala muistuttaa kuninkaiden ja ruhtinaiden vallan perustuneen keskiajalla siihen, että verojen vastikkeeksi he tarjosivat suojelua alamaisiaan kohtaan, puolustivat valtakuntaa hyökkääjiä vastaan, mihin myös

²⁹⁰ Haavikko 1996, 194–198.

²⁹¹ Haavikko 1996, 195–198.

²⁹² Haavikko 1996, 201–202.

²⁹³ Haavikko 1996, 225.

²⁹⁴ Haavikko 1996, 212.

²⁹⁵ Katajala 2002, 203.

²⁹⁶ Katajala 2002, 180–184.

²⁹⁷ Katajala 2002, 184–185.

²⁹⁸ Katajala 2002, 207.

veronkanto-oikeus perustui. Pohjanmaa vastasi puolustuksestaan itse, mutta joutui silti kärsimään linnaleiristä.²⁹⁹ Katajala tekee teoksessaan vertausta pohjoisten Euroopan maiden muihin talonpoikaiskapinoin. Esimerkiksi Viron kansannousussa 1500-luvulla talonpojat perustelivat kapinaansa aatelisherrojen kyvyttömyydellä suojella heitä venäläisiä hyökkääjiä vastaan. Samaan tapaan voidaan ajatella pohjalaisten suhtautuneen linnaleirin kerääjiin. Talonpojat eivät nähneet perusteita linnaleirin vapaaehtoiselle maksamiselle rauhan aikana.³⁰⁰ Kaarle käytti pohjalaisten talonpoikien valituksia hyväkseen ja vahvisti näiden vihaa linnaleiriä kohtaan omalla propagandallaan, kuitenkin vaikuttamatta suoraan kapinan syttymiseen.³⁰¹ Kimmo Katajalan näkemys kapinointiin on ymmärtävä. Nokian, Nyystölän ja Savon tapahtumat Katajala kuvaa lähes Ylikangasmaiseen tapaan. Tapahtumat kuvataan lyhyesti, mutta tyyliä käyttäen Ylikankaan tavoin sanaa ”teurastus”. Katajalan arvion mukaan nuijasodassa sai surmansa 2500–3000 talonpoikaa. Lisäksi taisteluita ja surmatöitä seurasi kaikkialla päiväkausia jatkunut ”silmitön ryöstö”. Tätä tapaa noudatettiin myös eurooppalaisissa sodissa. Antautuneet kaupungit joutuivat voittajan temmellyskentäksi.³⁰²

Katajala ottaa kantaa myös nuijasodasta käytyyn keskusteluun. Renvallin näkemyksiin hän ei yhdy.³⁰³ Katajalan mukaan *Historiallisessa Aikakauskirjassa* käydyssä keskustelussa Erkki Lehtisen ja Heikki Ylikankaan väittely ei tuonut nuijasodan tulkintoihin juuri mitään olennaista uutta.³⁰⁴ Katajalan mukaan näyttää siltä, että syksyllä 1596 oltiin lähellä ajautua myöhäiskeskiajalle tyypilliseen liittoon talonpoikaisen sotajoukon ja kruununtavoittelijan joukkojen välillä. Hänen mielestään onkin pohtimisen arvoinen kysymys, olisivatko talonpojat yhtyneet Kaarlen sotajoukkoihin. Nuijasota on hyvä esimerkki siitä, miten erilaiset intressit saattoivat yhdistää hyvin erilaiset tahot toisiinsa. Nuijasota oli tyypillinen myöhäiskeskiaikainen kapina. Kun talonpojat eivät saaneet tukea kuninkaalta, he etsivät myöhäiskeskiaikaiseen tapaan tukea toiselta ruhtinaalta, Kaarlelta. Kyse ei ollut ymmärtämättömyydestä tai yllytyksestä. Ymmärrys oli molemminpuolista.³⁰⁵ Suora hyökkäys ei ollut alkuperäinen tarkoitus. Katajalan mukaan voidaan ajatella talonpoikaisen sotajoukon kokoamisen olleen heidän keinonsa osallistua politiikkaan.³⁰⁶

²⁹⁹ Katajala 2002, 185–186.

³⁰⁰ Katajala 2002, 202.

³⁰¹ Katajala 2002, 185–189.

³⁰² Katajala 2002, 189–191.

³⁰³ Katajala 2002, 194.

³⁰⁴ Katajala 2002, 197.

³⁰⁵ Katajala 2002, 199.

³⁰⁶ Katajala 2002, 200–201.

Kimmo Katajalan mielestä talonpojat on eurooppalaisessa tutkimuksessa turhaan leimattu konservatiivisiksi. Katajalan mukaan muutoksia vastaan kapinoitiin siksi, että ne merkitsivät yleensä tilanteen huononemista, kuten uusia veroja tai virkamiehiä.³⁰⁷ Ongelmana on ollut myös historiantutkimuksen tapa selittää ilmiöitä kausaalisuhteen avulla. Kapinalle on etsittävä syy, kuten köyhtyminen, vaurastuminen tai köyhtymisen jatkuminen odotusten vastaisesti, kuten nuijasodassa. Kausaaliselitys alistaa menneisyyden ihmisen ilman omaa tahtoa olevaksi ulkopuoliseen ärsykkeeseen reagoivaksi ymmärtämättömäksi barbaari-ihmiseksi, mitä kuvastaa esimerkiksi talonpoikien toiminnasta käytetty sana ”vastarinta”. Tällä tarkoitetaan protestin nousevan jotakin ärsykettä vastaan, ei minkään arvokkaan puolesta. Katajala korostaa talonpoikien ymmärtäneen tilanteen pyrkien aktiiviseen toimintaan päämääriensä saavuttamiseksi. ”Onkin aika vapauttaa keskiajan ja varhaisen uuden ajan talonpojat reaktiivisista ärsykkeisiin vastaajista historiallisen tapahtumisen aktiivisiksi toimijoiksi.”³⁰⁸ Uusi näkemys Katajalan tulkinta ei kuitenkaan ollut. Tulkinta talonpojista aktiivisina ja poliittisina toimijoina muistuttaa Ylikankaan ja myöhempää Lappalaisen näkemystä.

2.6. Yhteenvetoa nuijasodan tutkimuskirjallisuudesta

Runsaasti huomiota herättäneen nuijasodan tutkijoiden kannanottojen kohteet eivät ole juurikaan muuttuneet 1800-luvulta 2000-luvulle. Ann Rigneyn esittämän teorian mukaisesti tutkijat ovat ottaneet kantaa nuijasodan keskeisiin elementteihin ja rakentaneet näin oman nuijasotakuvansa. Tutkijat pohtivat nuijasodan syitä, linnaleiriä, Kaarlen merkitystä, sotatapahtumia, kapinan osapuolten ja henkilöiden roolia, talonpoikien roolia poliittisina vaikuttajina ja yleisesti taisteluiden ja nuijasodan luonnetta oman aikansa yhteiskunnallisesta tilanteesta ja näkemyksistä käsin. Nuijasodasta saa hyvin erilaisen kuvan riippuen siitä, kenen tulkintaa lukee. Siihen ovat vaikuttaneet Jaakko Väisäsen mukaisesti tutkijoiden henkilökohtaiset valinnat vajavaisen lähdeaineiston tulkinnassa. Tulkinnoissa näkyy vahvasti niiden kirjoitusajankohta.

Fennomaani Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kuvaus on kansallisromanttinen ja edustaa Henry Biaudet’in 1900-luvun alun näkemyksen mukaisesti suomalaiskansallista historiankirjoitusta. Erona näiden tutkijoiden välillä on se, että Yrjö-Koskinen nostaa sankariksi suomalaisen kansan, kun taas Henry

³⁰⁷ Katajala 2002, 202–203.

³⁰⁸ Katajala 2002, 203–207.

Biaudet korostaa yksittäisiä henkilöitä ja sankarillistaa etenkin Klaus Flemingiä eikä käsittele nuijasotaa ja talonpoikia lainkaan. Fennomaani Yrjö-Koskiselle suomalaisuuden historia rakentuu tavallisen kansan, talonpoikien, varaan. Yrjö-Koskinen luo Derek Fewsterin mainitseman suomalaisuutta edustavan kuvitellun yhteisön talonpoikaisista nuijamiehistä. Jo Yrjö-Koskinen näki linnaleirin nuijasodan syynä, kuten lähes kaikki muutkin tutkijat, mutta poikkeaviakin näkemyksiä on esitetty. Kaikkien tutkijoiden mukaan taustalla vaikutti pitkä 25-vuotinen sota Venäjää vastaan, jolloin rasisukset kasvoivat. Yrjö-Koskisen tulkinnassa suomalaiset talonpojat nousivat puolustamaan vapauttaan aatelin vääryyttä vastaan ja hän näkee kapinoinnin täysin oikeutettuna, vaikkakin Suomelle haitallisena. Kapina oli oikeutettu, sillä aateli harjoitti lukuisia väärinkäytöksiä linnaleirinkeruun yhteydessä. Talonpojat nousivat kapinaan, kun heidän vanha vapautensa oli uhattuna, mitä korostavat myöhemmin myös Armas Luukko, Heikki Ylikangas sekä Paavo Haavikko. Yrjö-Koskinen kuvaa kansallisromanttisen tulkinnan tavoin talonpoikia positiiviseen sävyyn ja tuntee sääliä heitä kohtaan väkivaltaisen aatelishallinnon kourissa. Samalla aateli esiintyy tulkinnassa kuitenkin positiivisessa valossa puhuttaessa Suomen johtomiesten saavutuksista, mikä kertoo Mirrka Lappalaisen mainitsemasta 1800-luvun historiankirjoituksen ristiriitaisuudesta. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen mukaan nuijasota jarrutti Suomen kehitystä omaksi erilliseksi valtioksi.

Pentti Renvall omaksui itsenäistyneessä Suomessa sotien aikaisen historiantutkimuksellisen näkemyksen ja teki tutkimuksensa heti sota-ajan jälkeen, mikä on vaikuttanut hänen valtiollisia ja kansallisia näkökohtia korostavaan tutkimusotteeseen ja valtion järjestysvaltaa vastaan nousseiden talonpoikien syyllistämiseen. Talonpoikaisjohtajien katsotaan ajaneen vain omaa etuaan. Hänellä on edelleen Yrjö-Koskisen kaltainen kansallinen näkökulma nuijasodasta kansallisen edistyksen jarruttajana. Renvallin näkökulmaan sekoittui hänen psykologinen tutkimusotteensa. Linnaleiri ei riitä kapinoinnin syyksi, vaikka Renvall myöntääkin sen vaikutukset. Kansa herpaantui, kun siltä olisi tarvittu voimia ajatella koko yhteiskunnan etua. Tähän tavallinen kansa oli kuitenkin liian kehittymätöntä ja reagoi ”oikosulunomaisesti” Kaarlen yllytykseen, mihin Yrjö-Koskinen suhtautui epäillen. Talonpojat leimataan tyhmäksi kansan alakerrokseksi, jota kohtaan Renvall ei osoita ymmärrystä. Kapina oli harkitsematon ja toivoton yritys. Hänen suhtautuminen oli samanlaista vuoden 1918 punaisiin. Vain aateli johtajanaan Klaus Fleming ymmärsi maan parasta. Näin Suomen aatelin korostaminen jatkuu 1800-luvulta Renvallin tulkinnassa, mutta Renvallille aateli on ainoastaan positiivinen toimija. Fleming teki sodassa välttämättömän ja kukisti järjestystä uhkaavan kapinan. Renvallin aikana Suomi oli jo itsenäinen, eikä hänen tarvinnut samaistaa kansakunnan historiallisia vaiheita suomenkieliseen rahvaaseen. Renvall ei enää kirjoittanut hänen aikanaan kommunismiin liitettyä joukkojen historiaa. Renvallin ja Yrjö-Koskisen mukaan kansallistunnetta ja

suomalaisten yhteenkuuluvaisuuden tunnetta on havaittavissa aikakauden ansiokkaasta suomalaisesta aatelista, joka Renvallin mukaan ajatteli vain maansa parasta.

Heikki Ylikangas halusi irrottautua näistä kansallisista näkökulmista ja loi 1970-luvun vapaammassa ilmapiirissä uudenlaisen talonpoikia voimakkaasti puolustavan marxilaisen historian tutkimuksen kaltaisen teorian nuijasodasta luokkasotana, vaikka sanoutuikin itse irti marxilaisuudesta. Samaan tapaan oli jo aiemmin alettu kirjoittaa vuoden 1918 sisällissodan punaisista. Ylikangas palasi Yrjö-Koskisen talonpoikaisnäkökulmaan ja kirjoitti jälleen ”joukkojen historiaa”, jossa talonpojat nousivat vastustamaan väkivaltaista aatelisvaltaa omien vapauksiensa puolesta. Tämä oli pääasiallinen tavoite, ei Kaarlen nostaminen kuninkaaksi. Ylikangas korostaa voimakkaasti linnaleiriä, talonpoikien kokemaa vääryyttä ja heidän ”teurastustaan” nuijasodassa. Kaarlen yllytys ei ollut ratkaisevaa. Jaakko Ilkka nousee Ylikankaan tulkinnassa talonpoikaiseksi sankariksi ja Flemingin tarinan julmaksi pääkonnaksi. Aatelin toimet tuomitaan tulkinnassa täysin. Samalla tuomitaan Renvallin tulkinnat. Ylikangas sanoutuu muiden Renvallin jälkeisten tutkijoiden tavoin tiukasti irti Renvallin psykologisesta otteesta. Ainoastaan Erkki Lehtinen antaa Pentti Renvallin psykologiselle tulkinnalle jonkinlaista ymmärrystä *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 1978. Lehtisen kirjoituksesta näkee myös sen, että kansallisella historiankirjoituksella oli 1970-luvun lopulla yhä kannattajia. Nuijasotakeskustelu osoitti, ettei Ylikankaan teosta otettu noin vain vastaan suuresta suosiostaan huolimatta. Marxilainen historian kirjoitus ei syrjäyttänyt muita näkemyksiä. *Historiallisen Aikakauskirjan* keskustelu kertoo myös suuresta mielenkiinnon heräämisestä nuijasotaa kohtaan.

Mirkka Lappalainen ja Kimmo Katajala tutkivat nuijasotaa kattavasti eri asioita huomioivan 2000-luvun kokonaisvaltaisen historian tutkimuksen näkökulmasta ja käsittelevät 1590-luvun kriisiä laajemmin ja monipuolisemmin asettumatta tutkimuksissaan selvästi kenenkään nuijasodan osapuolen tai nuijasotaa tutkineen historian tutkijan puolelle. Linnaleiri nähdään nuijasodan välittömänä syynä. Lappalainen, kuten myös Ylikangas ja Yrjö-Koskinen, korostavat nuijasodan suunnitelmallisuutta. Talonpojilla oli yhteinen tavoite, mikä ei kuitenkaan toteutunut, kun Flemingin tiukemmassa otteessa ollut Etelä-Suomi ei kyennyt osallistumaan kapinaan. Kokonaisvaltaisen talonpoikaissodan nostattaminen olisi kuitenkin ollut mahdollista. Lappalaisen ja Katajalan mukaan nuijasota oli keino vaikuttaa politiikkaan ja kuningasvaltataisteluun. Lappalainen katsoo, että omaa etuaan ajatelleet rikkaat talonpoikaisjohtajat ajoivat talonpojat kapinaan, vaikka myös Lappalainen kuvaa talonpoikien kokemaa vääryyttä ja ymmärtää kansan vihan Flemingin kovaotteista hallintoa vastaan. Lappalainen keskittyy enemmän Ruotsin sisäpoliittiseen kriisiin ja

kuningasvaltataisteluun, jonka sivuilmiö nuijasota oli. Talonpoikien olojen kurjistumiseen vaikuttivat myös ilmasto-olojen huonontuminen ja keskiaikaisen yhteiskunnan murentuminen. Kaarle ei antanut harkittua käskyä nousta kapinaan. Katajalalle ja Lappalaiselle nuijasota oli tyypillinen keskiaikainen kapina, jossa talonpojat ryhtyivät kannattamaan sitä hallitsijakandidaattia, jonka he katsoivat parhaiten turvaamaan heidän omat etunsa. Sodan julmuudet olivat Lappalaisen mukaan ajalle tyypillisiä, eikä tutkija näin ollen tuomitse aatelin toimia samaan tapaan kuin Ylikangas ja Yrjö-Koskinen. Hän toteaa aseettomien talonpoikien tappamisen olleen pikemminkin tekijöiden henkilökohtaista sadismia kuin yleistä julmaa aatelishallintoa. Flemingin puolestaan oli tukahdutettava yhteiskuntaa uhkaava kapina. Jaakko Ilkka ei ollut mikään rahvaan sankari, vaan ajoi muiden rikkaiden talonpoikien tapaan omaa etuaan, jonka seurauksena mukaan otetut ja pakotetut tavalliset talonpojat joutuivat Kaarlen ja Sigismundin valtataistelun sijaiskärsijöiksi.

Nuijasodan tutkimuskenttä on hyvin monipuolinen. Samasta kapinasta on esitetty lukuisia erilaisia tulkintoja eri aikoina. Näkemykset ovat riippuneet paljolti myös siitä, kuinka paljon tietynlaiselle lähdeaineistolle, kuten talonpoikien valituskirjeille on annettu arvoa. Esimerkiksi Paavo Haavikko kiinnittää poikkeuksellisesti huomionsa nuijasodan jälkeisiin kuulustelupöytäkirjoihin. Pentti Renvall puolestaan suhtautuu talonpoikien valituskirjeisiin eri tavalla kuin muut tutkijat. Kaikki tutkijat eivät ole Ann Rigneyn teorian mukaisesti pystyneet vahvistamaan tarpeeksi omaa merkityksenantoaan tuomalla esille omia ainutlaatuisia päätelmiä ja uusia tai harvemmin esitettyjä näkökulmia. Tämän vuoksi kaikki tutkijat eivät ole uudistaneet merkittävästi nuijasodan tutkimuskenttää ja kyenneet luomaan uutta näkemystä tapahtumista. Näin ollen nämä tutkimukset jäävät omassa tutkimuksessaanikin vähemmälle huomiolle.

3. Nuijasota oppikoulun ja lukion historian oppikirjoissa

Peruskansalainen ei omaksu nuijasotakuvaansa tutkimuksista, vaan historian oppikirjoista, joita tarkastelen tässä luvussa. Keskikoulun ja lukion sisältänyt oppikoulu vaihtui yläasteeksi ja lukioksi vaihteittain 1970-luvun peruskoulu-uudistuksen yhteydessä. Tutkimani oppikirjat ovat Suomen historian oppikirjoja. Ne on lukion oppikirjoissa jaettu pääasiassa kahdeksi eri oppikirjaksi, joista toinen kertoo Suomen varhaisemmasta historiasta ennen autonomian aikaa ja toinen 1800- ja 1900-luvun historiasta, joista tutkin luonnollisesti ensimmäisiä. Kaikki tutkimani oppikirjat käsittelevät nuijasotaa lukuun ottamatta Yrjö Oran ja Eino Jutikkalan laatimaa *Suomen historia* (1936) sekä

Britta Krankin ja Isabella Penttilän *Finland och ståndssamhället kurs 3* (1979). Oran ja Jutikkalan kirjassa asiat esitetään tarkoituksenmukaisesti eri tavalla eikä siinä keskitytä sotien kuvaamiseen. En nosta tämän luvun käsittelyssä erikseen esille ruotsinkielisiä oppikirjoja, sillä ne eivät eroa mitenkään merkittävästi suomenkielisistä oppikirjoista eikä niiden sisältö tuo mitään uutta tutkimukseeni.³⁰⁹

Olen jakanut tämän luvun käsittelyn neljään eri osaan: 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun oppikirjat, 1940–1960-lukujen Suomen edistykseen keskittyvät oppikirjat, 1970–1990-lukujen oppikirjat, joissa nousee esille talonpoikaismyönteisyys ja Heikki Ylikankaan tulkinnat sekä 2000-luvun objektiiviset ja monipuoliset oppikirjat. 2000-luvun oppikirjoilla tarkoitan myös 2010-luvun oppikirjoja. Käsittelen oppikirjat aikajärjestyksessä. Jaottelu perustuu ilmestymisajankohtaan sekä oppikirjojen sisältöön, eli siihen, millaisen kuvan ne antavat nuijasodasta. Näin eri aikakausien oppikirjojen nuijasotakuvan tutkiminen ja vertailu on kätevämpää.

1800-luvun lopun ensimmäisestä lähdeaineistoni oppikirjasta vuoden 1951 oppikirjaan kaikkien oppikoulujen historian oppikirjojen kirjoittajana on ollut tutkija.³¹⁰ Tämän jälkeen kirjojen kirjoittajina on myös historianopettajia, rehtoreita, koulualan vaikuttajia sekä didaktikoita. Kuitenkin tutkijat ovat edelleen osallistuneet oppikirjojen tekemiseen, kuten Kyösti Kiuasmaa (1971), Heikki Ylikangas (1981), Toivo Nygård (1990) sekä Pertti Haapala ja Kimmo Katajala (2004 ja 2011). H.L. Melanderin (1877), M.G. Schybergsonin (1902) ja Kaarle Olavi Lindeqvistin (1907) oppikirjojen jälkeen kaikki kirjat on tehty parina tai ryhmissä lukuun ottamatta Martti Ruudun vuonna 1951 ilmestynyttä oppikirjaa *Suomen historia*.

Aloitan oppikirjojen analysoinnin Yrjö-Koskisen tulkinnan jälkeen ilmestyneistä oppikoulujen historian oppikirjoista, mutta nuijasota nousee oppikirjoissa esille jo 1800-luvun alkupuolellakin. Adolf Ivar Arwidssonin ruotsinkielisessä oppikirjassa *Lärobok i Finlands historia och geografi för gymnasier och skolor* (1832) nostetaan jo esille kansan valitukset laittomuuksista, puutoksesta ja

³⁰⁹ Huomioitavaa ruotsinkielisissä oppikirjoissa on ainoastaan se, että ne kuvaavat nuijasotaa suomenkielisiä oppikirjoja lyhemmin. Sisällöltään ne ovat samanlaisia kuin saman aikakauden suomenkieliset oppikirjat. Esimerkiksi *Finlands historia för gymnasiet* (1964) korostaa Suomen ja suomalaisen aatelin erityisasemaa valtakunnassa. *Finlands historia för gymnasiet* 1964, 49–50. *Finlands historia* (1971) puolestaan nostaa jo hieman aiempaa enemmän esille talonpoikien ahdinkoa. *Finlands historia* 1971, 75–76. *Skeden i Finlands historia* (2003) kertoo nuijasodasta huomattavasti suppeammin kuin suomenkieliset 2000-luvun oppikirjat. Talonpojat olivat tyytymättömiä linnaleiriin ja Kaarle kehotti heitä kapinaan, jossa mainitaan kuolleen noin 3000 talonpoikaa. *Skeden i Finlands historia* 2003, 89.

³¹⁰ Nimet löytyvät kansallisbiografian internetsivuilta. *Kansallisbiografiaverkkajulkaisu*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 2002 [<http://www.kansallisbiografia.fi>]. Luettu 10.10.2014. H.L. Melander löytyy teoksesta *Heikinheimo* 1955, 508–509.

linnaleiristä. Nuijasodassa talonpojat lyötiin perusteellisesti. Santavuorella viisi tuhatta talonpoikaa tapettiin ja vangittuja kohdeltiin ankarasti. Hämeessä ja Savossa mainitaan kuolleita olleen yli 11 000.³¹¹ Rahvaan kärsimyksiä korostetaan näin ollen jo ennen Yrjö-Koskisen tulkintaa. Arwidsson tunnetaan varhaisena kansallisena herättäjänä.³¹²

3.1. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun oppikirjat

1800-luvun lopun omakustanteiset oppikirjat *Oppikirja Suomen historiassa* (1877) sekä *Suomen historian oppikirja* (1902) (ensimmäinen painos 1890) kuvaavat nuijasodan melko suppeasti. Kapinan syynä nähdään linnaleiri ja sen yhteydessä harjoitettu väkivalta. Molemmat kirjat nostavat esille Juhana III:n pohjalaisille antaman linnaleirivapauden, joka ei Klaus Flemingin aikana toteutunut. Tämän vuoksi pohjalaiset olivat tyytymättömiä, etenkin kun linnaleiriä ei rauhan tultua lakkautettu. Sotajoukon majoitus ja elatus rasitti kansaa.³¹³ H.L. Melanderin vuoden 1877 oppikirjassa herttua ei mainita ensimmäisen kapina-aallon yhteydessä, mutta pohjoispohjalaisten nousussa herttuan asiamiesten mainitaan yllyttäneen talonpoikia.³¹⁴ Vuoden 1902 kirjassa M.G. Schybergson puolestaan sanoo Kaarlen sanoilla olleen tuhoisa vaikutus. Schybergson ei epäile Kaarlen yllytyssanojen todenperäisyyttä, kuten Yrjö-Koskinen.³¹⁵ Molempien oppikirjojen suhtautuminen kapinaan ja talonpoikiin on vähättelevä, eikä talonpoikien nousua suinkaan ihailla. Heidän toimiaan vähätellään ja yritystä pidetään surkeana. Melander kirjoittaa: ”Hädissään rupesi kansa panemaan väkivaltaa väkivaltaa vastaan.” ”Liitenkin olivat pohjalaiset suuttuneet.” Sotakuvaukset ovat niukkoja. Fleming aiheutti talonpojille verisen tappion ja ”niin loppui tämä surkuteltava meteli, jossa noin 1500 talonpoikaa oli saanut surmansa”.³¹⁶ Schybergson mainitsee talonpoikien hävinneen taistelunsa ja ”siten oli kukistettu tämä johdoton kapina”. Uhrilukua ei mainita.³¹⁷ Jaakko Ilkka mainitaan molemmissa oppikirjoissa vain yhtenä kapinajohtajana.

Aateliin sen sijaan suhtaudutaan ylistävämmiin ja se nousee kuvauksessa päärooliin. Aatelistoon liitetään lukuisia ylistyssanoja. Melander kirjoittaa Flemingistä neutraalisti, mutta Schybergson

³¹¹ Lärobok i Finlands historia 1832, 62–64.

³¹² *Kansallisbiografiaverkkokjulkaisu*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 2002 [http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3122/]. Luettu 10.10.2014.

³¹³ *Oppikirja Suomen historiassa* 1877, 39; *Suomen historian oppikirja* 1902, 42–43.

³¹⁴ *Oppikirja Suomen historiassa* 1877, 39.

³¹⁵ *Suomen historian oppikirja* 1902, 43.

³¹⁶ *Oppikirja Suomen historiassa* 1877, 39–40.

³¹⁷ *Suomen historian oppikirja* 1902, 43.

kuvaa häntä valtakunnan arvokkaimmaksi virkamieheksi, etevimmäksi käskynhaltijaksi, tinkimättömäksi kuninkaan kannattajaksi, viisaaksi ja kokeneeksi sekä taitavaksi sotilaaksi. ”Vaikka enimmät muut suuret herrat horjuivat, piti hän rohkeasti kuninkaan puolta.” Valtakunnassa ei ollut ketään, joka olisi kyennyt puolustamaan kuninkaan valtaa niin kuin ”pelätty marski”.³¹⁸ H.L. Melander kuvaa Flemingin seuraajaa Arvid Stålarmin ”uljaaksi ja jaloksi”, Schybergson puolestaan ”urhoolliseksi ja suoramieliseksi sotilaaksi”. Flemingin vaimo Ebba Stenbock kuvataan molemmissa kirjoissa ”uljaaksi rouvaksi”. Molemmat kirjat korostavat Suomen aatelin sinnikästä uskollisuutta lailliselle kuninkaalle Kaarlen uhasta huolimatta.³¹⁹ Schybergsonin mukaan Kaarle koitti parantaa talonpoikien oloja.³²⁰ Melanderin mukaan hän saikin paljon hyvää aikaan ja talonpojat kutsuivat Kaarlea ”hyväksi kuninkaaksi”.³²¹ M.G. Schybergson korostaa Kaarlen Suomen aatelille aiheuttamaa ”veristä kostoa”, vaikkei mainitse nuijasodan verisyyttä tai uhreja mitenkään. Aateli pakotettiin luopumaan etuoikeuksistaan ja se sulautettiin Ruotsin aateliin. ”Maata oli verisenä saaliina temmottu edestakaisin taistelevain puolueiden keskellä.”³²² Näin Schybergson korostaa oppikirjassaan Suomen kärsimystä ja Suomen aatelin toimia ja menetystä, ei talonpoikien uhrausta. Talonpojat unohdetaan 1590-luvun kriisin seurauksista kerrottaessa. Yrjö Sakari Yrjö-Koskinenkin korostaa Suomen aatelia ja sen etevyyttä, mutta hänen myötätuntonsa on selkeästi talonpoikien puolella.

Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kansallisromanttinen ja fennomaaninen tyyli ei ole iskostunut 1800-luvun lopun oppikirjoihin samankaltaisena. Kansallisromantiikan aikakaudella ja fennomaanisen ajatusmaailman mukaan haluttiin etsiä sankareita ja merkkihenkilöitä Suomen menneisyydestä. Oppikirjantekijät ovat löytäneet sankarinsa suomalaisesta aatelistosta, minkä vuoksi talonpoikien toimet tuomitaan. Yrjö-Koskinen puolestaan näkee talonpojissa varhaista suomalaista sankaruutta. Oppikirjat eivät ihannoineet nuijasotaa, vaan näkevät sen uhkana suomalaiselle yhteiskunnalle. Suomalaisuutta korostetaan Suomen aatelin toimien ja Suomen erikoisaseman muodossa. 1800-luvun oppikirjat korostavat aatelisten uskollisuutta kuninkaalle ja kirjoittajat haluavat korostaa Suomen ja sen johtajien erityistä asemaa 1500-luvulla. Fennomaanit painottivat nimenomaan kansan ponnistuksia. Oppikirjojen kuvaus ei kuitenkaan ole kansallisromanttinen, eikä suomalaisten talonpoikien toimia ihaila. M.G. Schybergson kuuluikin kielipoliittisesti ruotsinmielisiin ja sai tehtäväkseen kirjoittaa ruotsinkielisen Suomen historian yleistieoksen Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen

³¹⁸ Suomen historian oppikirja 1902, 42–43.

³¹⁹ Oppikirja Suomen historiassa 1877, 40; Suomen historian oppikirja 1902, 43–44.

³²⁰ Suomen historian oppikirja 1902, 45.

³²¹ Oppikirja Suomen historiassa 1877, 41.

³²² Suomen historian oppikirja 1902, 44–45.

Oppikirja Suomen kansan historiassa vastapainoksi.³²³ Näin ollen hän ei ole halunnut asettua Yrjö-Koskisen kanssa samalle kannalle. Svekomaanina hän korostaa erityisen voimakkaasti Flemingin ja aatelin uskollisuutta Ruotsin lailliselle hallitsijalle.

WSOY:n kustantamat Kaarle Olavi Lindeqvistin oppikirjat *Suomen historian oppikirja lyseoja ja tyttökouluja varten* (1907), *Suomen historian oppikirja lyseoja ja tyttökouluja varten* (1920), *Suomen historian oppikirja* (1927) ja *Suomen historian oppikirja* (1937) ovat lähes identtisiä nuijasotakuvauksiltaan. Sisällöllisesti Lindeqvistin oppikirjat säilyivät samanlaisina 30 vuotta. Tässä viitataan ensimmäiseen painokseen, joka on ilmestynyt sortokausien (1899–1905 ja 1908–1917) välissä vuonna 1907. Tällöin Venäjän valtakuntaa yritettiin yhtenäistää ja Suomea venäläistää. Lindeqvist korostaa 1800-luvun oppikirjoja enemmän linnaleirin aiheuttamaa räsitusta sekä talonpoikien vaikeaa asemaa ennen nuijasotaa ja suhtautuu jo huomattavasti ymmärtäväisemmin kapinointiin. Suomalaisen sortaminen venäläistämiskausina on saattanut vaikuttaa Lindeqvistin tulkintaan. Hän on suhtautunut talonpoikiin eri tavalla kuin ennen sortokautta ilmestyneet 1800-luvun oppikirjat. Lindeqvistin mukaan aatelin oikeuksia lisättiin Eerik XIV:n ja Juhana III:n aikana. Talonpoikien asemaa huononsi myös se, että tuomarinvirat olivat lähes yksinomaan aatelin hallussa. He eivät kuitenkaan itse useinkaan hoitaneet tointa, vaan antoivat pienipalkkaisten sijaisten toimia tilallaan, mikä aiheutti ongelmia. Näin aateli pääsi hallitsemaan joka taholla. Sotaväki ja heidän mielivaltansa oli suurena räsituksena maaväestölle. Sotamiehet vaativat usein enemmän kuin mihin heidän olisi kuulunut tyytyä. ”Siitä syntyi kinastuksia ja väkivaltaisuuksiakin sattui.” ”Muutamit vielä löivät ja räökkäsivätkin talonpoikia.” Sotamiehet olivat enimmäkseen sodassa raaistuneita ulkomaalaisia palkkasotilaita. Virkamiehet, voudit ja nimismiehet käyttäytyivät samalla tavalla ja heitä syytettiin varsinkin liikanaisten verojen kiskomisesta. Tämä kaikki aiheutti valituksia etenkin, kun räsitukset kasvoivat Sigismundin ja Kaarlen välienselvittelyn aikana. Klaus Fleming ei välittänyt Juhana III:n pohjalaisille suomasta linnaleirivapaudesta. Kaarle ei voinut talonpoikia auttaa, mutta ”kiivas kun oli, kehotti hän heitä itse hankkimaan oikeutta itselleen, ellei muulla niin aidanseipäillä ja nuijilla, kerrotaan hänen sanoneen”. Tämän jälkeen syntyi kapina.³²⁴ Lindeqvist antaa arvoa Kaarlen sanoille, mutta ei esitä hänen kehotustaan täytenä totena.

³²³ *Kansallisbiografiaverkkojulkaisu*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura 2002, [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3626/>]. Luettu 10.10.2014.

³²⁴ *Suomen historian oppikirja lyseoja ja tyttökouluja varten* 1907, 37–40.

Pohjalaiset kehottivat muidenkin maakuntien talonpoikia yhtymään taisteluun. Lopullinen päämäärä oli Turun linna. Matkalla poltettiin ja ryöstettiin virkamiesten taloja. Taisteluista ei kuvailta, eikä talonpoikien huonosta kohtelusta kerrota enää itse kapinan kohdalla. Lopulta Fleming löi nuijamiehet perin pohjin. Lindeqvist korottaa nuijasodan uhrimäärän noin kolmeen tuhanteen, ”mikä lienee ollut noin 1/10 talonpoikien koko lukumäärästä”. Jaakko Ilkka on tässäkin oppikirjassa vain yhden talonpoikaisjoukon johtaja. Klaus Fleming oli Lindeqvistin mukaan ”kyvykäs ja voimakas mies, mutta hän oli ankara ja tyly sekä tavoiltaan raaka”. Arvid Stålarin oli ”urhoollinen soturi” ja Ebba Stenbock puolusti Turun linnaa ”urhoollisesti”. Kaarle kuitenkin voitti, mistä seurasi ankarat rangaistukset Sigismundin kannattajille. Monia Suomen aatelmiehiä teloitettiin. Nuijamiehiä tai heidän retkeään ei ylistetä tai kuvailta, kuten aatelia. Myöskään Lindeqvist ei näin ollen sankarillista suomalaista talonpoikaista Yrjö-Koskisen tapaan, mutta ei kuitenkaan suhtaudu kapinointiin yhtä väheksyvästi kuin 1800-luvun lopun oppikirjat. K.O. Lindeqvist ei aatelisten kehusanoista huolimatta hehkuta samalla tavalla Suomen aatelin uskollisuutta kuninkaalle, kuten Melander ja Schybergson. Tähän on ehkä vaikuttanut se, ettei venäläistämiskausien aikana haluttu korostaa Suomen silloista johtajaa, Venäjän tsaaria ja uskollisuutta häntä kohtaan. Melanderin tapaan Lindeqvist mainitsee, kuinka talonpojat antoivat Kaaralle ”hyvän kuninkaan” lempinimen. Kaarle ei milloinkaan suosinut aatelia, vaan yritti vaalia aina kansan parasta ja vapautti talonpojat sotaväen ylläpidosta.³²⁵ Monen tutkijan mukaan talonpoikien olot eivät suinkaan parantuneet Kaarlen valtaan tulon jälkeen, eikä hän toteuttanut lupauksiaan. Kaarlen voiton myötä sanotaan vielä protestanttisen opin vakiintuneen Ruotsin valtakunnassa.³²⁶

Yrjö Oran ja Eino Jutikkalan *Suomen historia* – oppikirja (Otava 1936)³²⁷ muodostaa poikkeuksen tutkimieni oppikirjojen joukossa. Jotta historianopetus lukiossa ei olisi vain toistoa aiemmalle opiskelulle, Ora ja Jutikkala haluavat esittää asiat uudella tavalla.³²⁸ Sotien kuvaaminen on jätetty kokonaan pois, sillä ”päähuomio on yleensä pyritty kohdistamaan kehityksen valaisemiseen ja koska sotahistorian kertaaminen keskikoulukurssista ei ole tarpeellista”.³²⁹ Näin ollen nuijasotaakaan ei mainita sanallakaan. Ora ja Jutikkala kuvaavat kuitenkin talonpoikien ahdinkoa nuijasotaa edeltävällä ajalla. 1500-luvun lopulta mainitaan, että monet voudit, joiden päätehtävä oli veronkantaminen, olivat kelvottomia ja käyttivät asemaansa hyväkseen kiskoen talonpojilta

³²⁵ Suomen historian oppikirja lyseoja ja tyttökouluja varten 1907, 40–41.

³²⁶ Suomen historian oppikirja lyseoja ja tyttökouluja varten, 41.

³²⁷ Oppikirja ilmestyi nuijasotakuvaukseltaan samanlaisena 1947. Suomen historia 1947.

³²⁸ Suomen historia 1936, 4–5.

³²⁹ Suomen historia 1936, 5.

ylimääräistä veroa harjoittaen myös muuta vääryyttä. Talonpoikien oli vaikea saada oikeutta vouteja vastaan oikeuslaitoksen rappiotilan vuoksi. Kuninkaan nimittämät aateliset tuomarit ja laamannit pitivät virkojaan pelkästään tulonlähteinä ja jättivät niiden hoidon huonopalkkaisille ja sivistymättömille sijaisille, lainlukijoille, jotka ottivat lahjuksia. Talonpoikien verokuorma kasvoi alituisista sodista johtuen. Linnaleiri oli pelätty rasitus ja ahdinkoa lisäsivät myös sotaväenotot.³³⁰ Täten linnaleirin vaikutuksesta ja talonpoikien tyytymättömyydestä kerrotaan, mutta ei kerrota sanallakaan niiden johtaneen nuijasotaan, minkä luulisi olevan tarkoituksenmukaista.

Joistakin samankaltaisuuksista huolimatta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun oppikirjat eivät ole lähelläkään Yrjö Sakari Yrjö-koskisen nuijasotatulkintaa. Talonpojat eivät ole kuvauksissa samanlaisia oikeuksiaan ja vapauttaan puolustavia suomalaisia sankareita, jotka nousivat vääryyttä vastaan. Talonpoikien tavoitteeksi mainitaan vain hyökkääminen etelään ja Flemingin voittaminen. Yrjö-Koskinen ei siis onnistunut vakiinnuttamaan historiakäsitystään aivan kuten Derek Fewster kirjoittaa. Yrjö-Koskisen yltiöfennomaanisuus ei iskostunut näin ollen oppikirjojen tekijöihinkään. 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa fennomaaninen ajattelu ei iskostunut kaikkiin ajan ihmisiin ja akateemikkoihin. Oppikirjojen tekijöiden henkilökohtaisella näkemyksellä on ollut suuri merkitys, eikä Yrjö-Koskisen näkemyksiä ole kirjoihin sisällytetty. Fennomaanien kanssa sitä paitsi kilpaili svekomaaninen näkemys, joten mitään yhtä totuutta ei ollut. Pääsyynä kapinan syttymiselle oppikirjoissa nähdään kuitenkin linnaleiri ja sen yhteydessä harjoitettu väkivalta Yrjö-Koskisen tapaan. Lindeqvistin tai Oran ja Jutikkalan talonpoikien ahdinon kuvaaminenkaan ei ole Yrjö-Koskisen kaltaista. Oppikirjat kuvaavat 1590-luvun kriisiä jonkin verran kansallisen edistyksen näkökulmasta, sillä nuijamiesten toimet nähdään vahingollisena maalle ja johtavalle aatelille, minkä Yrjö-Koskinenkin allekirjoittaa. Kuitenkaan Suomen historian kuvaus kohti kansallisvaltiota ei ole samankaltaista kuin Yrjö-Koskisella. Oppikirjat painottavat aatelin toimia ja etevyyttä Suomen johtajina. Oppikirjat eivät myöskään kirjoita ”joukkojen historiaa”, vaan talonpoikaisjoukon toiminta nähdään haitallisena.

3.2. 1940–1960-lukujen Suomen edistykseen keskittyvät oppikirjat

Sota-aikana syntynyt Uolevi Harkolan ja Einar Juvan oppikirja *Suomen historia lukioluokkia varten* (Otava 1943) asettaa valtiollisen historian oppikirjan rungoksi. Heidän mukaansa isänmaan

³³⁰ Suomen historia 1936, 89–90.

historian ymmärtäminen on tärkeintä ja näin ollen sille on annettu entistä enemmän huomiota.³³¹ 1500-luvun käsittelyssäkin korostetaan kansallisia näkökohtia. Venäjän-sodassa Suomi oli kantanut isoimman taakan, sillä sotatoimien väliajoiksi joukkoja oli sijoitettuna linnaleireihin, minkä lisäksi sotaväenotot olivat ankarampia kuin muualla valtakunnassa. “Raskaat sotarasitukset eivät kuitenkaan menneet hukkaan, sillä Täyssinän rauhasta tuli uusi askel Suomen yhdistämiseksi.”³³² Kirja kuvaa historiaa kansallisen edistyksen näkökulmasta jo ennen Pentti Renvallin vuoden 1949 tulkintaa. Tällainen kuvaus aiheutuu siis sota-aikaisesta yhteiskunnallisesta tilanteesta, ei uudesta nuijasotatulkinna.

Linnaleiri aiheutti tyytymättömyyttä, etenkin Pohjanmaalla. Talonpoikia rasitti myös aatelin ja virkamiesten mielivalta, minkä monet valitukset todistavat. Etäisyyden takia hallituksen varoitukset ja uhkaukset jäivät Suomessa tehottomiksi. Lisäksi Harkola ja Juva nostavat esille Pohjanmaalle muodostumassa olleen vihatun knaapiaatelin, mikä lisäsi maakunnan tyytymättömyyttä. Oppikirjan mukaan talonpojat saivat herttualta moraalisen tuen, joka lisäsi pohjalaisten uskallusta ryhtyä kapinaan, mikä oli maakunnan ”kiihtymyksen” vuoksi valmis puhkeamaan milloin tahansa. Kirjassa kerrotaan, kuinka herttua ”lienee tuskastuneena huudahtanut” Flemingin mielivallasta ja sotaväen väkivallasta valittamaan tulleille pohjalaisten edustajille, että “en tiedä tosiaankaan muuta neuvoa kuin, että toimitatte itsellenne rauhan omalla kädellänne”. Tämän jälkeen nuijamiehet marssivat etelään selittäen retken tapahtuvan Kaarlen nimissä ja hänen kehotuksestaan.³³³

Harkolan ja Juvan oppikirjassa puhutaan ensimmäistä kertaa talonpoikien jonkinlaisesta menestyksestä, tosin lyhyesti. Nuijamiesten pääjoukkoa johti Jaakko Ilkka, joka mainitaan vain yhdeksi kapinajohtajaksi. Nokialla he onnistuivat aluksi torjumaan sotaväen hyökkäyksen. Tämän jälkeen Klaus Fleming sai talonpojat keskustelemaan johtajiensa luovuttamisesta, jolloin Ilkka pakeni, kun huomasi, että ”hänen nahkaansa kaupittiin”. Tämä ilmaisu on peräisin Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen tutkimuksesta. Koko nuijamiesjoukko hajaantui sekasorrossa huomattuaan jääneensä ilman johtajaa. Muuten sotakuvaukset ovat niukkoja, eikä verisestä tappamisesta tai kuolleiden määrästä kerrota. Jaakko Ilkka ja Yrjö Kontsas mestattiin, Pentti Pouttu kuoli Turun linnassa. Klaus Flemingiin ei kirjassa kiinnitetä erikoista huomiota. Myös Hämeen nuijakapina kukistettiin ja Savossa Gödik Fincke voitti talonpojat Suursavon pappilassa käydyssä ”taistelussa”. Taistelu on väärä sana kuvaamaan Savon tapahtumia, sillä antautuneet ja aseettomat talonpojat tapettiin

³³¹ Esipuheessa mainitaan kirjan toisen kirjoittajan “luutnantti” Uolevi Harkolan kaatuneen “1941 heinäkuussa Laatokan Karjalassa koululaispatterin päällikkönä taistelussa itää vastaan”. Suomen historia lukioluokkia varten 1943, 3.

³³² Suomen historia lukioluokkia varten 1943, 63.

³³³ Suomen historia lukioluokkia varten 1943, 66.

päinvastaisista lupauksista huolimatta. Nuijasota päättyi, kun Klaus Fleming kukisti pohjoispohjalaiset Ilmajoella. Tässäkin oppikirjassa korostetaan enemmän Kaarlen rajuja toimia Suomen aatelia kohtaan kuin talonpoikien kokema tappiota. ”Ankara kosto kohtasi aatelia, jonka jäsenistä monta mestattiin.” Aatelin läänityksiä peruutettiin ja heikennettiin näin sen taloudellista perustaa. Suomen aateliston kukistuminen merkitsi myös Suomen erikoisaseman heikkenemistä. ”Nyt oli helpompi valtakunnallistaa Suomikin.” Kaarle yritti kuninkaana parantaa talonpoikien asemaa ja aateli sanoikin häntä talonpoikaiskuninkaaksi.³³⁴ Valtiollinen edistys ja kansalliset näkökohdat tulevat oppikirjassa selvästi esille. Oppikirja on aikakautensa tuote, jossa isänmaallinen näkemys valtion historiaan korostuu. Kirjassa käytetään myös ensimmäistä kertaa käsitettä Ruotsi-Suomi.

1951³³⁵ Martti Ruutu jatkaa Otavan oppikirjassa samoilla linjoilla, mutta vieläkin voimakkaammin korostaen Suomen asemaa itsenäisenä alueena sekä Suomen aatelin etevyyttä 1500-luvun jälkipuoliskolla. Ruudun mukaan hallitsijat uskoivat Suomen aatelin huomattavimmille miehille johtavan aseman Virossa, Liivinmaalla ja itärajalla suoritetuissa hallinnollisissa ja sotilaallisissa toimissa. Tällä tavalla Suomen ylimystö kohosi joksikin aikaa vaikuttavaan asemaan valtakunnan yleisessä politiikassa. ”Tämä kohotti suuresti sen itsetuntoa Ruotsin ylhäisaatelin rinnalla.” Samalla aateli valvoi maan erityisiä etuja ja ennen muuta sotilaallisen turvallisuuden lisäämistä. Voimakas ja itsenäinen Fleming piti käsissään valtakunnan tärkeimpiä ”mahtikeinoja”. Ruudun mukaan ”myös monet Horn suvun jäsenet osoittivat oivallista kykyä vaativimmissa johtajantehtävissä”. Näin Suomen ylimystö johti Suomen asioita varsin itsenäisesti. Tätä erityistä asemaa korosti maan muodostaminen 1556 erityiseksi herttuakunnaksi Juhanalle sekä edelleen 1581 annettu suuriruhtinaskunnan nimitys. Suomalaiset olivat myös vastahakoisia protestanttisuudelle, mikä aiheutti Suomen lähes täydellisen eristäytymisen ”päämaasta”. Ruudun mukaan tietoisuus Suomen asemasta valtakunnan itsenäisenä avainalueena kuvastuu muun muassa niistä vaakunoista, jotka Juhana III kuninkaaksi tultuaan vahvisti Suomelle ja Karjalan maakunnalle.³³⁶ Itsenäisyytensä säilyttäneessä sotien jälkeisessä Suomessa oppikirjoissa halutaan kuvata Suomen ja sen johtajien erityisyyttä 1500-luvun jälkipuoliskolla.

Ruutu kirjoittaa talonpoikien ahdingosta, mutta hänen tulkinnassaan on havaittavissa samankaltaista tulkintaa kuin kaksi vuotta aiemmin julkaistussa Renvallin tutkimuksessa. Verot kasvoivat, tiloja

³³⁴ Suomen historia lukioluokkia varten 1943, 67–68.

³³⁵ Oppikirjan painokset vuosilta 1953 ja 1956 ovat ensimmäisen painoksen kaltaisia. Suomen historia 1953; Suomen historia 1956.

³³⁶ Suomen historia 1951, 75–78.

autioitui ja talonpojat olivat kyllästyneitä karkean ja hillittömän sotaväen majoittamiseen ja muonittamiseen, linnaleiriin. Talonpoikien toiminnassa ei nähdä mitään tarkoituksenmukaisuutta, suunnitelmallisuutta tai poliittisuutta, ja nuijasodan kerronta on talonpoikien kannalta vähättelevää. ”Luvaten vapautta linnaleiristä Kaarlen onnistui kiihottaa Pohjanmaan talonpojat aseelliseen nousuun käskynhaltijaa vastaan.” Muistot aatelisherrojen mielivallasta sai myös Savon talonpojat ”menettämään malttinsa” ja liittymään ”ryöstäen ja polttaen eteneviin” Pohjanmaan nuijamiehiin. Fleming katsoi välttämättömäksi palauttaa järjestys ”uhanalaiseen maahan” ja löi nuijamiellet molemmissa nousuissa. Taisteluita ei kuvata. Kansannousu päättyi nuijamiesten musertavaan tappioon, johtajat hirtettiin. ”Näin oli Kaarle herttuan nousu Sigismundia vastaan päättynyt Suomessa järkyttävään sisäiseen murhenäytelmään.”³³⁷ Nuijasodan katsotaan näin ollen johtuneen kuningasvaltataistelusta. Talonpoikien toiminta ei siis johtanut mihinkään aivan, kuten ei vuoden 1918 punaistenkaan toiminta. Nousu järjestysvaltaa vastaan johti ainoastaan verenvuodatukseseen. Kaksi vuotta Renvallin tutkimuksen jälkeen ilmestyneessä Ruudun oppikirjassa ei ole samanlaista psykologista otetta kuin Renvallilla, joten sellaisenaan Renvallin tulkinta ei oppikirjassa näy. Ruutu kuitenkin kirjoittaa Renvallin tapaan talonpoikien lähteneen kapinaan Kaarlen yllytyksestä ja Savon talonpoikien menettäneen malttinsa, mikä on lähellä Renvallin ulkopuoliseen yllytykseen reagoivaa ”oikosulun” saanutta talonpoikaa.

”Sisäisen murhenäytelmän” verisyyttä enemmän (uhrilukua ei mainita) kuvaillaan Kaarlen kostotoimien seuraamuksia. ”Tilinteko muodostui ankaraksi.” Useat Sigismundin kannattajat vangittiin ja loput heitettiin pitkäaikaiseen vankeuteen. Maaomaisuudestakin osa palautettiin kruunulle. Ruudun mukaan taistelun lopputulos merkitsi ”mahtavan ylimystön” heikkenemistä kuninkaan vallan kustannuksella. Suomen kannalta Kaarlen voiton seuraukset olivat kauaskantoiset, sillä ”verisen loppuselvityksen yhteydessä näet tuhoutui kotoisen aatelin etevin osa”. ”Näin Suomi menetti lukumäärältään pienen, mutta vaikutukseltaan tärkeän yhteiskunnan kärkiryhmän, joka keskiajalta lähtien kirkon ohella oli huolehtinut hallinnon johtamisesta ja tehnyt sen sangen itsenäisesti ja suomen erityisiä tarpeita silmälläpitäen.” Tästä saa kuvan ikään kuin aateli olisi aina toiminut pyyteettömästi maan parhaaksi ajattelematta omia etujaan. Olihan sota-aikana ja sen jälkeenkin Suomessa ajateltu ainoastaan maan parasta ulkopuolista vihollista vastaan. Myös Renvall sanoo aatelin ajaneen toimillaan Suomen etua. Kaarlen voiton myötä Suomi joutui kiinteämmin emämaan yhteyteen, mikä nähdään tietenkin suurena tappiona. Sodat jatkuivat ja talonpoikien tila

³³⁷ Suomen historia 1951, 78–79.

pysyi huonona.³³⁸ Kapinointi oli siis turhaa. Martti Ruudun oppikirjassa on havaittavissa Pentti Renvallin tulkinnan tapaista talonpoikien vähättelyä. Renvallin tapaan 1500-luvun jälkipuoliskoa kuvataan kansallisen edistyksen näkökulmasta. Aatelin tuho oli Suomelle suuri tappio, ei niinkään muutaman tuhannen talonpojan kuolema. Tämä johtuu edellisen oppikirjan tapaan ajan yhteiskunnallisesta tilanteesta eikä uudesta nuijasotatulkinnasta, sillä kuvaus ei ole kuitenkaan Renvallin kaltainen. Myös talonpoikien ahdinkoa kuvataan.

Suomen erityisaseman ja valtiollisen kehityksen kuvaaminen pysyvät keskiössä Salme Vehvilän oppikirjassa *Suomen historia lukioluokkia varten* (WSOY 1955).³³⁹ Vehvilän mukaan Suomen nimi laajeni yleisessä tietoisuudessa koko suomalaisten asuma-alueen käsittäväksi, kun Juhana III antoi maalle suuriruhtinaskunnan arvon palkkioksi suomalaisten Venäjän-sodassa osoittamasta urheudesta. Vehvilän mukaan tällä oli tärkeä merkitys, kun Suomi myöhemmin joutui Venäjän yhteyteen, sillä nimitys ”ulkonaisestikin korosti erillistä asemaamme keisarikunnan rinnalla”. Juhana vahvisti myös Suomelle leijonavaakunan, jossa ”leijona polkee idän käyrää miekkaa ja pitää panssaroidussa kypälässään lännen suoraa säilää”.³⁴⁰ Kirja kiinnittää Ruudun *Suomen historian* tavoin huomiota isänmaallisiin tunnuksiin, jotka nähtiin sotien jälkeisessä Suomessa arvokkaina.

Klaus Flemingin ja talonpoikien välille syntyi ristiriita linnaleirirasituksen vuoksi. Aatelin väkivallasta linnaleirin yhteydessä ei kuitenkaan kerrota, vaan yleisesti vain järjestelmän ”rasittavuudesta”. Rahvas oli sodan myötä köyhtynyt ja nääntynyt ja halusi rauhan palattua kevennystä kaikkiin sotilasrasituksiin. Maan puolustuksesta vastannut Fleming ei voinut tähän suostua, sillä hän katsoi epäselvän poliittisen tilanteen vuoksi sotilaiden pitämisen linnaleirissä olevan välttämätöntä. ”Kaarle-herttuan rohkaisemina ja hänen lupauksiinsa luottaen Pohjanmaan ärtyneet talonpojat tarttuivat aseisiin.” ”Näin nuijasota sai alkunsa.” Kaarlella on siis roolinsa nuijasodan alkuunpanijana. Klaus Flemingin toimet nähdään oppikirjassa muutenkin järkevinä ja välttämättöminä. Puolan unioni ”Ruotsi-Suomen” kanssa oli Suomen puolustuksen kannalta tärkeä, minkä vuoksi Fleming kannatti kuningas Sigismundia. Oppikirjassa ymmärretään myös Flemingin toimet nuijamiehiä vastaan. Hänen oli pidettävä sotilaat talonpoikien rasituksena ja palautettava järjestys maahan. Fleming riensi kukistamaan kapinaa, kun maata näytti uhkaavan sisällissota. Nuijamiehet kulkivat etelää kohti hävittäen ja polttaen aatelisten taloja. Marski ajoi Nokialta paenneita talonpoikia Pohjanmaalle, missä päälliköt surmattiin. ”Vielä paljon huonommin

³³⁸ Suomen historia 1951, 79–80.

³³⁹ Tarkasteleman vuodel 1965 painos on ensimmäisen painoksen kaltainen. Suomen historia lukioluokkia varten 1965.

³⁴⁰ Suomen historia lukioluokkia varten 1955, 76.

kävi nujamiesten Padasjoella ja Mikkelin tienoilla, missä heitä joukoittain tuhottiin.” Pohjoispohjalaiset, joita herttua kehotti kapinointiin, kukistettiin Santavuorella. Näin Fleming oli palauttanut järjestyksen maahan.³⁴¹ Tämän enempiä yhteenottoja ei kuvailla, eikä kuolleiden määrää mainita. Menneisyys nähdään oppikirjassa ajan ajattelutavan mukaisesti turvallisuuskysymyksenä. Maan puolustus, järjestyksen ylläpito ja valtion etu nähdään ehdottoman tärkeänä. Suomea käsitellään ikään kuin omana valtionaan, vaikka se ei sitä ollut.

Suomen erillinen asema päättyi Kaarlen Suomen aatelista ottaman voiton myötä. ”Tavattoman ankara kosto kohtasi hänen vastustajiaan.” Useita kymmeniä johtomiehiä vangittiin ja mestattiin, mikä oli maalle suureksi tappioksi. ”Väkivallalla Kaarle tuhosi Suomen johtavan yhteiskuntakerroksen, joka sotien aikana oli joutunut vastaamaan puolustuksesta ja tottunut sen vuoksi katsomaan asioita oman maansa näkökulmasta ja toimimaan se mukaisesti.” Jälleen aatelisten kerrotaan toimineen aina maansa hyväksi. Valtaan noustuaan Kaarle valvoi tarkasti, että Suomen yhteys emämaahan pysyi kiinteänä. Talonpoikienkaan asema ei parantunut. Uudet sodat toivat lisää verorasituksia ja sotaväenottoja. Lisäksi kuningas nimitti tuomarinvirkoihin ulkomaalaisia henkilöitä, jotka välittivät virkaa edelleen epäpäteville lainlukijoille. ”Näiden epäkohtien rinnalla ovat Kaarlen Suomen hyväksi tekemät parannukset vähäisiä.”³⁴² 1590-luvun kriisistä kerrotaan näin ollen Pentti Renvallin tapaan valtiollisista näkökohdista lähtien tarkastellen Suomen valtion ja kansakunnan kehitystä. Tällöin talonpojat jäivät taustatekijöiksi ja heidät leimataan syyllisiksi järjestysvaltaa vastaan kapinoimisesta.

Suomen aatelin erityisyyttä ruotsalaisiin säätyveljiinsä nähden korostetaan edelleen 1960-luvun jälkipuoliskolla Salme Vehvilän ja Matti Castrénin oppikirjassa *Suomen historia* (WSOY 1967).³⁴³ Pitkä Venäjän-sota tarjosi suomalaiselle aatelille runsaasti vastuullisia tehtäviä sotapäällikköinä. Tämä lähensi aatelia toisiinsa ja vahvisti säätytunnetta, jolloin Suomen aateli alkoi pitää itseään Ruotsin aatelista erillisenä ryhmänä. Lisäksi aatelin itsetietoisuutta lisäsi kruunun heille jättämät hallinnolliset toimet, kuten esimerkiksi oikeuden määrätä veroista sota-aikana. Hallinnon johto kokonaisuudessaankin saatettiin uskoa yhdelle hallitsijan luottamusta nauttivalle suomalaiselle ylimykselle, niin sanotulle käskynhaltijalle. Vehvilä ja Castrén nostavat ensimmäistä kertaa esille sen tosiasian, että aateli ei aina katsonut vilpittömästi maan parasta vaan saattoivat myös tavoitella toimissaan omaa etuaan. Suomen johtajat asettuivat Kaarlen ja Sigismundin taistelussa

³⁴¹ Suomen historia lukioluokkia varten 1955, 76–77.

³⁴² Suomen historia lukioluokkia varten 1955, 77–78.

³⁴³ Vuosien 1968, 1972 ja 1975 painokset ovat nuijasotaosioltaan samanlaisia. Suomen historia 1968; Suomen historia 1972; Suomen historia 1975.

jälkimmäisen puolelle siksi, että Ruotsin ja Puolan unionin säilyttämistä pidettiin ensiarvoisen tärkeänä Suomen puolustuksen kannalta sekä siksi, että Suomen etäinen asema Puolaan nähden tarjosi maamme aatelisille vapaampia toiminnanmahdollisuuksia ja henkilökohtaisia etuja kuin kiinteä yhteys Ruotsiin.³⁴⁴ Sotien jälkeisen historiantutkimuksen tapaan korostetaan jälleen turvallisuusnäkökohtaa ja taistelu itää vastaan nähdään Suomen historian kulmakivenä. Kuitenkin 1960-luvun lopun vapaammassa ilmapiirissä Castrén ja Vehvilä nostavat aatelista esille myös toisen näkökulman, vaikkakin lyhyesti ja kevyesti.

Pitkä sota oli näännyttänyt ja köyhdyttänyt talonpoikia, eikä Fleming voinut poistaa linnaleiriä. Hän yritti jopa tasoittaa talonpoikien rasituksia sijoittamalla linnaleirejä myös siitä vapautetulle Pohjanmaalle, minkä talonpojat näkivät tahallisenä sortona. Pohjalaiset katsoivat vanhoja oikeuksiaan loukatun ja tarttuivat aseisiin. Kaarle käytti talonpoikien hyviä Ruotsi-yhteyksiä hyväkseen ja lietsoi kansannousua Flemingiä vastaan. Talonpojat kulkivat kohti etelää hävittäen ja ryöstäen aateliskartanoita, jolloin Fleming riensi heitä vastaan. Etelän talonpojat eivät kuitenkaan ottaneet osaa kapinaan. Saatuaan eteläpohjalaisista voiton Nokialla Fleming ”mestautti vain johtajat, muun muassa Jaakko Ilkan”. Sen sijaan Hämeessä ja Savossa mainitaan talonpoikien tappioiden olleen paljon suuremmat. Pohjoispohjalaiset nousivat herttuan kiihotuksesta kapinaan, mutta järjestys palautettiin maahan Santavuoren taistelun myötä. Nuijasodan uhrimäärää ei oppikirjassa mainita. ”Nuijasota oli viimeinen keskiajan lopulta lähtien Euroopassa riehuneista talonpoikaikapinoista.”³⁴⁵ Näin nuijasotaa verrataan tutkimallani ajanjaksolla ensimmäistä kertaa Euroopan muihin talonpoikaikapinoihin, mikä kertoo myös 1960-luvun uusista suuntauksista.

Kaarlen kosto kuvataan kirjassa samaan tapaan kuin Vehvilän omassa oppikirjassa 1955. Kosto oli ankara teloituksineen ja vangitsemisineen. Tähän päättyi keskiajalta jatkunut Suomen erikoisasema. Suomi liitettiin tiukasti Ruotsiin eikä paikallisia näkökohtia otettu huomioon. Valtaistuimelle noussut Kaarle piti Suomea tiukassa otteessa sijoittaen maahan omia luottamusmiehiään ”vahtimaan suomalaisia”. Talonpoikien asema ei Kaarle IX:n myötä parantunut, päinvastoin huononi. Uudet sodat toivat lisää rasituksia ja ulkomailta tulleet uudet viranhaltijat olivat tottuneet pitämään talonpoikia maaorjina.³⁴⁶ Matti Castrénin ja Salme Vehvilän yhteinen oppikirja on muuttunut hieman Vehvilän omasta oppikirjasta, mutta edelleen näkökulma on suurelta osin Suomen kehityksessä kohti kansallisvaltiota ja ajan tapahtumien kuvaus on Vehvilän kirjan kaltainen.

³⁴⁴ Suomen historia 1967, 41–42.

³⁴⁵ Suomen historia 1967, 41–43.

³⁴⁶ Suomen historia 1967, 43–44.

1940–1960-luvun oppikirjat palvelevat valtiollista historiaa ajan historian tutkimuksen tavoin. Valtiollinen historia katsotaan ulottuvan Ruotsin vallan aikaan. Itsenäisyyden saavuttaminen nähdään lopullisena päämääränä, mitä kohti Suomen historia kulki. Suomi oli matkalla kohti alati itsenäisempää ja erillisempää aluetta irrallaan Ruotsin vallasta, mikä oli seurausta suomalaisten johtomiesten ansiokkaasta toiminnasta. Niinpä esimerkiksi Suomen nimittämiselle suuriruhtinaskunnaksi annetaan suurta arvoa. Nuijasota ja Kaarlen voitto jarruttivat tätä kehitystä, kun Suomi liitettiin tiukemmin Ruotsiin. Kapina nähdään turhana ja haitallisena, Flemingin toimet välttämättöminä järjestyksen palauttamiseksi. Kansallista edistymistä kuvataan huomattavasti voimakkaammin kuin 1800–1900-lukujen vaihteen oppikirjoissa. Sotien aikaisen ja jälkeisen historian tutkimuksen sekä Pentti Renvallin mukaisesti yksilöitä, tai ainakin pienempää aatelisjoukkoa, nostetaan esille suurempien kansan joukkojen kustannuksella, joukot kun edustivat sotien aikaisessa ja jälkeisessä yhteiskunnassa kommunismia. Jokainen 1940–1970-luvun oppikirja antaa suuren arvon Kaarlen yllytykselle. Yhdessäkään oppikirjassa ei mainita kuolleiden talonpoikien määrää. Kansan menetyksiä ei nähdä kovinkaan merkittävänä, vaan asioita käsitellään Pentti Renvallin ja ajan historian tutkimuksen mukaisesti kokonaisvaltaisemmasta näkökulmasta, kansallisesta edistymisestä kohti itsenäisyyttä ja kansallisvaltiota. Tähän ei kuitenkaan vaikuttanut niinkään Pentti Renvallin uudet tulkinnat, vaan selvästi ajan yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne, jossa korostettiin vahvaa järjestysvaltaa sisällissodan ja sotien jälkeen. Itsenäistyneessä ja itsenäisyyden säilyttäneessä maassa haluttiin korostaa Suomen erityisasemaa maan historiassa. Pentti Renvallin psykologista otetta ei ole omaksuttu oppikirjoihin (ellei Ruudun kuvausta tällaiseksi ajatella), kuten ei aikakauden historian tutkimukseenkaan. Myös talonpoikien menetyksistä kerrotaan jonkin verran, toisin kuin Renvallin tulkinnassa.

3.3. Talonpoikaismyönteisyyden ja Heikki Ylikankaan tulkintojen esiinnousu 1970–1990

Kyösti Kiuasmaan ja Tauno Perälän oppikirja *Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan* (Otava 1972) kertoo nuijasodasta erittäin kattavasti. Kirja on kirjoitettu viisi vuotta ennen Ylikankaan teoksen ilmestymistä, mutta siitä on jo havaittavista edellisistä oppikirjoista poikkeavaa suhtautumista talonpoikiin. Suhtautuminen ei siis muuttunut ainoastaan uuden tulkinnan myötä. Yhteiskunta ja historiankirjoitus muuttuivat. Kiuasmaan ja Perälän teoksessa on kaksi puolta. Toisaalta korostetaan edellisten oppikirjojen tapaan Suomen kansallista edistymistä ja aatelin merkittävää roolia siinä, toisaalta kuvaus on myös talonpoikaismyönteinen. Myös talonpoikien

kokemaa kärsimystä alleviivataan. Suomen aatelin kerrotaan jälleen ajatelleen 1500-luvulla oman maansa parasta, jopa kuninkaan tahdon vastaisestikin. Suomella oli merkittävä rooli Venäjän-sodan loppuun viemisessä. Niinpä kuningas Juhana III ”tunnusti Suomen uhraukset valtakunnan puolesta” ja antoi maalle suuriruhtinaskunnan arvon. Sodan syynä nähdään sodan rasittaman rahvaan ja erityisesti pohjalaisten kyllästyminen raskaaseen linnaleiriin, jota Fleming ei katsonut voivansa purkaa Kaarlen uhan ja itärajan turvallisuuden vuoksi. Myös Kaarlella nähdään olleen suuri syy kapinan syttymiselle. Kaarle halusi aiheuttaa Suomen käskynhaltijalle vaikeuksia, jolloin ”herttua avoimesti kehotti talonpoikia itse hankkimaan itselleen vapauden rasiuksesta” ja lupasi pohjalaisille tukensa mahdollisessa sisällissodassa.³⁴⁷

”Tämän laatuksen propagandan kiihottamina Etelä-Pohjanmaan talonpojat alkoivat liikehtiä ja varustautua herttuan kehotuksen mukaan aidanseipäin ja nuijin.” Kiuasmaan ja Perälän mukaan viha kohdistui lähinnä oman maakunnan ratsumiehiin ja alueen voutiin Tuomas Yrjönpoikaan, joka oli hoitanut vaikeaa tehtäväänsä tiukasti, mutta luultavasti käyttänyt asemaansa väärin ja rikastunut talonpoikien kustannuksella. Talonpoikien retken alkutaipaleen kuvaus on totuttu oppikirjoissa esittämään samaan tyyliin. ”Aateliskartanoita ja ratsutiloja hävitellen joukot lähtivät samoamaan kohti etelää.” Pääjoukon johtajaksi valittiin suurtalollinen, maakauppias ja ratsumiehenä sodankäyntiin perehtynyt ilmajokelainen Jaakko Ilkka. Kiuasmaa ja Perälä nostavat esille huomion, että kenties laskelmointi henkilökohtaisesta noususta sai varakkaan Jaakko Ilkan ”asettumaan vertaisiaan vastaan talonpoikien johtajaksi”. Kiuasmaa ja Perälä nostavat ensi kertaa esille myöhemmin tutkimuskirjallisuudessakin kuvatun talonpoikaisjohtajiston mahdollisen oman edun tavoittelun, mitä myös Renvall painotti. Näkemys onkin mahdollisesti otettu juuri Renvallilta, sillä kirja myös kyseenalaistaa Ilkan sankarinmaineen, jota kirjan mukaan pidettiin yllä 1800-luvulla. 1800-luvun näkemyksen mukaan Ilkka nähtiin esikuvallisena suomalaisena talonpoikana, joka katkerana taisteli oikeuksiensa puolesta säälimätöntä Klaus Flemingiä vastaan. Kiuasmaan ja Perälän mukaan virheellinen käsitys Ilkan varallisuudesta teki hänestä 1800-luvulla köyhän ja urhoollisen sankarihahmon.³⁴⁸ Yksikään oppikirja ei kuitenkaan 1800-luvulta 2000-luvulle anna Jaakko Ilkalle mitään sankarinmainetta.

Nokian tapahtumat kuvataan kirjassa kattavasti. Flemingin neuvoteltua talonpoikien kanssa päälliköiden luovuttamisesta, johtajat pötkivät pakoon, mikä paljastui tuleen syttyneen ladon valaistuksessa. Tapahtuneen myötä sotaväki aloitti kirjoittajien mukaan taistelun, joka päättyi

³⁴⁷ Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan 1972, 78–79.

³⁴⁸ Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan 1972, 79–80.

nuijajoukon pakoon Pohjanmaalle. Saman vuoden syksyllä johtajat, joiden syyksi talonpojat kirjoittajien mukaan vierittivät kapinan,³⁴⁹ mestattiin Isossakyrössä. Käskynhaltijan sotajoukot löivät muualla talonpojat ”säälimättömästi”. Omaan etuaan ajatellen Kaarle painosti Pohjois-Pohjanmaan talonpojat hyökkäykseen Kaarlen joukkoja vastaan, mikä johti talonpoikien tappioon ylivoimastaan huolimatta. ”Fleming osoitti viisaasti kyllä suvaitsevaisuutta tavallisia rivimiehiä kohtaan vapauttaen heidät.”³⁵⁰ Esimerkiksi Lappalainen ja Ylikangas kuvaavat Flemingin kostotoimet myöhemmin huomattavasti rajummin. ”Nuijasodasta oli maksettu raskas hinta”, mikä näkyi kapina-alueilla yleisenä veronmaksukyvyttömyytenä ja tilojen autioitumisena. Savossa ja Etelä-Pohjanmaalla lähes joka toinen talo merkattiin veronmaksukyvyttömäksi. ”Muutkin onnetoman kapinan jättämät jäljet, ennen muuta molemminpuolinen katkeruus, väistyivät vain hitaasti.” Kuolleiden määrää ei kuitenkaan mainita. Kirjoittajien mukaan nuijasota oli myös suomalaisen yhteiskunnan syvälinen murros, joka toi esiin ensimmäistä kertaa historiamme aikana taistelevan suomalaisen talonpojan. Kiuasmaa ja Perälä pohtivat Flemingin ehkä liian tiukasti pitäneen kiinni omasta poliittisesta ohjelmastaan, kun hän ei ollut halunnut poistaa rahvasta koettelevia rasituksia. Ensimmäistä kertaa käsittelemissäni oppikirjoissa talonpoikia kohtaan esitetään selkeää ymmärrystä. ”Talonpojat joutuivat häikäilemättömien valtapyrkimysten pelinappulaksi, joten heidän epätoivoinen sotansa on ymmärrettävä.”³⁵¹ Suhtautuminen talonpoikiin muuttuu siis huomattavasti 1800–1960-lukujen oppikirjoista. Sisällissodasta sekä talvi- ja jatkosodasta on kulunut jo aikaa ja suhtautuminen myös punaisten kapinointiin oli muuttunut, mikä on voinut vaikuttaa myös nuijasotatulkintaan.

Kuitenkin myös aatelin merkitys ja sen kokemat tappiot nousevat esille ja Kaarlen toimet Suomen aatelia kohtaan tuomitaan. Taistelu kruunun vallasta päättyi ”väkivalloin” kuninkaaksi nousseen Kaarlen voittoon. Kaarleen suhtaudutaan muutenkin negatiivisesti. Vastoin lupauksiaan hän kohteli Suomen johtajia poliittisina rikollisina ja aloitti heidän tuomitsemisen. ”Korkeimpia johtajia lukuun ottamatta maamme kyvykkäin johtajisto sai sovittaa toimintansa kuoleamalla.” Monet mestattiin ja vielä useammat joutuivat vankeuteen. Kruunulle menetettiin viljelmiä ja läänityksiä. ”Suomen erikoisaseman aikana tunnollisesti tehtävänsä hoitaneet kruunun toimihenkilöt joutuivat uuden vallanpitäjän vihan kohteeksi.” Suomi oli joutunut Ruotsin sisäisen valtakamppailun polttopisteeseen, ”niin kuin maan onneton talonpojisto oli ajautunut politiikan välikappaleeksi hieman aikaisemmin”. Suomen johtomiesten uskollisuus oli koitunut heidän tuhoon. Kiuasmaan

³⁴⁹ Renvallin mukaan näin tehtiin ”alkukantaisen ajattelun tapaisesti”. Renvall 1949, 206–219.

³⁵⁰ Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan 1972, 80–81.

³⁵¹ Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan 1972, 81.

ja Perälän mukaan he olivat vain katsoneet käsitystensä mukaan Suomen parasta ja olleet kuuliaisista ehdottomasti lailliselle hallitsijalle. ”Nöyrä siirtyminen ajoissa vallananastajan puolelle olisi saattanut pelastaa suomalaiset, mutta tällaiseen politiikkaan he olivat liian suoraviivaisia ja rehellisiä.” Kuninkaalle vannottu vala tuli pitää kaikissa olosuhteissa. Myöhemmin herttua kuitenkin tarvitsi suomalaisia ja hieroi sovintoa suomalaisen aateliston ja johtomiesten kanssa.³⁵² Kiuasmaan ja Perälän oppikirjassa on näin ollen samanlaista ristiriitaista suhtautumista 1590-luvun tapahtumiin ja aateliin kuin 1800-luvun historiantutkimuksessa. 1960–1970-luvuilla alkoi vasemmiston esiinmarssi ja nuorison radikalisoituminen, mikä oppikirjoissa alkaa näkyä 1970-luvun lopulla. Isänmaallinen historiakuvaus ei sopinut enää tähän muottiin, joten Kiuasmaan ja Perälän kirja jäi lajissaan viimeiseksi.

Heikki Ylikankaan tulkinta tulee erittäin nopeasti näkyviin oppikirjoissa. Nuijasotaa verrataan ensimmäistä kertaa vuoden 1918 Suomen toiseen sisällissotaan oppikirjassa *Lukion historia 3* (WSOY 1979). ”Nuijasota on verisyydessään ja raakuudessaan verrattavissa vuoden 1918 sisällissotaan”, kirjassa kirjoitetaan kaksi vuotta aiemmin ilmestyneen *Nuijasota*-teoksen kaltaisesti. Tapahtumista kerrotaan vain talonpoikien kapinan kukistuneen Nokialla ja Santavuorella. Ensimmäistä kertaa paneudutaan kuitenkin nuijasodasta esitettyihin erilaisiin tulkintoihin. Näkökulman muutos on nopea, sillä vaikka kiista nuijasodan syistä käytiin 1970-luvun lopulla, ehti se jo vuoden 1979 oppikirjaan. Kirjassa paneudutaan ensin selkeästi Pentti Renvallin tulkintaan kuitenkin hänen nimeään mainitsematta. Kirjan mukaan viime vuosikymmenen yleisimmän selityksen mukaan nuijasota on liittynyt vallantavoittelija Kaarle-herttuan ja kuningas Sigismundin väliseen valtataisteluun. Klaus Fleming ja ”vielä itsenäinen ja mahtava aateli” asettuivat kuninkaan puolelle, koska näkivät Sigismundin avulla syntyneen Puolan ja Ruotsi-Suomen liiton turvaavan paremmin itärajan turvallisuuden kuin mihin Ruotsi-Suomi yksin pystyisi. Renvall korosti juuri turvallisuusnäkökohtaa ja aatelin ”suomalaista katsomusta” itärajan turvaamiseksi. Oppikirja kertoo, että tämän tulkinnan mukaan talonpojat taistelivat Suomen todellisia etuja vastaan, mitä puolestaan Fleming ja aateli edustivat.³⁵³ Pentti Renvallin tutkimustulokset tulevat näin ollen näkyviin oppikirjoissa vasta Ylikankaan teoksen ja sen sisältämän Renvallin tulkinnan kritiikin ja *Nuijasota*-teoksen herättämän keskustelun jälkeen, sillä tulokset eivät näy sellaisenaan 1940–1960-lukujen oppikirjoissa. Kun Renvallin tulkinta 1970-luvun lopulla nousee esille, se esitetään pääosin vanhana tulkintana.

³⁵² Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan 1972, 81–84.

³⁵³ Lukion historia 3 1979, 45.

Seuraavaksi siirrytään Heikki Ylikankaan tulkintaan. ”Nykyisin on ruvettu korostamaan jälleen aikaisemminkin (Yrjö-Koskisen toimesta) esitettyä näkemystä nuijasodasta sosiaalisen ristiriidan purkauksena.” Muun Euroopan tapaan yhteiskuntarakenne oli muuttumassa talonpojille epäedullisemmaksi. Verot ja muut rasitukset kasvoivat Ruotsi-Suomessa suurvaltasiotien aikana ja kohdistuivat erityisesti talonpoikiin. Köyhtyneiden talonpoikien taloja ja muuta varallisuutta alkoi siirtyä ylempien säätyjen, ennen kaikkea sodista ja Suomen laajenemisesta itään hyötyvän aatelin haltuun. Samalla virkamiesten määrä kasvoi. Poikkeusoloista ja hallinnon järjestäytymättömyydestä johtuen myös mielivalta oli talonpoikien näkökulmasta sietämätöntä. ”Aseisiin tarttuminen ei kuitenkaan voinut kehityksen suuntaa muuttaa.”³⁵⁴ Eri tulkintoihin ei sinänsä oteta kantaa, mutta todetaan kuitenkin jälkimmäisen tulkinnan olevan nykyistä tutkimussuuntausta. Nuijasodan jälkeisistä tapahtumista todetaan Kaarlen voittaneen ja kohdelleen ankarasti suomalaisia vastustajiaan tuhoten monia heidän johtajistaan. Tapaus merkitsi käännekohtaa Suomen historiassa. Keskiajalla ja vielä 1500-luvulla Suomella oli ollut erikoisasema valtakunnassa, mutta nyt kehitys kulki yhä selvemmin ja nopeammin kohti yhtenäistä Ruotsin valtiota.³⁵⁵ Näin kirjassa on annettu hyvin tilaa kahdelle eri tulkinnalle, mutta tapahtumien kuvaus on jäänyt suppeaksi eikä esimerkiksi sodan tapahtumista tai uhrimäärästä kerrota. Jaakko Ilkasta ei kerrota mitään eikä Klaus Flemingiä kuvailla. Ylikankaan marxilainen historiankirjoituksen ote on saanut innostusta suuntausta kannattaneiden keskuudessa ja näin ollen Ylikankaan tulkintaan on reagoitu nopeasti. Suurimmassa osassa 1970–1990-lukujen oppikirjoista korostetaan, kuinka talonpoikien nousu johtui aatelin aiheuttamasta sorrosta. *Lukion historia 3*:ssa on selkeästi Ylikangasmaista kuvausta ja ensimmäistä kertaa tutkimallani ajanjaksolla oppikirjaan on otettu asioita suoraan tutkimuksesta.

Oppikirjassa *Historian linjoja 3* (Otava 1981) nuijasodan aikaiset tapahtumat kuvataan hyvin lyhyesti ja pelkistetysti eikä sodan uhreista kerrota myöskään tässä oppikirjassa. Venäjän-sota oli ollut talonpojille pitkä ja raskas, minkä jälkeen toivottiin parannusta, jota ei kuitenkaan tullut, kun Fleming ei voinut hajottaa armeijaa epävarman poliittisen tilanteen vuoksi. Pohjalaiset olivat olleet linnaleirirasituksesta vapaita, mutta joutuivat nyt kärsimään siitä, mikä synnytti kapinamielialaa. Väkivallasta linnaleirin yhteydessä ei kerrota. Kaarle käytti syntyynyttä kapinamielialaa hyväkseen heikentääkseen Flemingin valtaa ja ”käski katkeroituneiden eteläpohjalaisten hankkia oikeutta itselleen”. Kaaralle annetaan siis melko suurta roolia. Nuijasodan syynä sanotaan oppikirjassa

³⁵⁴ Lukion historia 3 1979, 45.

³⁵⁵ Lukion historia 3 1979, 46.

valtopoliittisten tekijöiden lisäksi olleen yhteiskunnallinen levottomuus,³⁵⁶ millä tarkoitettaneen talonpoikien tyytymättömyyttä sorrettiin tilaansa.

”Jouset ja nuijat aseinaan” talonpojat kärsivät tappion Flemingin harjaantuneita sotajoukkoja vastaan. Talonpoikaissodan ratkaisutaistelu nähtiin Nokialla, jossa Flemingin sanotaan vain ”voittaneen eteläpohjalaiset”, kuten kävi myös sodan loppunäytöksessä Santavuorella. Voitettuaan herttua valtasi Suomen teloittaen ja vangiten useita aatelisia sekä peruuttaen heidän läänityksiään valtiolle. Suomen erikoisasema päättyi Kaarlen voittoon ja Suomi pyrittiin liittämään tiukemmin Ruotsin yhteyteen. Kaarle sijoitti omia miehiään valvomaan Suomea. Tapahtumien myötä talonpoikien verorasitus ei vähentynyt ja Kaarlen nimitettyä virkoihin maaorjuuteen tottuneita baltialaisia heikkeni talonpoikien asema erityisesti näiden läänitysalueilla.³⁵⁷ Valtiollinen kehitys tai aatelispainotteinen kuvaus eivät ole enää keskiössä tässä kirjassa. Kuvausta ei voi sanoa talonpoikais- tai aatelismyönteiseksi. Kaikki oppikirjat eivät omaksuneet Ylikankaan tulkintaa tai huomioineet nuijasodasta syntyneitä väittelyä. Ylikankaan tulkinnasta ei siis tullut mitään yhtä ja ainoaa hyväksyttyä nuijasotatulkintaa, eivätkä kaikki olleet hänen kannallaan.

Kun Heikki Ylikangas astuu oppikirjan kirjoittajaksi, talonpoikien kurjaa asemaa ennen sotaa ja heidän kokemaansa vääryyttä nuijasodan aikana kuvataan jo huomattavasti tarkemmin. Oppikirjassa *Muuttuva maailma – sääty-yhteiskunta Suomessa* (Kustannuskiila 1981)³⁵⁸ on myös muita kirjoittajia, mutta Ylikankaan kädenjälki näkyy selvästi. Ensinnäkin nuijasota saa runsaasti tilaa. Kenenkään muun tutkijan vaikutus oppikoulujen ja lukion historian kirjoihin ei ole ollut yhtä suuri. Hän kirjoitti suurelle yleisölle ja korosti joukkojen historiaa, mikä on varmasti vedonnut ihmisiin, niin tutkijoihin kuin oppikirjan tekijöihinkin. Talonpoikien tyytymättömyyteen paneudutaan tarkasti ja aatelin väärinkäytökset nousevat esille Ylikankaan oman teoksen mukaisesti:

25-vuotisen sodan ja etenkin sitä seuranneen rauhan aikana itsenäinen aateli oli harjoittanut oman käden oikeutta. Maaomaisuutta oli siirtynyt talonpojilta aatelille, heitä oli verotettu ankarasti ja vaadittu raskaita suorituksia. Erityisesti linnaleiriin majoitetut sotilaat ottivat talonpojilta kaksi-, jopa nelinkerroin. Kauan kärsityt vääryydet ja harjoitettu mielivaltaisuus yhdistettynä pitkien sota-aikojen taloudellisiin rasituksiin leimahduttivat kapinan liekkiin.³⁵⁹

³⁵⁶ Historian linjoja 3 1981, 55.

³⁵⁷ Historian linjoja 3 1981, 56.

³⁵⁸ *Muuttuva maailman* painokset 1986 ja 1992 ovat samanlaisia kuin 1. painos, vaikka vuoden 1992 kirjassa Heikki Ylikangasta ei enää mainita yhtenä oppikirjan tekijöistä. *Muuttuva maailma* 1986, 47–50; *Muuttuva maailma* 1992, 56–58. Myös *Muutosten maailma – Suomen esihistoria ja Ruotsin vallan kausi* on edeltäjiensä kaltainen. *Muutosten maailma* 1998, 70–74. Vuoden 2006 *Muutosten maailma* 5 (WSOY Oppimateriaalit) on eri kustantajalta ja myös oppikirjantekijät ovat eri henkilöitä, joten se on myös sisällöltään erilainen.

³⁵⁹ *Muuttuva maailma* 1981, 56.

Kapinalla oli oppikirjan mukaan yleiseurooppalaista perustaa, kuten Ylikangas tutkimuksessaankin kirjoittaa. Muuallakin talonpojat olivat nousseet aatelia vastaan. Kirjoittajat eivät sano Kaarlen yllyttäneen talonpoikia kapinaan, mutta toteavat herttuan kehottaneen Suomessa majailleita talonpoikia tottelemattomuuteen sekä talonpoikia kieltäytymään sotilasmaksuista ja muista rasituksista.³⁶⁰

Oppikirjassa puhutaan ”aiemmasta tulkinnasta”, johon suhtaudutaan suurella varauksella ja todetaan sen olevan vanha teoria nuijasodasta. Renvallin teoriasta kirjoitetaan hieman halveksivaan sävyyn, hänen nimeään mainitsematta. ”Tämän aikaisemman selityksen mukaan syrjäisellä Pohjanmaalla, Pohjois-Hämeen korpialueilla ja Savon erämaakunnassa alkoi kapinaliike, kun ymmärtämättömät talonpojat ryhtyivät ajamaan omia etujaan.” Näin korostetaan Renvallin näkemystä nuijasodasta syrjäisten takamaaseutujen kapinana, jossa keskuksista kaukana olevat vähemmän ymmärtävät talonpojat nousivat kapinaan. Kirjassa jatketaan, että ”aiemman tulkinnan mukaan ei yritettykään sopeutua yhteisedun asettamiin rajoihin, vaan käytiin umpimähkäisesti torjumaan jokaista rasitusta, jolloin liikehtiminen suuntautui koko yhteiskuntajärjestystä vastaan”. ”Selityksen mukaan myös kapinan pääjohtaja Jaakko Ilkka oli ensisijaisesti oman edun tavoittelija.”³⁶¹ 1980-luvun oppikirjassa halutaan näin ollen sanoutua irti vanhakantaisesta Pentti Renvallin tulkinnasta ja etenkin sen psykologisesta näkemyksestä.

Kirjan tulkinta on huomattavasti talonpoikaismyönteisempi. Kolme kuukautta kestäneessä nuijasodassa sotaväki tukahdutti verisesti niin Pohjanmaan, Savon kuin Hämeenkin kapinat. ”Sotapäälliköt olivat innokkaampia tappamaan talonpoikia kuin Klaus Flemingin ohjeet olisivat edellyttäneet.” Lähes 3000 talonpoikaa, eli noin 1,5 % suomalaisista menetti henkensä. Nämä luvut ovat suoraan Heikki Ylikankaan tutkimuksesta. Sigismundin kukistumisen jälkeen Kaarlen joukot saivat sotilaallisen voiton Suomen aatelista, joista osa mestattiin ja vangittiin ja moni menetti omaisuutensa kruunulle. Sotilaiden ja talonpoikien annettiin vapaasti ryöstää kartanoita. Koston lisäksi Kaarle IX:llä oli tavoitteena alistaa aateli nopeasti, sillä sitä tarvittiin sodassa Puolaa vastaan. Kaarlen jatkuva epäluulo Suomen aatelia kohtaan johti siihen, että virkoja ja läänityksiä annettiin ulkomaalaisille. ”Talonpojatkin joutuivat nielemään oman katkeran kalkkinsa”, sillä jatkuvien sotien vuoksi rasitukset kohosivat, eikä Kaarlen lupaamista helpotuksista

³⁶⁰ Muuttuva maailma 1981, 56.

³⁶¹ Muuttuva maailma 1981, 56–57.

ollut tietoakaan. Kaiken kaikkiaan Suomi menetti erikoisasemansa eikä se enää ollut oman aatelin johtama melko itsenäinen valtakunnan osa.³⁶²

Pentti Renvallin väheksyminen Ylikankaan toimesta jatkuu myös oppikirjojen puolella. Oma teoria esitetään oikeana ja toinen teoria ”aiempana selityksenä”. Sodan tapahtumia ei kuitenkaan kuvailla sen tarkemmin, kuten Ylikankaan teoksessa tehdään. Talonpoikien nousulle sen sijaan esitetään paljon vankemmat perustelut kuin aiemmissa oppikirjoissa ja he ovat muutenkin enemmän esillä. Esimerkiksi talonpoikien miestappiota korostetaan. Kuitenkaan kuvaus ei kirjoissa ole yhtä veristä ja ylitseampuvaa kuin *Nuijasodassa*. Oppikirjat eivät esitä kovinkaan radikaaleja tulkintoja vaan pyrkivät kuvaamaan asiat neutraalimmin. Tämän huomaa myös Pentti Renvallin tulkinnan kohdalla, sillä hänen poikkeukselliset psykologiset näkemykset talonpojista eivät näy oppikirjoissa.

Vuoden 1981 *Lukion historia 3* (Gummerus) on eri kustantajan oppikirja kuin vuoden 1979 *Lukion historia 3* (WSOY). Oppikirja kertoo eri tulkinnoista ja erityisesti talonpoikien huonosta tilanteesta ennen nuijasotaa kattavasti. Venäjän-sota näkyi selvästi yhteiskunnassa kiristyneen verotuksen ja miesvoiman menetysten vuoksi. Yhä useampi tila kohtasi veronmaksuvaikeuksia, mikä johti veronmaksukyvyttömän viljelijän korvaamiseen toisella. Esille nostetaan myös aiemmista oppikirjoista poiketen ilmasto-olot, jotka olivat 1500-luvun alusta lähtien epäedullisia maanviljelylle. Katovuosista oli tullut säännöllisiä. Edellisiin oppikirjoihin nähden poikkeuksellisesti kerrotaan myös lyhyesti 1590-luvun alun Rautalammin kapinasta, minkä mainitaan vain tukahdutetun nopeasti. Isonkyrön kirkolta lähti marraskuun lopulla 1596 noin 1500 miehen joukko kohti etelää johtajanaan suurtalonpoika Jaakko Ilkka. Tavoitteeksi mainitaan Turku ja käskynhaltijan vangitseminen. Talonpojat lyötiin taisteluissa. Sen tarkemmin tapahtumia ei kuvata. Yhteensä oli surmattu noin 3000 talonpoikaa, noin 1,5 % nykyisen Suomen alueen silloisesta väestöstä.³⁶³

Renvallin tulkintaa ei esitetä ”aiempana selityksenä”, mutta oppikirja asettautuu selvästi Ylikankaan tulkinnan kannalle. Kerrotaan, että on viitattu Venäjän-sodan aiheuttamaan sotaväsymykseen. Kun rasisukset pidettiin sodan päätyttyäkin ennallaan, talonpojat tarttuivat nuijaan. Samassa tulkinnassa on korostettu Kaarle-herttuan yllyttäneen talonpojat kapinaan. ”Mutta tutkimuksessa ei ole rajoitettu selvittämään vain hetkellisten tekijöiden vaikutusta.” Talonpoikaiskapinoita oli puhjennut keskiajan lopulta lähtien Ruotsissa, Suomessa ja muualla Euroopassa. Nuijasota oli oppikirjan

³⁶² Muuttuva maailma 1981, 57.

³⁶³ Lukion historia 3 1981, 81–82.

mukaan viimeinen lenkki tässä kapinoiden sarjassa. ”Sen syntyä ei voi selittää viittaamalla joihinkin hetkellisiin tekijöihin.” Kun on tarkasteltu, mikä yhteinen tekijä voisi selittää nämä kapinat, on päädytty siihen, että elettiin muutostilaa, jossa niin ruotsalainen, suomalainen kuin moni muukin Euroopan maan yhteiskunta oli keski- ja uudenajan taitteessa. Kruunun valta kasvoi, mistä oli merkinä virkamiesten määrän voimakas kasvu. Samalla kasvoi aatelin valta, sillä aatelilla oli hallussaan korkeimmat virat ja he hankkivat runsaasti rälssimaata. Talonpoikien kustannuksella virkamiehet ja aateli hankkivat itselleen etuusia häikäilemättä, mistä on Suomessakin runsaasti esimerkkejä. Oppikirjassa on esitetty talonpoikien valitus Juhana III:lle vuodelta 1589, missä talonpojat valittavat muun muassa knaapien, voutien ja muiden virkamiesten sekä rikkaiden talonpoikien päivittäisestä väkivallasta ja laittomuuksista sekä liiallisesta veronkiskomisesta. Syytetyt kiistivät väitökset, mutta oppikirjan mukaan niissä on kiistatta osoitettu olevan perää.³⁶⁴ Kuvaus on hyvin ylikangasmainen. Heikki Ylikangas vertaa myös Suomen murrosaikaa Euroopan muihin yhteiskuntiin, kuten Kaarle Hovi *Historiallisen Aikakauskirjan* nuijasotakeskustelussa.

1600-luvulla talonpoikien asema huononi entisestään, ja mahdollisuudet uuteen tulokselliseen kapinaan kävivät samaan aikaan entistä ohuemmiksi. Kruunun ote tiukkeni ja aatelin mahti kasvoi.³⁶⁵ Myös Ylikangas kuvaa tutkimuksessaan, miten talonpojat eivät enää myöhemmin nousseet kapinaan juuri valtion tiukentuneen otteen vuoksi. Vuoden 1981 *Lukion historia 3* paneutuu nuijasodasta esitettyihin erilaisiin tulkintoihin ja käy nuijasotaa läpi selvästi enemmän talonpoikien näkökannalta ylikangasmaiseen tapaan, vaikka itse nuijasodan tapahtumien kerronta jää suppeaksi. Oppikirjassa ei edes kuvata Kaarlen kostotoimia Suomen aatelia kohtaan. Kirjassa ei mainita mitään myöskään Suomen erikoisaseman päättymisestä, vaikka näin on yleisesti aina 2000-luvulle asti tehty. Marxilaisen historiantutkimuksen suosio näkyy myös oppikirjoissa. Tavallisen kansan kurjia oloja halutaan korostaa. Huonontuneiden olosuhteiden syyllisiksi asetetaan paremmassa asemassa oleva yhteiskuntaluokka, aatelisto. Kaikki oppikirjat eivät kuitenkaan esitä asioita tällä tavalla.

Kaarlen ja Sigismundin valtataisteluun liittyi osana Suomessa käyty ”katkera” sisällissota, nuijasota, kerrotaan oppikirjassa *Uuden lukion historia 2a* (WSOY 1982). Kapinan taustalla oli pitkällisen Venäjän-sodan aiheuttamat rasitukset sekä ”noiden pohjoisten seutujen joutuminen entistä tiukemmin keskushallinnon komentoon”. Tätä Pohjois-Suomen talonpojat ja papit eivät sietäneet, koska he olivat tottuneet hoitamaan julkisia asioita omin päin, sillä alueella ei ollut omaa

³⁶⁴ Lukion historia 3 1981, 82–83.

³⁶⁵ Lukion historia 3 1981, 83.

aatelia. Kirjassa todetaan Kaarlen voimakkaan yllytyksen laukaisseen ärtyneen mielialan toiminnaksi. Valtataistelussa Suomen aateli asettui Sigismundin puolelle perusteenaan itärajan politiikka: turvataksaan itärajan turvallisuuden. Nuijamiesten taival päättyi Nokialle. Oppikirjassa kerrotaan, että Nyystölässä ja Mikkelissä Flemingin päälliköt kohtelivat talonpoikia armottomasti ja julmasti. Voitettuaan oman taistelunsa Kaarle kohteli suomalaisia vastustajiaan ankarasti mestauttaen monet heidän johtajistaan. Keskiajalla ja vielä 1500-luvulla Suomella oli ollut erikoisasema valtakunnassa, mutta nyt kehitys alkoi kulkea yhä selvemmin kohti yhtenäistä ruotsalaista valtiota. ”Tämä merkitsi myös Suomen ruotsalaistumisen nopeutumista.”³⁶⁶ Tätä ei muissa oppikirjoissa nosteta esille. Turvallisuusnäkökohtien kuvaaminen jatkuu joissakin oppikirjoissa myös 1980-luvulla, samoin Suomen erikoisaseman ja sen menetyksen kuvaaminen. Myös Heikki Ylikangas kuvasi Suomella olleen erikoisasemansa 1590-luvulla. Näin ollen tämä näkemys ei ollut ainoastaan 1940–1960-lukujen oppikirjojen aikaista tulkintaa, vaan siitä on tullut yleisesti hyväksytty näkemys.

Oppikirjan mukaan kapina on nähty yhden teorian mukaan talonpoikien itsenäisyyden sankarillisena puolustustaisteluna herrojen kasvavaa valtaa ja sortoa vastaan. Toisen näkemyksen mukaan kapinaa on pidetty harhaanjohdettujen ja raskaan verotuksen ärsyttämien talonpoikien lyhytnäköisenä primitiivireaktiona, kapinana Suomen kannalta väärän asian puolesta. Jälkimmäinen tulkinta on Renvallilta ja tässä kohtaa on käytetty suoraa lainausta Renvallin teoksesta käyttämällä käsitettä ”primitiivireaktio”.³⁶⁷ Ensimmäinen tulkinta on sekoitus Yrjö Sakari Yrjö-Koskista ja Heikki Ylikangasta. Oppikirja ei ota suoraa kantaa eri selityksiin. Toisaalta Kaarlen yllytykselle annetaan suuri arvo, sillä ”ärtyneet” talonpojat ryhtyivät sen vuoksi toimintaan. Kuitenkin kirjassa kuvataan ”sisällissodan” aiheuttamia rasituksia ja hallinnon kiristymistä sekä pohjalaisten vapauden menetystä sekä talonpoikien julmaa kohtelua sodassa. Linnaleiriä ei kuitenkaan erikseen mainita. Tässä kirjassa Renvalliin suhtaudutaan poikkeuksellisesti hyväksymällä hänen tulkintansa teoriaksi muiden joukossa. 1980-luvun alkuun mennessä ei näin ollen ollut mitään vakituista tapaa esittää nuijasota oppikirjoissa. Näkemyksiä oli yhtä monta kuin kirjojakin. Oppikirjojen tekijöiden valinnat ovatkin suuressa roolissa, kun katsotaan, mitä oppikirjaan sisällytetään lukuisista eri nuijasotatulkinnoista. Tästä kertoo myös se, että Heikki Ylikankaan ollessa oppikirjan kirjoittaja, hänen näkemyksensä tulevat selvästi esille.

³⁶⁶ Uuden lukion historia 2a 1982, 49.

³⁶⁷ Uuden lukion historia 2a 1982, 49.

Eri tulkinnoista ei kerrota seuraavan vuoden oppikirjassa *Ihminen ja aika II a* (Kirjayhtymä 1983). Siinä linnaleirirasitus ja etenkin siitä vapauden saaneiden pohjalaisten tyytymättömyys nähdään syynä kapinointiin. Turvallisuuspoliittisten näkemysten vuoksi Klaus Flemingin johtama aateli asettautui Sigismundin puolelle. ”Kaarle suorastaan yllytti aseelliseen kapinaan Flemingiä vastaan.” Hänen Pohjanmaalle lähettämänsä ”agentit” harjoittivat kiihotusta talonpoikien parissa. Tästä seurauksena oli nuijasodan nimellä tunnettu talonpoikaikapina. Jaakko Ilkasta kerrotaan hieman aiempaa enemmän. Ilkka oli ratsutalollinen ja maakauppias, joka oli toiminut myös nimismiehenä. Johtajaksi hänet valittiin sen jälkeen, kun hän oli paennut Turun linnan vankeudesta, mihin Ilkka oli joutunut osallistuttuaan kruunun viljakuljetuksen ryöstöön. Ilkan johtama talonpoikaishoukko matkasi kohti etelää herraskartanoita ryöstäen. Nokian tappion jälkeen johtajat surmattiin. ”Talonpojat epäonnistuivat kaikkialla.” Suursavon kirkolla Mikkelissä huovit surmasivat satoja vangiksi joutuneita talonpoikia. Nuijasodan kerrotaan vaatineen kaikkiaan noin 3000 talonpoijan hengen. Suomen erillisasema päättyi, kun Kaarle otti voiton Suomesta ja mestautti Sigismundia kannattaneita suomalaisia.³⁶⁸ Lyhyestä kuvauksestaan huolimatta huomio kiinnitetään talonpoikien kohtaloon. Talonpoikien uhrimääräksi on oppikirjoissa kerrottu usein 3000, vaikka kaikki oppikirjat eivät vielä 1970–1990-luvuillakaan mainitse kuolleiden määrää.

Edellisestä *Historian linjoja 3* (1981) oppikirjasta poiketen saman kustantajan kirjassa *Historian linjoja – lukion kurssi 3* (Otava 1990) mainitaan nuijasodasta esitetyt eri teoriat. Kirjan mukaan nuijasota on nähty spontaanina kansannousuna, talonpoikien sosiaalisesta kurjuudesta syntyneenä kapinaliikkeenä ja osana Euroopassa virinnyttä laajaa toimintaa aatelista vastaan. Tässä on esitelty selvästi Renvallin spontaanin kansannousun näkemys sekä Ylikankaan teoria talonpoikien olojen kurjistumisesta ja hänen vertailunsa Euroopan muihin talonpoikaissotiin. Tulkintoihin ei oteta suoraa kantaa, eikä kumpaakaan aseteta toisen edelle. Kuvaus on kuitenkin Ylikankaan kannalla. Pääsyyksi kirjoittajat itse näkevät linnaleirin, jonka sijoittamisesta Pohjanmaalle taloudelliseen ahdinkoon joutuneet talonpojat ärsyntyivät. Muita syitä ovat talonpoikien tyytymättömyys hallitukseen ja aatelisten toimet Suomessa. Väkivallasta linnaleirin yhteydessä ei kuitenkaan kerrota. Eri puolilla maata oli jo ennen nuijasotaa esiintynyt levottomuuksia. Kapinan nuijamiehet hävisivät koulutettuja huoveja vastaan. Nuijasodan sanotaan lisänneen kuilua talonpoikien ja aatelin välillä, eivätkä talonpoikien olot parantuneet sodan jälkeen, vaan verorasitukset kasvoivat ja olot heikkenivät maaorjuuteen tottuneiden uusien baltialaisten virkamiesten vuoksi. Kuolleiden määrää ei mainita eikä nuijasotaa kuvailla sen enempää. Suomen aateli joutui Kaarlen kostotoimien

³⁶⁸ *Ihminen ja aika II a* 1983, 55–57.

kohteeksi ja Suomi liitettiin kiinteämmäksi osaksi Ruotsia.³⁶⁹ Oppikirjan kuvaus on hyvin suppea eikä tulkintoihinkaan paneuduta kuin parilla lauseella kuvatekstissä. Kuitenkin nuijasodan syihin paneudutaan hyvin.

Talonpoikien rasiuksia on kuvattu erittäin kattavasti oppikirjassa *Historian kurssi III* (WSOY 1991). Kuvaus on muutenkin hyvin Ylikankaan tulkinnan kaltainen. Nuijasodalle on annettu kirjassa erittäin paljon tilaa. 1500-luvulla talonpoikien asema oli vähä vähältä kurjistunut. Yhä useampia tiloja merkattiin 1500-luvun jälkipuoliskolla autioiksi veronmaksukyvyttömyyden vuoksi ja talonpoikaistilojen määrä väheni. Samaan aikaan syntyi uusia suurtiloja ja aateliston omistamien verovapaiden lampuotitilojen määrä kasvoi noin tuhannesta neljään ja puoleen tuhanteen. ”Sääty-yhteiskunta lujittui ja tarttui kovin ottein talonpoikiin.” Säätyverojen kasvaessa talonpojat ajautuivat monin tavoin ahtaalle ja joskus suoranaisen riiston kohteeksi. Veroja kerätessään voudit ja kirjurit käyttivät laittomia mittoja ja painoja. Nämä voitot veronkerääjät ottivat omiin taskuihinsa. Talonpojat valittivat väärinkäytöksistä, mutta ne jatkuivat. Kirjassa on myös talonpoikien valituskirje Juhana III:lle vuodelta 1589. Venäjän-sodan sytyttyä syntyi uusia rasiuksia. Väenotot ja hävitysretket alkoivat. Lisäksi pitkä sota verotti parhaassa työiässä olevia nuoria miehiä, jolloin tiloille tuli työvoimapulaa, mikä osaltaan köyhdytti talonpoikia. Pahimmaksi rasiitteeksi talonpojat kokivat kirjan mukaan linnaleirin. Linnaleiriin sijoitetuilla sotilailla oli oikeus saada majoituksen lisäksi tietty määrä ruokaa ja vaatteita. Sodan rasittamat miehet ylittivät kuitenkin laissa asetetut rajoitukset ja ottivat väkisin, mitä halusivat.³⁷⁰ Linnaleiriryöstely oli niin tuottavaa, että osa ryhtyi sotilaaksi pelkästään sen takia. Tämä kuvaus on suoraan Ylikankaan teoksesta.³⁷¹ Kuvaus on muutenkin ylikangasmaista. Marxilainen historianäkemyksistä riistetyistä kansasta tulee hyvin esille *Historian kurssi III*:ssa. Ratkaisevaa talonpojille oli, kun linnaleiriä ei odotuksista huolimatta lakkautettu sodan jälkeen. Erityisen katkeria olivat vapautuksen aikoinaan saaneet pohjalaiset talonpojat. Kaarle-herttua yllytti talonpoikia mellakoimaan. Talonpojat pyysivät sotilaallista tukea, mutta saivat vain puolittaisia lupauksia. He eivät saaneet Kaarlelta edes kirjallista lupaa karkottaa heidän kotejaan ryöstäviä sotilaita. Kirjassa sanotaan myös, ettei talonpojille ollut tärkeää tukea Kaarle herttuaa ja hänen tavoitteitaan, vaan he halusivat parantaa omaa surkeaa tilaansa.³⁷² Heikki Ylikangas on tutkimuksessaan tismalleen tämän näkemyksen kannalla.

³⁶⁹ *Historian linjoja – lukion kurssi 3* 1990, 68–69.

³⁷⁰ *Historian kurssi III* 1991, 56–57.

³⁷¹ Heikki Ylikangas sanoo tutkimuksessaan linnaleirin olleen harjoittajilleen todellinen kultakaivos. Ylikangas 1977, 9–37.

³⁷² *Historian kurssi III* 1991, 56–57.

”Kasvavat rasitteet johtivat ennen pitkää niskurointiin ja mellakoihin.” Ensimmäiset yhteenotot sattuivat jo 1570-luvulla. Sieltä ne levisivät pohjoiseen sitä mukaa, kun sotilaita sijoitettiin linnaleiriin. Rautalammilla ”kiihtyneet talonpojat” tappoivat kymmenkunta huovia vuosina 1592–1593. Tästä heitä rangaistiin julmasti. Mellakan johtomiehet mestattiin ja sotilaiden annettiin ryöstellä kapinallisten tilat. Nuijasota noudatti samaa kaavaa. Kapinalliset tappoivat vouteja ja huovia sekä ryöstelivät ja polttivat aateliskartanoita. Kun Fleming sai joukkonsa järjestykseen, talonpojat lyötiin. Talonpoikien johtajat mestattiin ja ”silvotut ruumiit ripustettiin pelotukseksi julkisille paikoille”. Lopuksi sotilaat ryöstivät nuijamiesten kotikylät. ”Sisällissodalle ominaiseen tapaan voittaja kosti moninkertaisesti omat menetyksensä.”³⁷³ Tämä lausahdus on suoraan Heikki Ylikankaan *Nuijasodasta*. Antautuneiden teloitusta Hämeessä tai Savossa ei oppikirjassa kattavasta kuvauksesta huolimatta kuvata.

Syrjäisen aseman ja Venäjän uhan vuoksi Suomen aatelisto oli jo 1400-luvulla saanut suurempia etuoikeuksia kuin Ruotsin aatelisto. Samalla Suomi oli saanut erikoisaseman, mikä vielä vahvistui Juhana III:n kaudella suuriruhtinaskunnan nimityksen myötä sekä Venäjän-sodan aikana. Nuijasodan jälkipuinneissa Suomi menetti tämän erikoisaseman, kun moni maan aateli sai maksaa vakaumuksensa hengellään. Suomi valloitettiin helposti, kun ”aatelisto jäi ilman tarmokasta johtajaa” Flemingin kuoleman myötä. Yli viisikymmentä aatelismiestä tai muita kuninkaan kannattajia mestattiin tai hirtettiin. Osa pakeni Puolaan ja jotkut selvisivät vankeusrangaistuksilla. Kymmenittäin läänityksiä ja lampuotitiloja siirrettiin kruunun haltuun. ”Suomen talonpojille nuijasota oli ankara koettelemus, sillä taisteluissa ja niiden jälkeisissä verilöylyissä heitä menehtyi kolmisen tuhatta, mikä oli noin puolisentoista prosenttia koko maan väestöstä.” Luku oli suuri, sillä nuijasota kesti vain kolme kuukautta. Talonpojat saivat vain vähäisiä korvauksia kärsimyksistään. Osa ryöstetystä omaisuudesta palautettiin, linnaleiri lakkautettiin ja voudeille määrättiin uudet veronkanto-ohjeet. Nuijasodan jälkeen sääty-yhteiskunta vain kiristi otettaan talonpojista. Helpotuksetkin jäivät tilapäisiksi, koska uudet sodat toivat linnaleirin takaisin ja miehiä otettiin armeijaan entistä enemmän. Autioituminen jatkui ja lopulta talonpoikia uhkasi maaorjuus, kun läänityksiä jaettiin maaorjuuteen tottuneille baltialaisille.³⁷⁴

Historian kurssi III esittelee nuijasotatutkimusta Yrjö Sakari Yrjö-Koskisesta Pentti Renvalliin sekä Heikki Ylikankaaseen. Tulkintoihin ei oteta kantaa, mutta oppikirjan oma kuvaus on kuin suoraan Ylikankaan teoksesta. ”Nuijasota on Suomen historian merkittävä käännekohta. Sen syistä on tehty

³⁷³ *Historian kurssi III* 1991, 57.

³⁷⁴ *Historian kurssi III* 1991, 57–58.

useita ansiokkaita tutkimuksia, joista heijastuu tutkimusajankohdan yleinen henki.” Yrjö Sakari Yrjö-Koskisesta oppikirjassa kerrotaan:

Kansallisromanttinen aatteellisuus kukoisti Suomessa 1800-luvun lopulla, kun (...) Yrjö-Koskinen julkaisi tutkimuksensa (...) Hän korostaa talonpoikien ahdinkoa (...). Talonpoikien toiminnassa hän näkee rakkautta vapauteen, johon Kaarle-herttua tarjosi mahdollisuudet.³⁷⁵

Pentti Renvallin tutkimusta oppikirja kuvaa seuraavasti:

Pentti Renvallin tutkimus on 1930-luvulta, jolloin korostettiin laillisuutta ja ehdotonta kuuliaisuutta esivaltaa kohtaan. Hän pitää talonpoikien kapinointia kyllä ymmärrettävänä, mutta erittäin lyhytjännitteisenä toimintana. Talonpojat lähtivät Suomen edun vastaisesti ja Kaarle-herttuan yllyttäminä laillista kuningasta ja hänen käskynhaltijaansa vastaan.³⁷⁶

Heikki Ylikankaan teoksesta sanotaan:

Hän tulkitsee kapinat talonpoikien epätoivoiseksi yritykseksi lopettaa sorto, jota ylemmät säädyt kruunun virkamiehet ja sotilaat harjoittivat. Sääty-yhteiskunta alkoi vakiintua, ja talonpojille jäi siinä maksajan osa. (...) Venäjän sota, linnaleiri ja pitkään kytenyt viha vilpillisiä virkamiehiä kohtaan kanavoituivat (...) avoimeksi kapinaksi. Ylikangas liittää Suomen mellakat muihin talonpoikaiskapinoihin, joita syttyi pitkin 1500-lukua muuallakin Euroopassa.³⁷⁷

Oppikirjan kuvaus on ehdottomasti lähimpänä Heikki Ylikankaan tulkintaa. Kirjassa kuvataan pitkän Venäjän-sodan vaikutuksia, sääty-yhteiskunnan tiukentuvaa otetta, raskasta linnaleiriä sekä veronkantajien ja sotilaiden väärinkäytöksiä nuijasodan suurimpina syinä. Kuitenkin sanotaan myös Kaarlen yllyttäneen talonpoikia, mutta tälle ei anneta Renvallin tapaan suurta merkitystä. Jotkut kirjan kohdat ovat suoraan Ylikankaan teoksesta. Lisäksi talonpoikien kärsimyksiä ennen nuijasotaa, sodassa ja sodan jälkeen korostetaan. Omituista oppikirjantekijöiltä on, että Ylikankaan kerrotaan tulkinneen nuijasota ”epätoivoiseksi yritykseksi lopettaa sorto”. Ylikankaan mukaan talonpojilla olisi voinut olla nuijasodassa mahdollisuuksia. Muuten *Historian kurssi III* kuvaa nuijasotaa tismalleen Ylikankaan tavoin. Ylikankaan Jaakko Ilkan glorifiointia ei esiinny yhdessäkään lukion kirjassa. Muutenkin henkilöt esitellään pääosin vain nimi mainitsemalla. Tämäkin kertoo oppikirjojen tavasta esittää asiat pelkistetysti.

Talonpoikien huonoa asemaa painotetaan myös oppikirjassa *Ihmisen tiet – lukion historian kurssi 3* (Otava 1991)³⁷⁸. Klaus Flemingin ja Kaarle-herttuan välisen kiistan sanotaan Suomessa kytkeytyneen jo kauan kyteneisiin talonpoikien ja rälssimiesten riitoihin. Talonpoikien katkeruutta nostivat sodat, verojen kasvu ja aatelin lisääntyneet etuoikeudet. Erityisen raskaaksi muodostui

³⁷⁵ *Historian kurssi III* 1991, 59.

³⁷⁶ *Ibid.*

³⁷⁷ *Ibid.*

³⁷⁸ *Ihmisen tiet – Suomi ennen autonomiaa* (Otava 1999) on samanlainen. 1990-luvun jälkipuoliskolla ei ole ilmestynyt täysin uusia painoksia, minkä vuoksi en käsittele niitä työssäni erikseen.

linnaleiri. Sotilaiden muonitus, kyyditykset ja majoitus koettelivat talonpoikia. Linnaleiri oli ylimääräinen rasitus varsinaisten verojen lisäksi. Kirjassa on kuvattu ”rahvaan valitus” Juhana III:lle:

Meidän suuren surkeutemme aiheuttajina ovat knaapit (ratsutilalliset, alemmat rälssimiehet), voudit, voudinkirjurit, nimismiehet, verokuntamiehet ja rikkaat talonpojat, jotka ovat hyötynneet tästä kalliista ajasta. (...) Ensisijainen palvelus meidän on tehtävä heidän kartanoilleen rakennustöillä ja kyyditsemällä pitkiä matkoja heitä. (...) Monet porvarin pojat ja papinpojat, jotka ovat lähteneet koulusta ovat hankkineet itselleen hevosien, nuoret teinit ja poikaset, jotka eivät tiedä mitään sodankäynnistä, vaan ainoastaan vapaudesta olla linnaleirissä ryöstää ja raiskata omaa maata ja olla junkkareita.³⁷⁹

Talonpojat pettyivät, kun rauhan tultua linnaleiri jäi voimaan. ”Suomen aateliston ja talonpoikien ristiriita kärjistyivät lopulta vuosina 1596–1597 Euroopan viimeiseen suureen talonpoikaiskapinaan, nuijasotaan.” Oppikirjassa on Kaarle-herttuan kirje talonpojille, jossa Kaarle osoittaa hyväntahtoisuutta ja henkistä tukea pohjalaisille, mutta ei lupaa heille suoraa apua.³⁸⁰ Sen enempiä Kaarlen roolista kapinan syyttäjänä ei kerrota. Muuten 1970–1990-lukujen oppikirjoissa huomionarvoista on, että Kaarlen yllytykselle annetaan varsin paljon painoarvoa lukuun ottamatta Heikki Ylikankaan omaa oppikirjaa.

Talonpoikien kapinaa johti Jaakko Ilkka. Aseinaan nuijamiesten sanotaan käyttäneen nuijia, kirveitä, keihäitä, jousia sekä myös tuliaseita. Itse sodasta ei sanota mitään muuta kuin, että pohjalaisten lisäksi myös savolaiset ja hämäläiset osallistuivat kapinaan ja että ratkaisutaistelu käytiin Pohjanmaan Santavuorella, jossa talonpojat hävisivät. ”Nuijasota oli verinen ja vaati n. 2500–3000 talonpojan hengen, kun taas aateliston tappiot jäivät vähäisiksi.” ”Myös aineelliset tuhot olivat suuret.” Kun Kaarle toi joukkonsa Suomeen, viitisen-kymmentä johtomiestä mestattiin. Kaarle IX:n nousu kuninkaaksi lopetti Suomen erikoisaseman suuriruhtinaskuntana Ruotsin valtakunnassa ja Suomi kytkettiin entistä tiukemmin emämaan yhteyteen. Talonpojat eivät vastoin odotuksia saaneet tukea Kaarlelta. Valtion vallankäytön vahvistuminen lisäsi velvoitteita, joita talonpoikien oli vaikea hyväksyä.³⁸¹ 1970–1990-luvuilla lähes kaikki oppikirjat mainitsevat nuijasodassa menehtyneiden talonpoikien määrän. Kaikissa oppikirjoissa mainitaan talonpoikien tappion olleen raskas.

”Historiantutkimus on eri aikoina painottanut eri tavoin nuijasodan luonnetta.” Edellisestä oppikirjasta poiketen *Ihmisen tiet – lukion historian kurssi 3* ei mainitse Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen tulkintaa. Pentti Renvallin tutkimuksesta on liitetty oppikirjaan osa hänen tulkintaansa, jossa

³⁷⁹ Ihmisen tiet 1991, 63.

³⁸⁰ Ihmisen tiet 1991, 63.

³⁸¹ Ihmisen tiet 1991, 63–64.

kuvataan talonpoikien henkisen kehittymättömyyden aiheuttaneen heidän oman edun tavoittelunsa. Tämän myötä ei ajateltu yhteistä etua vaan ryhdyttiin kapinoimaan suomalaista esivaltaa vastaan, kun vieras valtatekijä Kaarle lupasi helpotuksia.³⁸² Oppikirjaan on otettu Ylikankaan arvio Renvallin tulkinnasta, jossa Ylikangas kritisoi Renvallia Suomen kansallisvaltion sijoittamista aikaan, jolloin sitä tai mitään kansanyhteyttä ei ollut olemassa. Sen sijaan Ylikankaan mukaan nuijasodassa tulee nähdä säätyvastakohtaisuus ja yhteiskuntaryhmien kamppailu rajallisista eduista ja asemista.³⁸³ Oppikirjan kirjoittajat eivät ota teorioihin suoraa kantaa, mutta kirja ei selvästikään ole Renvallin tulkinnan puolella ja kirjasta on selkeästi havaittavissa Ylikankaan vaikutus. Aatelin etuoikeudet kasvoivat ja talonpoikien olot huononivat.

Kaikki oppikirjat eivät ota kantaa eri tulkintoihin, mutta Ylikankaan tulkinnat tulevat selvästi näkyviin 1970–1990-lukujen oppikirjoissa. Ne kirjat, jotka eivät esittele eri teorioita ovat myös nuijasotakuvaukseltaan suppeampia. Ylikankaan myötä kaikissa kirjoissa paneudutaan selkeästi enemmän nuijasotaa edeltävän ajan sekä talonpoikien ahdingon kuvaamiseen kuin aiempina vuosikymmeninä. Linnaleiri mainitaan yhtä oppikirjaa lukuun ottamatta nuijasodan suurimpana syynä. 1960–1970-luvuilla yhteiskunta, ihmisten ajattelutapa ja myös historiantutkimus muuttuivat, mikä näkyy myös oppikirjoissa uusina näkemyksinä, eri teorioiden esille nostamisena ja uudenaikaisena suhtautumisena nuijasotaan ja talonpoikiin. 1960-luvulla tämä ei oppikirjoissa kuitenkaan vielä näy. Oppikirjat reagoivat uusiin suuntauksiin yleensä viiveellä. Uudenlaiset oppikirjakuvaukset johtuvat hyvin paljon Heikki Ylikankaan teoksesta *Nuijasota* ja sitä seuranneesta keskustelusta. Ne herättivät selvästi suurta mielenkiintoa nuijasotaa kohtaan ja kapinasta tuli erittäin merkittävä osa Suomen historian opiskelua. Uusi tulkinta ja keskustelu eivät välttämättä pelkästään aiheuttaneet muutosta oppikirjoihin, mutta ne vauhdittivat ja tukivat sitä uudenaikaisessa yhteiskunnassa, jossa sotien ajat olivat jo kaukana takanapäin.

Kuten tämän luvun alaviitteissä osoitin, oppikirjat eivät välttämättä muutu mitenkään eri painosten välillä ja voi mennä pitkiäkin aikoja, että niiden sisältö uudistuu. Ylikankaan tulkinnat näkyvät näin ollen 1990-luvun lopulle saakka, sillä sekä *Muutosten maailma* että *Ihmisen tiet* korostavat kuvauksessaan Ylikankaan tulkintoja. Kansan sortoa kuvataan näin ollen myös vuosituhannen vaihteeseen saakka. Ylikankaan tulkintojen esille nousu tarkoittaa myös paluuta Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen 1800-luvun nuijasotatulkintaan. Hänen näkemyksensä nuijasodasta alemman yhteiskuntaluokan nousuna ylempää ja sortavaa aatelia vastaan tulee oppikirjoihin siis vasta noin

³⁸² Ibid.

³⁸³ *Ihmisen tiet* 1991, 64.

sata vuotta myöhemmin 1970-luvun lopussa. 1800–1900-lukujen vaihteen oppikirjat nostavat esille aatelistoa talonpoikien kustannuksella, minkä vuoksi Yrjö-Koskisen tulkinnat eivät oppikirjoissa näy. Sotien ja sotien jälkeinen aika puolestaan tarkoitti kansallisen edistymisen ja Suomen erikoisaseman ja sen johtomiesten korostamista, johon Yrjö-Koskisen aatelia moittinut ja kansaa korostanut tulkinta ei sopinut. Näin ollen vasta, kun nuijasota sai laajempaa huomiota ja keskustelua uudenlaisessa yhteiskunnassa ja historian tutkimuksellisessa ympäristössä, myös yrjö-koskismaiseen tulkintaan kiinnitetään oppikirjoissa huomiota, tosin lähes poikkeuksetta Ylikankaan kautta.

3.4. 2000-luvun objektiiviset ja monipuoliset oppikirjat

Vuoden 2004 *Suomen varhishistorian aikakirjan* (Edita) yhtenä kirjoittajana on tutkimuksessani esitelty Kimmo Katajala. Kirja käsittelee nuijasotaa laajasti ja myös itse kapinasta kerrotaan kattavasti. Nuijasodan syiden pohdintaan on lisäksi käytetty paljon tilaa esittelemättä kuitenkin eri tutkijoiden tulkintoja. Kirjan mukaan Kaarle taivutteli talonpojat puolelleen lupaamalla helpotuksia pitkään jatkuneisiin sotarasituksiin. Täyssinän rauhan jälkeen Suomessa oli edelleen suuri määrä ruotsalaisia joukkoja, joita Klaus Fleming ei uskaltanut kotiuttaa, koska hän pelkäsi Kaarlen hyökkäystä. Näin ollen talonpoikien rasitukset jatkuivat. Apua he hakivat Kaarle-herttualta ja saivatkin lupauksia tuesta, mikäli ryhtyisivät häätämään Flemingin joukkoja.³⁸⁴ Kaarlen lupauksilla oli siis merkitystä kapinan syttymiselle, mutta Kaarle ei suoraan vaikuttanut sodan syttymiseen aivan kuten Kimmo Katajala tutkimuksessaan kirjoittaa.

Yli tuhat-päisen nuijajoukon johtajaksi valittiin varakas ilmajokelainen sotakokemusta omaava talonpoika Jaakko Ilkka. Erillisiä nuijamiesjoukkoja nousi myös eri puolilla Savoaa. Nokiolla talonpojat kohtasivat hyvin varustetun Flemingin ratsuväen, joka löi talonpojat helposti. ”Satoja pakenevia talonpoikia tapettiin hangelle.” Myös Savosta lähteneet nuijajoukot hävisivät koulutettuja sotilaita vastaan. ”Osa houkuteltiin laskemaan aseensa, mutta antautumisesta huolimatta heidät teloitettiin heti.” Ratkaisevassa taistelussa Santavuorella myös pohjois-pohjalaiset talonpojat voitettiin. ”Palkkioksi työstään sotilaille annettiin lupa ryöstää Pohjanmaata ja Savoaa.” Talonpoikien kapina oli kukistettu ja ainakin 1200 miestä oli kuollut. Arvio on eri kuin Katajalan tutkimuksessa, mutta kirjassa todetaan, että ”paljon suurempiakin lukuja on esitetty veristen sotakuvausten perusteella”. Oppikirjassa korostetaan sitä, etteivät talonpojat voineet pärjätä

³⁸⁴ Suomen varhishistorian aikakirja 2004, 86.

koulutettua armeijaa vastaan. Esille on nostettu myös turha tappaminen, puolustuskyvyttömässä asemassa olleiden talonpoikien teloittaminen Nokialla ja Savossa. Talonpoikien kärsimykset korostuvat.³⁸⁵ Sodan julmat tapahtumat kuvataan samoin tavoin kuin Katajalan omassa tutkimuksessa.

Suomen aatelisto ei antautunut Kaaralle ja siksi hän teki uuden retken Suomeen, jolloin Turun ja Viipurin linnat antautuivat. Kitkeäkseen Sigismundin kannatuksen Suomesta Kaarle mestautti viitisen kymmentä aatelmistä. Osa Suomen aatelista vangittiin, osa pakeni Puolaan.³⁸⁶ Tämän enempää nuijasodan jälkimainingeista ei kerrota. Sen sijaan paneudutaan tarkasti nuijasodan kiistellyimpään osioon, eli sen syihin. Kapinan syttymisen syistä on kirjoitettu yhtä paljon kuin monessa kirjassa koko nuijasodasta. Kirjassa otsikolla ”miksi nuijasota syttyi” kirjoitetaan sivun pituinen analyysi:

Nuijasotaan johtanut kehitys voidaan jakaa pitkän ajan kuluessa vaikuttaneisiin taloudellisiin tekijöihin, välittämiin syihin sekä kapinan nousun paikallisiin edellytyksiin. Pohjanmaan talous oli 1500-luvun lopulla alamäessä. (...) Epäedulliset sääolot aiheuttivat 1590-luvulla useita pahoja katovuosia. Talonpojat köyhtyivät entisestään (...) Sotaponnistukset vaativat lisäksi raskaita veroja, jotka kerättiin lähinnä Suomesta. (...) Linnaleiriin sijoitetun sotaväen ylläpidoksi kerättiin ylimääräinen maksu. (...) Linnaleiri oli raskas ja vihattu velvollisuus, ja juuri sen nuijamiehet itse nimesivät kapinansa pääsyyksi.

Pohjanmaalla oli paremmat edellytykset kapinaan nousulle kuin muualla Suomessa. Se sijaitsi etäällä keskuslinnoista, eikä Klaus Flemingin kontrolli ulottunut sinne. Pohjalaiset olivat tottuneet kokoamaan talonpoikaisia sotajoukkoja, sillä maakunnan puolustaminen oli sovittu heidän itsensä tehtäväksi. Pohjanmaalta oli myös hyvät yhteydet Ruotsiin ja siten siellä oltiin perillä valtakunnan poliittisesta tilanteesta. Kun Klaus Fleming Täyssinän rauhanteon jälkeen jatkoi vihattujen linnaleirimaksujen kantoa, pohjalaiset hakivat Kaarle-herttuasta itselleen liittolaista. Edistääkseen omia valtapyrkimyksiään Kaarle otti talonpojat suojelukseensa ja kehotti heitä käymään päin Flemingin sotilaita. Talonpojat katsoivat Kaarlen puheet lupaukseksi tuesta ja tarttuivat aseisiin.³⁸⁷

Viittauksessa nähdään uutta tulkintaa verrattuna aikaisempiin oppikirjoihin. Huomiota kiinnitetään aiemminkin mainittujen syiden lisäksi tarkemmin elinkeino-olojen huonontumiseen. Talonpoikien mainitaan myös olleen perillä poliittisesta tilanteesta, kuten Katajala tutkimuksessaan mainitsee. Oppikirjan kuvauksessa kirjoitetaan paljon talonpoikien kärsimyksestä, mutta aivan Katajalan tulkinnan kaltainen se ei ole. Esimerkiksi nuijasodan poliittisuutta Katajala painottaa vieläkin enemmän. Linnaleirin merkitystä hän painottaa oppikirjan kuvausta vähemmän. Toisaalta otsikon ”miksi nuijasota syttyi” alla linnaleirin ei sanota olleen ainoa syy kapinaan. Kuvauksessa kerrotaan vain, että nuijamiehet sanoivat itse sen olleen kapinansa pääsyy. Välttämättä oppikirja ei siis rakennu suoraan yhden oppikirjan kirjoittajan tutkimukseen perustuen ja toisaalta oppikirjojen

³⁸⁵ Suomen varhishistorian aikakirja 2004, 86–87.

³⁸⁶ Suomen varhishistorian aikakirja 2004, 87.

³⁸⁷ Suomen varhishistorian aikakirja 2004, 88.

kirjoittajina on myös muita henkilöitä. Katajalan tutkimuksessa korostetaan yllä olevan viittauksen tavoin kuitenkin Pohjanmaan itsepuolustustehtävää ja sen vaikutusta talonpoikien käyttäytymiseen. Kirjan nuijasotakuvauksessa kuvataan talonpoikien ahdinkoa Katajalan tutkimuksen tapaan. Ylikankaan näkemyksillä ja sen iskostumisella aiempien 1980–1990-lukujen oppikirjoihin on mahdollisesti vaikutus sekä Katajalan omiin tulkintoihin että oppikirjan kuvaukseen, sillä siinä painotetaan talonpoikien ahdinkoa ja kärsimyksiä nuijasodassa. Kansan kurjien olojen painottaminen jatkuu näin ollen 2000-luvulla, kun halutaan paneutua tarkasti ja laajasti nuijasodan syihin. Väkivallasta linnaleirin yhteydessä ei kuitenkaan kerrota, mikä poikkeaa suuresti Ylikankaasta. Nuijasota on oppikirjassa nähty ilmeisen tärkeänä osana Suomen historiaa, sillä siihen on paneuduttu laajasti. Pentti Renvallin tulkinnat eivät tähän 2000-luvun oppikirjaan enää heijastu. *Suomen varhaishistorian aikakirja* antaa nuijasodasta erittäin kokonaisvaltaisen kuvan 2000-luvulle tyypillisen historiankirjoituksen tapaan.

Seuraavan vuoden oppikirja *Epos – Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan* (WSOY 2005) ei pohdi eri nuijasodan tulkintoja tai paneudu sen kummemmin nuijasodan syihin. Aiheesta on kerrottu muutenkin huomattavasti vähemmän kuin *Suomen varhaishistorian aikakirjassa*. Tiukan verotuksen vuoksi jo Venäjän-sodan aikana syntyi pieniä kapinaliikkeitä. Linnaleirikäytäntö rasitti talonpoikia etenkin, kun se jäi rauhan tultua voimaan. Kaikissa oppikirjoissa ei avata linnaleiri -käsitettä mitenkään, kuten ei tässäkään. *Epos* ei myöskään kerro mitään aatelin väkivallasta, eikä Kaarlen rooliin oteta kantaa. Oppikirjassa kuitenkin kirjoitetaan, että Kaarlen ”sanotaan tiuskaisseensa” valittamaan saapuneille pohjalaisille kuuluisat yllytyssanat. Kapinan alusta kerrotaan hieman tarkemmin kuin tutkimissani oppikirjoissa aiemmin. Kyrön kirkolla oli huoveja ja sotamiehiä valvomassa järjestystä. Heidän ja talonpoikien välille syntyi taistelu, jossa huovi sai surmansa. Samalla talonpojat ilmoittivat kieltäytyvänsä linnaleirimaksuista. Talonpoikien johtajaksi valikoitui Turun linnan vankeudesta paennut varakas ilmajokelainen Jaakko Ilkka. Suurimmassa osassa oppikirjoista on vakiintunut tapa esittää Ilkka varakkaana, jolla korostetaan, ettei hän noussut köyhyytensä vuoksi kapinaan. Muuten 2000-luvun oppikirjoissa Ilkkaa tai Flemingiä ei sen tarkemmin kuvailla tai esitellä. *Eepoksen* mukaan talonpojat suuntasivat Etelä-Pohjanmaalle ja sitten muualle Suomeen, josta kapinaan nousi myös hämäläisiä ja savolaisia. ”Nuijamiesten aseet olivat paljolti mitä käteen oli sattunut, joten taistelutilanteissa he jäivät helposti alakynteen.” ”Heidän toimintansa perustui sissisodankäyntiin ja he etenivät hävittäen rälssitiloja ja kartanoita.” ”Varsinaisia taisteluita käytiin Ulvilassa, Nokiolla, Padasjoella ja

Mikkelissä, viimeisin Santavuorella Etelä-Pohjanmaalla.”³⁸⁸ Oppikirja kuvaa siis nämä kaikki tapahtumat ”taisteluiksi”. Talonpoikien yritys nähdään toivottomana.

Surmansa nuijasodassa sai noin 3000 miestä. Suomessa arvellaan kirjan mukaan olleen tuolloin noin 300 000 asukasta. Surmansa saaneita olisi siis noin 1 % väestöstä, eikä 1,5 % niin kuin Ylikangas ja monet muut oppikirjat mainitsevat. ”Koska tapana oli, että voittaneilla oli oikeus ryöstellä aikansa taistelualueena ollutta seutua, nuijasodan jäljiltä tilat oli paikoin tuhottu ja poltettu perusteellisesti.” Kesti kauan ennen kuin maanviljelyssä saavutettiin sotaa edeltänyt tuotannon taso. ”Näin menetykset koskivat sitäkin osaa väestöstä, joka ei osallistunut itse kapinaan.” Aivan samalla tavalla Ylikangas kuvaa kapinan seurauksia. Maan talonpoikien tappioiden korostaminen jatkuu *Eepoksessa* vääristyneestä sotakuvauksesta huolimatta. Myös aateli saa osakseen myötätuntoa. Sigismundia kannattaneet aateliset kohtasivat ankaran koston. ”Lukuisia tuomittiin kuolemaan ja mestattiin riippumatta oliko todellista näyttöä mistään sellaisesta, mitä sijaishallitsija piti ”vääränä” toimintana.” Kaarlen sanotaan olleen luonteeltaan varsin epäluuloinen, mikä näkyi selvästi hänen toiminnassaan. ”Hän puhdisti rälssimiesten rivejä myös Ruotsin puolella.”³⁸⁹ *Eepos* esittää asiat melko pelkistetysti. Aatelin väärinkäytöksiä ei mitenkään korosteta, mutta kuitenkin talonpoikien ahdinko nähdään niin ennen kuin jälkeenkin nuijasodan Ylikankaan ja Katajalan tapaan, kuten muissakin 2000-luvun kirjoissa. Ylikankaan vaikutuksen voidaan sanoa ulettuvan myös 2000-luvulle, mikä tarkoittaa samalla myös Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen tulkinnan näkymistä ajan oppikirjoissa. Renvallilla ei ole enää vaikutusta 2000-luvun oppikirjoihin, eikä kirjoissa kuvata tapahtumia valtiollisen edistymisen näkökulmasta. Aatelin kokemaa vääryyttä korostetaan hieman *Aikakirjaa* enemmän. 2000-luvun oppikirjoissa ei yhtä 2010-luvun oppikirjaa lukuun ottamatta enää kerrota uusista ja vanhoista tulkinnoista, kun nuijasotakeskustelusta on kulunut jo pidemmän aikaa.

Muutosten maailma 5 – Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan (WSOY Oppimateriaalit 2006) nostaa poikkeuksellisesti esille linnaleirin vaikutuksesta käydyin pohdinnan, minkä Kimmo Katajalakin huomioi tutkimuksessaan. ”Tutkijat ovat esittäneet erilaisia näkemyksiä siitä, hyvitetiinkö linnaleirirasitukset vakinaisten verojen kannossa vai ei.” ”Yhtä mieltä ollaan kyllä siitä, että suomalaiset talonpojat vihasivat linnaleiriä ja kokivat sen suurena rasituksena”.³⁹⁰ Pohdinnasta huolimatta linnaleiri nousee tärkeimmäksi syyksi nuijasodalle oppikirjan tulkinnassa. *Muutosten maailma 5*:ssä annetaan nuijasodalle runsaasti tilaa ja siitä kerrotaan selkeästi

³⁸⁸ *Eepos* 2005, 128–129.

³⁸⁹ *Eepos* 2005, 129.

³⁹⁰ Tässä viitataan aiemmin tutkimuksessani mainittuihin teorioihin, joiden mukaan linnaleiri ei lisännyt talonpoikien verotaakkaa, sillä se vähennettiin vuotuisista veroista.

talonpoikien näkökulmasta ja talonpoikien rasitukset ennen nuijasotaa on nostettu kattavasti esille. Venäjän-sodan ja sen mukanaan tuoman linnaleirin ohella talonpoikia rasittivat katovuodet. Rasitukset yhdessä alensivat talonpoikien elintasoja. Ahdingosta huolimatta talollisilta kerättiin sotaväen huollon tarpeisiin ruokavaroja, viljaa ja heinää. Kelirikon ja aselepojen ajaksi talonpoikien tuli majoittaa jalka- ja ratsuväenosastoja. ”Kaiken kukkuraksi voudit keräsivät lisäveroa sotaväen ylläpitoon. ”Suomalaiset talonpojat vihasivat linnaleiriä ja kokivat sen suurena rasituksena.” Linnaleirijärjestelmän ylläpito heikensi huomattavasti tilojen veronmaksukykyä. Fleming ei voinut lakkauttaa linnaleiriä, sillä hän pelkäsi Kaarle-herttuan hyökkäystä Suomeen.³⁹¹ 1970–1990-luvuilta on oppikirjoihin vakiintunut tapa kuvata talonpoikien vaikeaa tilannetta ennen nuijasotaa ja 2000-luvulla se tehdään vieläkin tarkemmin ja monipuolisemmin. Esille nousevat linnaleirin ja Venäjän-sodan lisäksi katovuodet ja taloudellinen ahdinko, joita läheskään kaikki aiemmat oppikirjat eivät nosta esille. Linnaleirin yhteydessä harjoitetusta väkivallasta kirja ei kuitenkaan kerro *Aikakirjan ja Eepoksen* tavoin.

Sota- ja katovuosien köyhdyttämät talonpojat vaativat Flemingin eroa ja linnaleirirasituksen lopullista purkua. Näin talonpoikien toiminnalle asetetaan jokin yhteinen tavoite. Talonpoikien nousua ei 2000-luvullakaan nähdä Ylikankaan tavoin ”säätökapinana”. ”Kaarle-herttuan tukijat puolestaan yllyttivät suomalaisia talonpoikia Sigismundia vastaan.” Se, oliko tämä ratkaisevaa jää oppikirjassa hämärän peittoon. Joka tapauksessa ”talonpoikien kiukku linnaleirisotilaita vastaan puhkesi aseelliseksi kahakoinniksi”. Talonpojat lähtivät kohti Turkuun päämääränään vangita Klaus Fleming. 2500 miestä johtajanaan Jaakko Ilkka eteni ilman vastusta Nokialle, minkä tapahtumista kerrotaan kattavasti. Kirjassa kuvataan kuinka Flemingin kolmea tuhatta miestä vastaan käyty taistelu kesti koko päivän. Tutkimuskirjallisuudessa ei puhuta mistään pitkästä joukkojen välisestä taistelusta. Lopulta Fleming kehotti nuijamiehiä antautumaan, jolloin suurin osa nuijamiehistä päätti jättää leirin vaivihkaa, mutta pakohanke tuli ilmi. ”Flemingin ratsujoukot tavoittivat pakenijat ja surmasivat puolisen tuhatta talonpoikaa.” Tämä kuvaus on Yrjö-Koskisen ja Ylikankaan kuvauksen kaltainen. Talonpoikien päällystö mestattiin 1597 tammikuun lopulla. Katkeroituneet pohjalaiset aloittivat uuden nousun, mutta sekin murskattiin Santavuorella. Kaikkiaan arviolta 2000–3000 talonpoikaa menetti henkensä. Vastustajan tappiot olivat vähäiset.³⁹² Kaikki 2000-luvun oppikirjat mainitsevat nuijasodassa kuolleiden talonpoikien määrän, mikä tosin vaihtelee 1200:sta 2000–3000:een. Näin myös heidän toimilleen ja kokemuksilleen annetaan suurta painoarvoa, kuten

³⁹¹ Muutosten maailma 5 2006, 73–75.

³⁹² Muutosten maailma 5 2006, 75–77.

nuijasodalle ylipäänsä. Nuijasodasta, 1590-luvun tapahtumista ja suomalaisten talonpoikien toiminnasta tulee viimeistään 2000-luvulla erittäin tärkeänä nähty osa Suomen historiaa.

Taistelujen jälkeen Fleming salli vielä sotilaidensa ryöstää talonpoikien omaisuutta, mikä kasvatti entisestään talonpoikien aineellista tappiota. Joukkoteloituksiin ei Fleming kuitenkaan rohjennut ryhtyä. Suomessa Kaarle nöyryytti niitä aatelisia, joita piti vastustajinaan. Enempää Kaarlen toimista aatelia kohtaan ei kerrota. ”Talonpoikienkaan asemaa Kaarle ei helpottanut, vaikka käytti heitä hyväkseen valtataistelussa.” Linnaleirijärjestelmää ei muutettu ja Kaarle lähetti Suomeen läänitysten hoitajiksi baltialaisia, jotka kohtelivat talonpoikia kuin maaorjia ja muun muassa lisäsivät päivätöiden määrää. ”Kehitys merkitsi Suomen historiassa käännettä, joka jätti taakseen talonpoikaisen yhteiskunnan ja suuntasi kohti aateliston johtamaa yhteiskuntaa.”³⁹³

Forum – Suomi esihistoriasta autonomian aikaan (Otava) on täysin samanlainen eri painoksissa 2006 ja 2008. *Forum* kertoo nuijasodasta suppeasti, mutta perustelee hyvin kapinaan nousun johtuneen talonpoikien huonontuneista oloista. Nuijasodan taustalla nähdään perinteiseen tapaan Venäjän-sodan aikana kasvanut verorasitus. Väenotot ja linnaleirirasitus olivat tuntuvia ja veronmaksukykyä heikensivät huonot ilmasto-olot. Fleming ei voinut lakkauttaa järjestelmää rauhan tultuakaan, sillä hän pelkäsi yhteenottoa Kaarlen kanssa. Kaarle suhtautui talonpoikien valitukseen myönteisesti, mutta ei voinut heitä auttaa. Kaarle kehotti talonpoikia hankkimaan itse oikeutta itselleen, sillä Flemingille aiheutetut ongelmat sopivat hyvin herttualle. Pohjalaisten kapinaan lähti myös hämäläisiä ja savolaisia talonpoikia. Johtajana toimi ”varakas” Jaakko Ilkka. Klaus Flemingin ratsumiehet löivät helposti heikosti aseistautuneet nuijamiehet. Noin 2500–3000 talonpoikaa sai surmansa. Suomen johtomiehiä teloitettiin noin viisikymmentä loppuselvittelyjen aikana. ”Talonpojat olivat joutuneet kärsimään, vaikka he eivät ottaneet kantaa kamppailuun kruunusta.” *Forum*in mukaan talonpoikien tavoite oli saada muutoksia kruunun rasiin. Helpotusta ei kuitenkaan koskaan tullut.³⁹⁴ Talonpojille siis kuvataan kuitenkin selkeä yhteinen tavoite. Muutkin 2000-luvun oppikirjat kuvaavat talonpojille joitakin tavoitteita monista edellisvuosikymmenten oppikirjoista poiketen. Näin heidät halutaan esittää järkevinä toimijoina, ei ulkopuolisesta yllytyksestä suin päin kapinoimaan lähteneinä typeryksinä. Heillä oli jonkinlainen yhteinen suunnitelma olojensa parantamiseksi. Suppea oppikirjan kuvaus ei paljasta nuijasodan todellista luonnetta, mutta esittää talonpoikien rasiukset ja on näkökannaltaan kuitenkin puolueeton, mietitään sitten talonpoikia ja aatelisia tai eri tulkintoja.

³⁹³ Muutosten maailma 5 2006, 77.

³⁹⁴ *Forum* 2006, 73–74.

Editon oppikirja *Kaikkien aikojen historia 5 – Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan* (2011) on monilta osin samanlainen kuin saman kustannusosakeyhtiön *Suomen varhais historian aikakirja* (2004). Kirjantekijöiden työryhmä on osin vaihtunut, mutta Kimmo Katajala on edelleen yhtenä kirjoittajista. Erojakin oppikirjojen välillä kuitenkin on. *Kaikkien aikojen historia 5* paneutuu vieläkin tarkemmin nuijasodan syttymiseen vaikuttaneisiin tekijöihin. Kirja kuvaa Venäjän-sodan vaikutukset huomattavasti kattavammin, sillä vuoden 2004 kirjassa vaikutuksia ei kuvailta oikeastaan ollenkaan. Venäjän-sodan todetaan koskeneen Suomea laajasti, sillä mukana oli suomalaisia sotilaita sekä upseereita ja sotaa käytiin myös Suomen alueella Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa ja Karjalan kannaksella. Venäjänkarjalaiset polttivat kyliä Suomen puolella ja suomalaiset tekivät puolestaan hävitysretkiä Venäjän puolelle. Maata koettelivat jatkuvat väenotot ja ylimääräiset verot. Sotaväki ja heidän hevosensa majoitettiin talonpoikien elätettäväksi. ”Tämä niin sanottu linnaleirirasitus oli erityisen vihattu.” Sota-aikana oli vielä useita katovuosia, minkä vuoksi veronmaksukykyiset talot vähenivät Suomessa 1500-luvun lopulla. ”Väki köyhtyi.” Kaarle herttua taivutteli talonpojat puolelleen lupaamalla helpotuksia sotarasitukseen. Fleming ei uskaltanut kotiuttaa sotilaita Kaarlen uhan vuoksi.³⁹⁵ Nuijasotakuvaus on *Kaikkien aikojen historia 5:ssä* täysin samanlainen kuin *Aikakirjassa*. Uhrien määräksi ilmoitetaan tässäkin ”ainakin 1200 miestä”.³⁹⁶ Vaikea sanoa, mistä luku on kirjoissa keksitty, sillä niin Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, Heikki Ylikangas kuin Mirikka Lappalainenkin ilmoittavat kuolleiden nuijamiesten määräksi noin 3000. Vuoden 2011 kirjassa on myös samanlainen ”miksi nuijasota syttyi”-osio. *Kaikkien aikojen historia 5:ssä* on kuva Jaakko Ilkan muistomerkistä, mikä on pystytetty Santavuoren taistelupaikalle. Kuvatekstissä sanotaan: ”juuri itsenäistyneessä maassa nuijamieliset nähtiin itsenäisyyden esitaistelijoina, Klaus Fleming puolestaan roistona, joka sorti suomenkielisiä talonpoikia”.³⁹⁷ Lukion historian oppikirjoissa tämä ei näy. Nuijamielisiä ei 1900-luvun alkupuolella mitenkään ihannoida, eikä Flemingiä mustamaalata. Talonpoikia paljon tärkeämpinä henkilöinä nähdään Suomea ansiokkaasti johtaneet aateliset.

Myös tuorein tutkimani oppikirja *Linkki 5 – Suomen varhaisvaiheet* (Sanoma Pro 2012) kuvailee erittäin kattavasti ja yksityiskohtaisesti Venäjän-sodan vaikutuksia sekä nuijasotaan johtaneita ja sitä edeltäviä tekijöitä. Muutenkin nuijasodasta kerrotaan erittäin monipuolisesti. 1500-luvun lopulla Ruotsin itäisten osien merkitys korostui. Ruotsi laajentui itään, mikä johti yhteenottoihin voimistuneen Venäjän kanssa. Tästä kehkeytyi 25-vuotinen sota, ”pitkäksi vihaksi” kutsuttu

³⁹⁵ *Kaikkien aikojen historia 5* 2011, 86.

³⁹⁶ *Kaikkien aikojen historia 5* 2011, 87.

³⁹⁷ *Kaikkien aikojen historia 5* 2011, 88.

ajanjakso. Ainoastaan sotilaat eivät joutuneet koville Venäjän-sodassa. Suomen raja-alueilla tehtiin puolin ja toisin yllätysiskuja ja hävitysretkiä, joissa rajaseudun asukkaita surmattiin ja viljelyksiä ja asutusta poltettiin. Lisäksi tavalliset talonpojat kävivät ”katkeraa sissisotaa” Perämereltä Jäämerelle ja Laatokan Karjalaan sijoittuvilla alueilla. Suomalainen uudisasutus lähellä rajaa joutui kärsimään, kun karjalaiset tekivät hyökkäyksiä uudisasutusalueille. Nämä ”julmat iskut” autioittivat Limingan, Iin ja Kainuun seudut. Pohjalaiset sissijoukot puolestaan tekivät vastaiskuja, joissa hävitettiin Vienan Karjalaa ja tuhottiin Petsamon luostari. Talonpojat olivat tottuneet erämaaelämään ja he pystyivät iskemään yllättäen ja pakenemaan kostoiskuja metsiin. ”Uhreiksi joutuivat usein naiset, lapset ja vanhukset.”³⁹⁸ Kirjassa kuvataan laajalti sodan vaikutuksia koko kansaa koskettaneena tragediana ja ensimmäistä kertaa esille nousevat myös siviilien kokemukset. Oppikirja korostaa ”tavallisten” ihmisten kokemuksia. 2010-luvulla Venäjän-sodan raskaisiin vaikutuksiin paneudutaan huomattavan tarkasti ja näin ollen myös se nousee merkittäväksi tapahtumaksi Suomen historiassa. Vaikka linnaleiri mainitaankin aina kapinoinnin välittömäksi syyksi, halutaan 2000-luvun kirjoissa avata myös muita taustatekijöitä ja esittää näin mahdollisimman kattavat perustelut talonpoikien kapinoinnille, mitä ei etenäkään 1800–1960-lukujen oppikirjoissa tehty. Tällöin talonpoikien motiivit jäivät hämärän peittoon ja heidän kapinointinsa on helpompi leimata vain esivallan uhmaamisena ja järjestystä rikkoneena häiriköintinä aikana, jolloin Suomi oli kulkemassa kohti valtakunnasta erillisenä olevaa suomalaisten hallinnoimaa itsenäistä aluetta. Samalla, kun 2000-luvun oppikirjat taustoittavat nuijasotaa tarkemmin, Kaarlen osuus nuijasodan puhkeamisessa jää pienemmäksi.

Linkki 5:ssä jatketaan, että talonpojat joutuivat kärsimään erityisen ankarista sotavuosista. 1560–1590-lukujen välillä Suomen tilojen on laskettu oppikirjan mukaan vähentyneen 35 000:sta 29 000:een. ”Pitkittynyt sodankäynti verotti raskaasti tavallisten ihmisten varallisuutta.” Myös kruunulle tilanne kävi kalliiksi. Kirjan mukaan raskaimman taakan sota-aikana kantoivat Itä-Suomen linnaläänit, jotka joutuivat muiden rasisusten ohella jatkuvasti majoittamaan ja muonittamaan sotaväkeä. Paikallinen väestö joutui pakenemaan metsiin niin omien kuin vieraiden sotilaiden pelossa, mikä vaikeutti joukkojen huoltoa ja linnojen varustamista. Esille nousee poikkeuksellisesti myös sotaväen tyytymättömyys, kun heidän palkkansa viipyivät.³⁹⁹ *Linkki 5 – Suomen varhaisvaiheet* painottaa tavallisten ihmisten kokemuksia myös sodan aikana. Erityisesti raja-alueiden talonpoikien kärsivällisyys oli venynyt äärimmilleen pitkän vihan aikana. ”Talonpoikien mitta täyttyi, kun ylipäällikkö Fleming ei sodan päätyttyä kotiuttanutkaan

³⁹⁸ *Linkki 5* 2012, 105–106.

³⁹⁹ *Linkki 5* 2012, 106.

sotilaita, vaan piti joukot edelleen toimintavalmiudessa ja majoitti ne ns. linnaleiriin.” Kirjassa myös avataan linnaleiri käsite. Tämä herätti katkeruutta ja kuumensi tunteita jo muutenkin puutteesta kärsivien maaseudun asukkaiden keskuudessa, etenkin Pohjanmaalla, joka oli aiemmin vapautettu linnaleiristä. ”Nyt he joutuivat muiden suomalaisten lailla ylläpitämään sotaväkeä, joka käyttäytyi saatavia periessään joskus väkivaltaisesti talonpokia kohtaan.” ”Varsinkin ratsumiehet herättivät suuttumusta omavaltaisuudellaan ja röyhkeydellään.”⁴⁰⁰ Tapahtumat ja asiat esitetään *Linkki 5:ssä* yksityiskohtaisemmin kuin aiemmissa oppikirjoissa.

Vastarintaa syntyi useilla paikkakunnilla. Jo alkuvuodesta 1596 Pohjanmaalla syntyi todellinen kapinaliike, jota johti ”vauras” talonpoika Jaakko Ilkka. Fleming kukisti nousun helposti ja Ilkka joutui vangiksi Turun linnaan. Lopulta talonpoikien tyytymättömyys kärjistyi 1596–1597 käytyyn nuijasotaan, ”Suomen historian suurimpaan talonpoikaiskapinaan”. Linnaleirin ohella kirjassa mainitaan nuijasodan taustalla vaikuttaneen Kaarlen ja Sigismundin valtataistelu. Oppikirjantekijöiden mukaan Kaarle kehotti talonpoikia puolustamaan oikeuksiaan tarvittaessa vaikka väkivalloin, sillä Kaarle toivoi kapinan heikentävän Flemingin ja Sigismundin asemaa Suomessa. ”Paljoa yllytystä talonpojat eivät tarvinneetkaan, vaan tarttuivat aseisiin Suomen aatelistoa ja sotaväkeä vastaan.”⁴⁰¹ Näin Kaarlen yllytys nähdään linnaleirin ohella nuijasodan taustalla, vaikka talonpoikien rasitukset nähdäänkin merkittävämpänä syynä.

Ratusotilaan surmaaminen Kyrössä ”laukasi tapahtumien vyöryn ja myös lähipitäjissä alettiin koota talonpoikaisjoukkoja”. Vankeudesta paennut Ilkka asetettiin joukkojen johtajaksi. Oman maakunnan sotaväen karkottamisen jälkeen talonpojat ryhtyivät hyökkäykseen. Joukot lähtivät kohti Etelä-Suomea ja Turkua, ”poliittisen vallan keskusta”. Tietoa kapinasta levitettiin Savoan, Hämeeseen ja Keski-Suomeen, missä alettiin myös nousta kapinaan. Suomen eteläisten ydinalueiden sanotaan jääneen kapinan ulkopuolelle, sillä ne pysyivät koko ajan Flemingin ja häntä kannattaneiden aatelin hallussa. Tätä perustelua ei muissa oppikirjoissa mainita. Talonpoikaisjoukot lyötiin yksi kerrallaan. ”Kyseessä ei ollut mikään ritarillisen sodankäynnin riemuvoitto.” Ainakin kahdessa taistelussa, Nokianvirralla ja Padasjoella talonpojille luvattiin petollisesti armahdusta, minkä jälkeen aseensa laskeneet miehet surmattiin armotta.” Nämä yhteenotot nähdään siis samalla tavalla kuin Yrjö-Koskisen, Ylikankaan ja Lappalaisen teoksissa. Ilkka saatiin kiinni ja teloitettiin. Huonosta menestyksestä huolimatta pohjois-pohjalaiset nousivat vielä kapinaan, mikä lyötiin Santavuorella. Nuijasota oli päättynyt. Kirjan mukaan sota sai nimensä talonpoikien heikosta

⁴⁰⁰ *Linkki 5* 2012, 108.

⁴⁰¹ *Linkki 5* 2012, 108.

varustuksesta. Taisteluaseina käytettiin sotanuijia ja maataloustyökaluista valmistettuja aseita. Ylipäätään sota-aseita oli niukasti. Monilla talonpojilla oli kokemusta 25-vuotisen sodan aikaisista sissiretkistä, mutta heiltä puuttuivat koulutetut johtajat. Eri maakuntien nuijajoukot eivät kyenneet tehokkaaseen yhteistoimintaan. Flemingin johtamat ammattisotilaat olivat sen sijaan hyvin koulutettuja ja varusteltuja. Ero oli huomattava ja kaikki suuret taistelut päättyivätkin sotaväen voittoon.⁴⁰² *Linkki 5* perustelee näin myös hyvin talonpoikien häviön, eikä heidän vain mainita murskatun epätoivoisen yrityksen jälkeen.

Kapinan jälkeen sotilaiden annettiin vielä ryöstää talonpoikien tiluksia. Klaus Fleming palkitsi sotilaitaan antamalla heille nuijamiesten perheiden omaisuutta. Nuijasota kesti vain yhden talven, mutta ”se oli sodan jo valmiiksi koettelemalle Suomelle ankara isku”. Kuolleita oli arviolta noin 2500–3000, mikä oppikirjan mukaan oli 1 % väkiluvusta. Oppikirjassa kuvaillaan Ylikankaan tutkimuksen tavoin, kuinka Klaus Flemingin kuolema nähtiin tuolloin monien nuijasotaan osallistuneiden keskuudessa oikeutettuna taivaallisena rangaistuksena. Juhanan aikana ja sota-aikoina Suomea oli hallittu omana kokonaisuutenaan ja se oli ollut herttuan tai käskynhaltijan hallitsema puoli-itsenäinen alue. Kaarlen vallankaappaus liitti Suomen tiiviimmin Ruotsin yhteyteen. Kaarle vangitsi ja teloitutti suomalaiset vastustajansa, joiden joukossa oli monia nuijasotaan osallistuneita päälliköitä. Teloitukset pyyhkivät pois Suomen omavaltaisimmat aatelissuvut. Samalla katolisuus hävitettiin Suomesta, johon luterilaisuus ei vielä ollut saanut jalansijaa. Kapina liitetään kuningasvaltataisteluun sekä uskontojen väliseen kamppailuun Lappalaisen tapaisesti. Suomelle ja Ruotsille 1500-luvun sanotaan olleen hidasta siirtymistä keskiajasta uuteen aikaan. Vuosisadan vaihteeseen mennessä maa oli saanut uuden uskonnon, vahvan hallitusvallan ja perintökuninkaan. Muutosprosessi oli vaikea. Keskiajalla muodostunut sääty-yhteiskunta ei kadonnut, vaan muutti muotoaan. Papisto menetti reformaation myötä monia oikeuksiaan, mutta aateliston oikeudet sen sijaan lisääntyivät, kun se vahvisti oman asemansa perinnöllisyyden. Vahva kuningas tiesi kuitenkin sitä, että kaikki säädyt alistettiin tiukempaan kuriin ja valvontaan.⁴⁰³ Nuijasodan merkitys Suomen historialle nähdään oppikirjassa erittäin merkityksellisenä. Nuijasotaa edeltävään aikaan, 1500- ja 1600-lukujen murrokseen, itse nuijasotaan, nuijasodan seurauksiin ja kuningasvaltataisteluun kiinnitetään paljon huomiota.

Oppikirja paneutuu vielä nuijasodan muuttuneisiin tulkintoihin palauttaen nuijasotakeskustelun takaisin oppikirjoihin. ”Nuijasodan tapahtumat ovat kiehtoneet historiantutkijoita, jotka ovat

⁴⁰² *Linkki 5* 2012, 109–110.

⁴⁰³ *Linkki 5* 2012, 110–111.

tarkastelleet 1500-luvun tapahtumia oman aikakautensa lähtökohdista käsin.” Eri aikoina esitettyjen tulkintojen sanotaan kuvaavan hyvin historiallisen tiedon muuttuvuutta. Esille on nostettu Yrjö-Koskisen, Pentti Renvallin, Heikki Ylikankaan, Kimmo Katajalan sekä Mirkka Lappalaisen nuijasotaa koskevat tulkinnat. Yrjö-Koskista kuvataan ”tulisieluisena kansallisromantikkona”, joka kuvasi talonpojat oikeuksiaan puolustaneiksi vapaustaistelijoiksi ja arvosti toisaalta myös Klaus Flemingiä, joka yritti puolustaa Suomen erityisasemaa. Pentti Renvallin kuvataan korostaneen turvallisuuden ja järjestysvallan merkitystä. Hänen mielestään Klaus Fleming oli kuninkaan mies ja pyrki ensisijaisesti puolustamaan Suomea Venäjän hyökkäyksiltä. ”Yksinkertaiset talonpojat eivät Renvallin mielestä ymmärtäneet valtakunnan kokonaisuutta, vaan nousivat esivaltaa vastaan harkitsemattoman raivon vallassa.” Oppikirjantekijöiden mielestä Renvallin näkökantaan on vaikuttanut luultavasti se, että vuoden 1918 sisällissodan jälkeen hän tunsu vihamielisyyttä kapinoineita punaisia kohtaan ja kannatti vahvaa järjestysvaltaa ajaneita valkoisia.⁴⁰⁴ Oppikirja esittelee näin hyvin myös historian tutkimuksen muutosta.

Kirjan mukaan väittelyä herättänyt Ylikankaan tulkinta piti yhteiskuntaryhmien välistä vastakkainasettelua tärkeimpänä syynä nuijasotaan. Tässä tulkinnassa oli kyse talonpoikien epätoivoisesta vastarinnasta vahvistunutta aatelia ja jyrkentyviä säätyeroja vastaan. Kaarle-herttuan yllytys ei ollut ratkaisevaa. Merkittävintä oli talonpoikien kurjistunut asema, mikä ei parantunut nuijasodan myötäkään. 2000-luvulla on oppikirjan mukaan kiinnitetty toistuvasti uudelleen huomiota nuijasotaan. Kimmo Katajalan sanotaan todenneen nuijasodan olleen hyvin organisoitu. Hän painottaa myös, etteivät kapinajohtajat olleet köyhiä vaan paikallisyhteisönsä vauraita johtajia. Kirjan mukaan Katajalan tulkinnassa korostuu talonpoikien oma-aloitteisuus ja ymmärrys valtakunnan asioista. Mirkka Lappalaisen kerrotaan korostaneen sitä, että vaikka nuijasota oli aitoon tyytymättömyyteen perustunut paikallinen kapina, oli se myös osa laajempaa kokonaisuutta. Kaarle-herttuan ja Klaus Flemingin toiminta satoi sen osaksi Ruotsin ja Puolan vallanperimyskiistoja ja Euroopan uskonsotia ja talonpoikaiskapinoita.⁴⁰⁵ Lappalaiselta ei nosteta esille hänen muita keskeisimpiä väitteitään, kuten rikkaiden talonpoikien oman edun tavoittelua.

Linkki 5 – Suomen varhaisvaiheet ei ota selkeästi kantaa mihinkään tulkintaan, vaan käsittelee niitä objektiivisesti, kuten koko nuijasotaa. Vaikka kirjan nuijasotakuvauksessa korostetaan talonpoikien tappioita, ei kirjassa olla selvästi mitenkään talonpoikien puolella. Oppikirja asettuu Ylikankaan kannalle siinä, että talonpojat nousivat kasvaneiden rasisitusten vuoksi aatelia vastaan. Merkittävänä

⁴⁰⁴ Linkki 5 2012, 111.

⁴⁰⁵ Ibid.

nähdään juuri talonpoikien kurjistunut asema. Esille nostetaan kuitenkin myös muita näkökohtia Katajalan ja Lappalaisen tapaan. Kaarle-herttuan yllytykselle annetaan Ylikangasta enemmän painoarvoa. Ilkkaa oppikirjassa kuvataan varakkaaksi, kuten Katajalan ja Lappalaisen tulkinnassa. Kirjan mukaan talonpojat eivät kuitenkaan kyenneet organisoitua yhteistoimintaan. Oppikirja liittyy Lappalaisen tapaan nuijasodan uskonkiistoihin ja vallanperimystaisteluun, muttei muihin talonpoikaiskapinoin. Vaikka Lappalaisen tutkimustulokset näkyvät oppikirjassa, *Linkki 5* ei kuvaa nuijasotaa Lappalaisen tavalla. Kirja ei esimerkiksi mainitse Lappalaisen ja Katajalan tavoin nuijamiesten halunneen osallistua politiikkaan nostamalla Kaarle valtaan. Yrjö-koskismaiseen sekä Ylikangasmaiseen tapaan kirja korostaa tavallisen ihmisen ja talonpojan kärsimystä. Esimerkiksi väkivallasta linnaleirin yhteydessä kerrotaan muista 2000-luvun oppikirjoista poiketen, mitä edellä mainitut tutkijat painottivat. *Linkki 5* on kaikista tutkimistani lukion ja oppikoulujen historiankirjoista monipuolisin ja kokonaisvaltaisimmin nostamalla esille kattavasti eri syitä nuijasodalle, nuijasodan kulkua, seurauksia, eri tulkintoja ja tavallisen kansan olosuhteita. Asiat on pyritty selittämään mahdollisimman monipuolisesti ja perusteellisesti. Nähtäväksi jää, ovatko Lappalaisen tai Katajalan tulkinnat ja eri nuijasotatutkimusten pohdinta tulleet oppikirjoihin jäädäkseen. Nuijasota olisi erinomainen aihe tarkastella *Linkki 5*:n mainitsemaa historiallisen tiedon muutosta ja eri aikojen yhteiskunnallisen tilanteen ja ajattelutavan vaikutusta tulkintojen muodostumiseen ja muuttumiseen.

Oppikirjat ovat monessa kohtaa kuitenkin 2000-luvullakin toisistaan poikkeavia. Kaikki kirjat eivät kerro esimerkiksi sodan julmista teloituksista ja verisyydestä, eivätkä sotilaiden väkivallasta ennen nuijasotaa. Kaikki kirjat kuitenkin painottavat talonpoikien huonoja olosuhteita ennen nuijasotaa sekä korostavat edellisvuosikymmenten tapaan talonpoikien tappiota nuijasodassa. Kaarlen yllytykseen suhtaudutaan eri tavoin ja kuolleiden määrä vaihtelee. Näin ollen vajavaisen lähdeaineiston ja erilaisten tulkintojen värittäminen nuijasodalle ei ole vielä 2000-luvullakaan vakiintunut mitään tiettyä esitystapaa. Oppikirjojen tekijöiden valinnoilla on edelleen suuri merkitys. Oppikirjat rakentavat oman kokonaisuutensa nuijasodasta ja niistä on tullut 2000-luvulla monipuolisempia ja objektiivisempia, eivätkä ne esitä ajan tapahtumia minkään tietyn yhteisen näkemyksen kautta, kuten esimerkiksi 1800-luvun lopun aatelismyönteiset ja 1940–1960-luvun kansalliseen edistymiseen keskittyvät kirjat. Joka tapauksessa nuijasodasta on 2000-luvulla ja etenkin 2010-luvulla tullut koko kansan tragediaksi ja merkittäväksi tapahtumaksi, jonka syiden esittäminen ja kokonaisvaltainen kuvaaminen nähdään tärkeänä.

3.5. Oppikoulun ja lukion historian oppikirjojen nuijasotakuvauksen muutos 1800-luvun lopulta 2010-luvulle

1800-luvun lopun oppikirjat suhtautuvat talonpoikiin ja nuijasotaan vähättelevästi. 1800- ja 1900-luvun vaihteen oppikirjat nostavat esille talonpoikien sijaan suomalaisen aatelin korostaen sen merkitystä ja saavutuksia. Kirjat ylistävät Suomea, sen johtajia ja niiden erityistä asemaa 1500-luvun lopulla. Suomelta haluttiin löytää kunniakasta historiaa. Fennomaanit halusivat 1800-luvun jälkipuoliskolla kertoa nimenomaan kansan ponnistuksista. Kuitenkaan kirjat eivät kuvaa suomalaisten talonpoikien saavutuksia, vaan päinvastoin kapina nähdään typeränä yrityksenä. Nuijasodasta kerrotaan muutenkin melko suppeasti. Talonpoikien julmasta kohtelusta sodassa ei kerrota eikä tapahtumia muutenkaan kuvailla. Oppikirjat ovat valinneet nuijasodassa puolensa ja ovat päätyneet korostamaan Suomen historian merkkihenkilöitä, eli aatelia, joihin yhdistetään ylistäviä sanoja. Kielipoliittisesti ruotsinmielisiin kuulunut Schybergson on halunnut luoda oppikirjassaan erilaisen tulkinnan kuin fennomaani Yrjö-Koskinen. Hän esimerkiksi korostaa aatelin kokemaa tappiota sodan jälkeen unohtaen kokonaan talonpoikien kohtalon.

1900-luvun alun K. O. Lindeqvistin oppikirja suhtautuu talonpoikiin ja kapinaan jo hieman myönteisemmin ja ymmärtäväisemmin. Hän kuvaa tarkemmin talonpoikien huonoa asemaa, mutta ei korosta nuijasotaa minään sankarillisena tekona, vaan kuvaa edellisten oppikirjojen tapaan aatelia positiiviseen sävyyn. Sodan-aikaisista vääryyksistä ei kerrota. Lindeqvistin erilainen suhtautuminen johtunee sortokaudesta. Suomalaisten talonpoikien sortaminen on herättänyt sympatiaa aikana, jolloin suomalaisia sorrettiin. Lindeqvist ei myöskään hehkuta talonpoikien uskollisuutta kuninkaalle, kuten 1800-luvun oppikirjat, sillä venäläistämiskausion aikana ei haluttu hehkuttaa suomalaisten uskollisuutta tsaarille. H.L. Melanderin ja M.G. Schybergsonin oppikirjojen aikana Venäjä ja tsaari näyttäytyivät vielä hyvinä isäntinä. Mahdollisesti tämän vuoksi esivaltaa vastaan kapinoineen nuijajoukon toiminta tuomitaan, eivätkä oppikirjat kirjoita joukkojen historiaa. Toisin kuin *Kaikkien aikojen historia* 5:ssä kirjoitetaan, talonpoikia ei nähdä minään itsenäisyyden esitaistelijoina Lindeqvistin 1900-luvun alun Suomen itsenäistymisen jälkeisissä oppikirjoissa. Yrjö Oran ja Eino Jutikkalan vuoden 1936 kirja muodostaa tutkimissani oppikirjoissa poikkeuksen eikä kuvaa nuijasotaa lainkaan, mutta kertoo kuitenkin talonpoikien ahdingosta 1500-luvun lopulla kattavammin kuin aiemmat oppikirjat. Sekä 1800-luvun lopun että 1900-luvun alun lukion historian oppikirjat mainitsevat linnaleirin ja sen yhteydessä harjoitetun väkivallan nuijasodan syttymisen syynä. Kaarlen yllytykseen suhtaudutaan eri kirjoissa eri tavalla, mutta yksikään oppikirja ei kiellä hänen vaikutustaan kapinan syttymiselle.

1940–1960-lukujen sotien aikaiset ja sotien jälkeiset oppikirjat kuvaavat 1590-luvun lopun tapahtumia kansallisen edistymisen näkökulmasta. Oppikirjojen historiakuva on isänmaallinen. Suomen ja sen johtajien aikaansaama hyvin itsenäistä erityisasemaa historiassa ja Ruotsin valtakunnassa halutaan korostaa 1800- ja 1900-lukujen oppikirjojen tapaan, mutta 1940–1960-lukujen kirjat tekevät tämän vieläkin voimakkaammin. Talonpoikia laiminlyövä aatelismielinen kuvaus siis jatkuu 1800-luvun lopulta 1960-luvulle asti. Kirjat korostavat Suomen aatelin kykyjä ja saavutuksia. Erityisen merkittävänä nähdään Suomen johtavan kerroksen menestys 25-vuotisessa sodassa. Aatelin katsotaan aina toimineen maansa parhaaksi. Samalla talonpoikien nousu suomalaista esivaltaa vastaan nähdään turhana ja vahingollisena yrityksenä. Samaan tapaan suhtauduttiin sisällissodan jälkeisinä vuosikymmeninä punaisiin. Kirjat kuvaavat ”merkittävimmän kansanosan”, aatelin, kokemaa tappiota Kaarlen teloituksissa, mikä oli suureksi vahingoksi Suomelle, mutta eivät esitä nuijasodassa kuolleiden talonpoikien määrää. Esivalta nähdään ensisijaisen tärkeänä. Suomi oli kulkemassa kohti itsenäistä valtakunnanosa sen ansiokkaan johtavan yhteiskuntaluokan ansiosta. Tätä kehitystä nuijasota ja Kaarlen toimet jarruttivat. Sota-aikaan ja sotien jälkeen historian tutkimuksessa haluttiin korostaa turvallisuusnäkökohtaa sekä puhuttiin tiukan järjestysvallan puolesta. Tässä on yhtäläisyyksiä 1800-luvun lopun oppikirjoihin. Aateli toimi maan parhaaksi puolustautuen ulkopuolista uhkaa vastaan. Tällöin talonpojat ovat yhteiskunnan turvallisuutta uhkaava joukko, johon suhtaudutaan vieroksuen. 1940–1960-luvun kirjat eivät kirjoita joukkojen historiaa, kuten eivät 1800–1930-lukujen kirjatkaan, vaan yhteiskunnan huippukerros nousee vahvemmin esille. Sotien aikana ja sotien jälkeen joukot ja joukkovoima yhdistettiin kommunismiin. Talonpojat ja kommunistit uhkasivat suomalaista järjestysvaltaa. Kirjat kuvaavat nuijasotaa kokonaisvaltaisesta Suomen edistyksen näkökulmasta ajan tapaisesti. Klaus Flemingin sotajoukkojen ylläpito talonpoikien rasiuksena ymmärretään ja joissakin oppikirjoissa myös hänen nuijasodan aikaiset toimensa nähdään välttämättöminä yleiselle järjestykselle. Minään tyrannina häntä ei kuvailta. Jaakko Ilkka on vain yksi kapinajohtajista.

Oppikirjat kiinnittävät kuitenkin aiempaa enemmän huomiota myös talonpoikien ahdinkoon ennen nuijasotaa, ja 1960-luvulla nostetaan jo esille, että aateli saattoi joskus ajaa myös omaa etuaan. Näkökulma kaikissa ajanjakson oppikirjoissa on kuitenkin valtiollisen historian kuvaamisessa. Martti Ruudun oppikirjaa lukuun ottamatta kirjoissa kerrotaan myös talonpoikien tappioiden olleen suuret, mutta aatelin ja valtion tappiot nähdään merkittävämpänä. Myös aseettomien talonpoikien tappamisesta kerrotaan yhdessä oppikirjassa. Talonpoikia ei 1940–1960-lukujen oppikirjoissa syyllistetä suoraan, mutta rivien välistä on luettavissa oppikirjojen tekijöiden näkemys kokonaistilannetta ymmärtämättömistä talonpojista. Talonpojat eivät kirjoittajien mukaan selvästi

ymmärtäneet, mikä olisi ollut maalle parasta. Talonpoikien tukeman Kaarlen voitto nähdään valtavana takaiskuna Suomelle, sillä maan erikoisasema päättyi ja Suomi liitettiin tiukemmin Ruotsin yhteyteen. Kirjoissa ”Suomi” sijoitetaan 1500-luvulle, vaikka mitään sellaista ei tuolloin ollut olemassa. Suomalaisuutta löydetään yhteiskunnan johtavasta kerroksesta aatelista.

1970- ja etenkin 1980-luvulla oppikirjojen nuijasotakuvaus muuttuu talonpoikaismyönteisemmäksi. Marxilainen historiankirjoitus sai jalansijaa 1960- ja 1970-luvuilla, mikä näkyy oppikirjakuvauksissa 1970-luvulta eteenpäin. Tällainen ajattelutapa on saattanut vaikuttaa jo vuoden 1967 oppikirjaan. Tavalliseen kansaan ja kansan ponnistuksiin ja taisteluun sortavaa aatelia vastaan suhtaudutaan myönteisemmin, ja 1970–1990-luvun oppikirjat kuvaavat kattavammin talonpoikien vaikeuksia ymmärtäen näin kapinaan nousun huomattavasti paremmin kuin aiemmat historian oppikirjat. Kunnolla oppikirjat muuttuvat vasta Heikki Ylikankaan uuden tulkinnan ja sitä seuranneen keskustelun jälkeen. Toisaalta myös kansallisen edistyksen kuvaaminen jatkuu uusien tulkintojen rinnalla, sillä Castrénin ja Vehvilän vuoden 1967 *Suomen historia* ilmestyi samanlaisina painoksina 1970-luvulla. Myös vielä vuoden 1972 *Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan* on edellisvuosikymmenten kaltainen sisältäen kuitenkin myös talonpoikien ahdinkoa alleviivaavan näkökulman.

Uudet oppikirjat ovat kuitenkin luonteeltaan täysin erilaisia kuin 1870–1960-luvun teokset. Vuonna 1979 ja 1980- sekä 1990-luvuilla monissa kirjoissa esitellään nuijasodan erilaisia tulkintoja. Oppikirjojen omassa nuijasotakuvauksessa korostetaan aiempaa huomattavasti enemmän talonpoikien huonoja oloja ennen nuijasotaa ja monet kirjat korostavat myös nuijasodan verisyyttä ja talonpoikien suurta tappiota kertoen myös kuolleiden talonpoikien lukumäärän. Kirjat kirjoittavat näin ollen Ylikankaalle ja marxilaiselle historiankirjoitukselle ominaisesti joukkojen historiaa. Vasemmisto aloittikin esiinmarssinsa juuri 1960- ja 1970-luvuilla, joten joukkoihin ja oikeuksien puolustamiseen eliittiä vastaan suhtaudutaan huomattavasti suopeammin. Kirjat eivät enää 1970–1990-luvuilla kuvaile yksittäisiä henkilöitä, kuten aatelisia mitenkään aiempien oppikirjojen tapaan. Sisällissodasta sekä talvi- ja jatkosodasta on kulunut jo aikaa, joten kansalliset näkökohdat on jätetty taakse ja talonpoikia kohtaan osoitetaan ymmärrystä, aivan kuten alettiin tehdä vuoden 1918 sisällissodan punaisia kohtaan. 1960–1970-luvuilla yhteiskunta, ihmisten ajattelutapa ja historiankirjoitus muuttuivat, mikä heijastuu myös oppikirjoihin näitä seuranneina vuosikymmeninä. 1970–1990-luvuilla nuijasota ja nimenomaan talonpoikien toimet nousevat lukion historian oppikirjoissa merkittäväksi osaksi Suomen historiaa.

Kuvaus ei ole kuitenkaan kaikissa oppikirjoissa yhtä talonpoikia korostava kuin toisissa eikä kaikissa kirjoissa kuvata esimerkiksi nuijasodan verisiä taisteluita, joten marxilainen ote ja talonpoikaismyönteisyys eivät ole iskostuneet samalla tavalla jokaiseen oppikirjaan. Kaikki kirjat eivät myöskään kerro eri teorioista. Tällaisissa kirjoissa nuijasota esitetään muutenkin suppeammin. Linnaleiri ja 25-vuotisen sodan vaikutukset nostetaan edellisvuosikymmenten tapaan esille kaikissa kirjoissa. Huolimatta Ylikankaan näkemysten huomioimisesta Kaarlen yllytys saa 1970–1990-lukujen oppikirjoissa huomattavan suuren painoarvon. Koko lukion historian oppikirjakenttä ei siis muutu yhtäkkiä toisenlaiseksi. Eri tulkinnat saatetaan esittää rinnakkain ja joissakin kirjoissa on samankaltaisuuksia 1940–1960-luvun kirjoihin, kun puhutaan esimerkiksi linnaleirin merkityksestä itärajan turvallisuutta ajatellen tai 1500-luvun Suomen erikoisasemasta, joka Kaarlen voiton myötä päättyi kulkien kohti yhtenäisempää Ruotsin valtakuntaa. Kirjojen tulkinta on kuitenkin aina lähempänä ylikangasmaista talonpoikaismyönteistä tulkintaa vaikka eri tulkinnat esitettäisiinkin rinnakkain.

2000-luvulla nuijasota nousee entistäkin tärkeämmäksi tapahtumaksi Suomen historiassa ja näkökulma säilyy talonpoikien kuvaamisessa. Vuosien 2004–2012 kattavammissa oppikirjoissa paneudutaan huomattavan tarkasti nuijasodan syttymisen syihin. Linnaleiri säilyy kaikissa kirjoissa nuijasodan suurimpana syynä, kuten aiemmin. 2000-luvulla kattavammissa kirjoissa Venäjän-sodan raskaisiin vaikutuksiin paneudutaan vieläkin tarkemmin kuin aiemmin ja näin myös 25-vuotinen sota nousee merkittäväksi tapahtumaksi Suomen historiassa. Nuijasodan syiden kattava esitleminen kertoo siitä, että talonpoikien motiivi kapinointiin halutaan avata tarkasti, jotta kapina ei olisi vain haittaa tuottanut äkkipikainen ja surkea yritys. Talonpojista on viimeistään nyt tullut järkeviä toimijoita. Voidaan sanoa, että talonpoikien olosuhteiden kuvaaminen on lisääntynyt jatkuvasti 1800-luvun lopulta nykypäivään tultaessa. Talonpoikien surkeita oloja ennen nuijasotaa sekä kokemuksia sodassa alettiin avata enemmän 1970–1990-luvuilla. Tämä vaikutti seuraavan vuosituhannen lukion oppikirjoihin. Talonpoikiin ja kapinaan on suhtauduttu historian saatossa koko ajan ymmärtäväisemmin. 2000-luvulla nuijasotaan suhtaudutaan kriittisemmin ja sitä kuvataan erittäin kattavasti paneutumalla syttymisen syihin sekä myös itse kapinointiin. Nuijasodan sanotaan kukistetun verisesti ja myös antautuneiden talonpoikien surmaamisesta kerrotaan. Kaikki oppikirjat eivät ole yhtä kattavia, mutta kuitenkin näissä suppeammissakin kirjoissa kuvataan talonpoikien vaikeita olosuhteita. Myös mikrohistorian osuus lisääntyy 2000-luvun oppikirjoissa, mistä kertoo juuri esimerkiksi kapinan syttymisen syiden yksityiskohtainen tarkastelu. 2000-luvun oppikirjat kuvaavat nuijasotaa 2000-luvulle tyypilliseen tapaan kokonaisvaltaisesti pohtien kuinka sota vaikutti niin aateliin ja Suomen asemaan kuin ennen kaikkea koko kansaan ja tavallisiin ihmisiin.

Esille nostetaan ensimmäistä kertaa naiset, lapset ja vanhukset. Esille nousevat myös ilmasto-olot, taloudellinen tilanne sekä uskontojen välinen kamppailu. Kansallisen edistymisen historia ei enää näy 2000-luvun kirjoissa. Oppikirjat keskittyvät nimenomaan nuijasotaan, sen syihin ja vaikutuksiin liittäen sen myös Ruotsin sisäpoliittiseen kriisiin.

2000-luvulla nuijasotakeskustelu ja eri tulkintojen esille nostaminen oppikirjoissa unohdetaan. Ainoana 2000-luvun oppikirjoista eri nuijasotatulkintoa kuvaa 2012 vuoden *Linkki 5 - Suomen varhaisvaiheet*. Tässä oppikirjassa eri tulkinnat kuvataan erillisessä osiossa, jossa kerrotaan nuijasotatutkimuksen muutoksesta ja ajan vaikuttamisesta tulkintaan. Näihin tulkintoihin suhtaudutaan objektiivisesti asettumatta kenenkään kannalle, mikä on 2000-luvun ominaista. Muutenkin monipuoliset 2000-luvun kirjat ovat objektiivisia eivätkä asetu talonpoikien tai aatelin puolelle huolimatta laajemmasta perehtymisestä talonpoikien asemaan. Nuijasodasta on tullut koko kansan tragedia ja tärkeä jakso Suomen historiaa. Kuolleiden talonpoikien määrä mainitaan jokaisessa oppikirjassa. 2000-luvun yhteiskunta eroaa merkittävästi sotien aikaisesta ja jälkeisestä sekä 1960–1970-luvun muutoksessa olleesta yhteiskunnasta. Mikään poikkeuksellinen yhteiskunnallinen tilanne ei vaikuta oppikirjoihin.

4. Päätelmät

Kuten Ann Rigney esittää, tutkijoiden on täytynyt ottaa kantaa tiettyihin tapahtuman elementteihin rakentaakseen tässä tapauksessa oman nuijasotakuvansa ja luodakseen uusia määritelmiä eri nuijasodan elementeistä. Sama pätee oppikirjoihin. Tutkijat ja oppikirjojen kirjoittajat ovat korostaneet joitakin näkökohtia ja jättäneet toiset vähemmälle huomiolle muovaten oman nuijasotakuvansa ja vahvistaen näin omaa merkityksenantoaan toisiin tutkijoihin ja oppikirjojen tekijöihin nähden. Keskeisten elementtien, kuten linnaleirin kommentointi tekee nuijasotatulkinnoista tunnistettavan ja olen voinut vertailla tutkimuksia toisiinsa sekä oppikirjoja toisiinsa. Täten voin verrata myös oppikirjojen nuijasotakuvan kehitystä tutkimuksen kehitykseen. 1800-luvun lopulta aina 2010-luvulle linnaleiri säilyy nuijasodan ensisijaisena syynä. Se, millaisen kuvan kapinasta saa, muuttuu kuitenkin merkittävästi. Oppikirjojen nuijasotakuvan voidaan sanoa olleen vääristynyttä 1800-luvun lopulta 1960-luvun tienoille asti lukuun ottamatta hetkellistä sortokauden ajan nuijasotakuvausta. Tällä aikavälillä kuvauksen voidaan sanoa olevan

aatelismielistä. Erityisesti 1800-luvun lopun oppikirjat antavat hyvin kielteisen kuvan talonpoikien kapinoinnista.

Tutkimuskirjallisuus ja oppikoulun sekä lukion historian oppikirjat eivät kehity käsi kädessä. Suurimmaksi osaksi oppikirjojen muutos johtuu ympäröivän yhteiskunnan muuttumisesta. Tutkimuskirjallisuuden muutoksellakin on toki vaikutuksensa. 1800-luvun historiantutkimuksen kansallisromantiikka, fennomania ja Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen näkemykset eivät heijastu 1800-luvun lopun, eivätkä edes 1900-luvun alun oppikirjoihin huolimatta 1900-luvun alkupuolen Yrjö-Koskisen tavoin kansallisromanttisista Hugo Sommarströmin ja Henry Biaudet`n näkemyksistä. Yrjö-Koskisen johdolla fennomaanit halusivat kuvata kansan uurastusta ja ponnistelua, kuten Yrjö-Koskinen tekee väitöskirjassaan *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset* (1857 ja 1859). Kansallisromanttiseen tapaan Yrjö-Koskinen kuvaa erittäin kattavasti talonpoikien saavutuksia ja toisaalta säälivästi heidän olosuhteitaan ennen nuijasotaa. Aatelisvalta uhkasi talonpoikaista vapautta. Nuijasodan kuvauksessa hän korostaa nuijamiesten tappioita ja heidän kokemaansa vääryyttä. Mitkään näistä asioista eivät näy oppikirjoissa lukuun ottamatta talonpoikien huonoa tilannetta jonkin verran kuvaavia sortokausien Lindeqvistin oppikirjoja. Vaikka 1800-luvun lopun oppikirjoissa linnaleiri ja sen yhteydessä harjoitettu väkivalta mainitaankin talonpoikien tyytymättömyyden syynä, talonpoikien yritys tuomitaan, teloituksia ei kuvata ja nuijasodan syistä kerrotaan suppeasti. Kuvaus on yksipuolista. Talonpojat ovat syyllisiä, kun taas Flemingin johtama aateli on kansakunnan valiojoukko, joka oli lojaali lailliselle kuninkaalle ja teki välttämättömän kukistaessaan kapinan. Siitä ei puhuta, millä tavoin kapina kukistettiin. Yrjö-Koskisen sympatiat ovat vahvasti talonpoikien puolella ja tutkija suhtautuu kapinaan ymmärtävästi pitäen yritystä ”jalona tuumana”. 1800-luvun lopun oppikirjat sen sijaan kertovat ”surkuteltavasta metelistä” ja ”johdottomasta kapinasta”. Toisin kuin fennomaanit, 1800-luvun kansallisromanttiset tutkijat sekä näiden aatesuuntien keulahahmo Yrjö-Koskinen, 1800–1900-luvun vaihteen oppikirjat eivät kerro ”joukkojen historiaa”, vaan korostavat enemmän aatelin merkitystä. Yrjö-Koskinen luo varhaisen suomalaisuutta edustavan ”kuvitellun yhteisön” fennomaaneille tyypilliseen tapaan talonpojista, vaikka ei ajatellutkaan heidän välillään olevan kansallistunnetta. Oppikirjat puolestaan näkevät aateliston varhaisen suomalaisuuden edustajina, joiden keskuudesta löydetään kansallishenkeä. M.G. Schybergson kuuluikin svekomaaneihin.

1900-luvun alun Lindeqvistin oppikirjat ymmärtävät talonpoikien yritystä hieman paremmin ja kuvaavat Oran ja Jutikkalan kirjan tavoin talonpoikien huonoja oloja ennen nuijasotaa kattavammin verrattuna aiempiin ja seuraavien vuosikymmenten oppikirjoihin. Kuitenkin itse sodan kuvaus jää

puutteelliseksi. Myös Lindeqvistin kirjoissa korostetaan aatelia, johon liitetään ylisanoja. 1800-luvun lopun kirjat ylistävät Suomen aatelin uskollisuutta kuninkaalle. Yrjö-Koskinen korostaa tulkinnassaan talonpoikien uskollisuutta Ruotsin kuninkaalle. Kuitenkin myös Yrjö-Koskinen kuvaa aatelia ylisanoin, mikä kertoo aiemmin mainitusta 1800-luvun historiantutkimuksen ristiriitaisuudesta. Samaa ristiriitaisuutta ei ole havaittavissa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun oppikirjoista, vaan oppikirjojen kuvaus on ennemminkin aatelismielistä. Aatelia kuvataan ainoastaan positiiviseen sävyyn. 1800-luvun kirjoissa linnaleiristä ja väkivallasta ei syytetä aatelistoa ja aatelisvaltaa, mutta korostetaan samalla heidän tappiotaan Kaarlen teloituksissa.

Yhdistäviä tekijöitäkin Yrjö-Koskisen ja oppikirjojen väliltä löytyy. Jaakko Ilkka mainitaan molemmissa vain yhtenä kapinajohtajana, Kaarleen suhtaudutaan huomattavan positiivisesti ja 1800-luvun lopun oppikirjojen tapaan Yrjö-Koskinen suhtautuu nuijasotaan kehitystä jarruttaneena tapahtumana. Näin ollen sekä tutkimus että jonkin verran myös 1800-luvun oppikirjat kuvaavat tapahtumia kansallisen edistyksen näkökulmasta. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen tulkinnat näkyvät kuitenkin huomattavan vähän, jos lainkaan seuraavien vuosikymmenten oppikoulun historian koulukirjoissa. Oppikirjojen yhtäläisyydet Yrjö-Koskiseen tuskin johtuvat Yrjö-Koskisen tutkimuksen ilmestymisestä, sillä oppikirjojen ja tutkimuksen kuvaukset eroavat niin räikeästi toisistaan. Lindeqvistin sekä Oran ja Jutikkalan kuvauskaan ei ole lähelläkään Yrjö-Koskista. Toinen vaihtoehto on, että *Nuijasota, sen syyt ja tapaukset*-tutkimuksesta on haluttu valikoida vain tietyt asiat. Tutkimuksen vaikutuksen oppikirjoihin voidaan joka tapauksessa sanoa olevan olematon. Yrjö-Koskisen talonpoikaisromantisointi olikin jo aikalaisille ylitseampuvaa eikä hänen näkemyksiään omaksuttu laajalti, kuten Fewster kirjoittaa.

1940–1960-lukujen oppikirjat kertovat talonpoikien heikosta asemasta, mutta päähuomio on valtiollisen historian kuvaamisessa, mikä vie tilaa talonpoikien motiivien ja kohtalon kuvaamiselta. Isänmaalliset tunnukset nousevat joissakin kirjoissa esille, kun mainitaan yleensä Suomen ja Karjalan uusista vaakunoista. Kirjoissa halutaan mainostaa myös Juhana III:n antamaa suuriruhtinaskunnan arvonimeä. Kaarlen yllytyksellä ja kuningasvaltataistelulla nähdään olleen suuri vaikutus, mikä ei imartele talonpoikia, sillä tällöin he eivät ole itsenäisiä järkeviä poliittisia toimijoita, kuten esimerkiksi Katajala ja Ylikangas myöhemmin kirjoittavat. Yksikään oppikirja ei mainitse arviota kuolleiden talonpoikien määrästä, vaikka 1800–1900-luvun vaihteessakin näin tehtiin. Taistelujen todellista luonnetta ei avata. Flemingin katsotaan olleen välttämätöntä tukahduttaa kapina, mikä oli kansalliselle edistymiselle ja ”uhanalaiselle” maalle haitaksi, kuten Ruutu kirjoittaa. Flemingiin suhtaudutaan suopeasti, eikä häntä näin ollen nähdä minään tyrannina,

kuten ei 1800–1900-lukujen vaihteessakaan, jolloin hänet nähtiin suurmiehenä. Aatelin teloitukset olivat maalle oppikirjojen tekijöiden mielestä hirvittävä takaisku. Maan etevin osa tuhoutui. Samalla Suomi liitettiin tiukemmin Ruotsiin, jolloin maakunta menetti itsenäisyyttään. Ennen nuijasodan kuvaamista oppikirjoissa käytetäänkin runsaasti tilaa Suomen erityisen aseman kuvaamiseen. Aatelin katsotaan toimineen tehtävissään ansiokkaasti Suomen parhaaksi, erityisesti johtaessaan Suomea Venäjän-sodassa. Aateli nähdään täysin moitteettomana esimerkiksi Vehvilän kirjassa, kun hän mainitsee aatelin katsoneen asioita aina oman maansa näkökulmasta. 1960-luvun lopulla on havaittavissa jonkinlaista muutosta nuijasotakuvassa, kun Castrén ja Vehvilä mainitsevat, että aateli saattoi joskus ajaa omaakin etuaan. Monipuolisempaa näkemystä kuvastaa myös nuijasodan vertaaminen Euroopan muihin talonpoikaissotiin. Erilaista 1800–1900-luvun alun oppikirjoihin 1940–1960-luvun kirjoilla on se, että talonpoikien olojen ei nähdä parantuneen Kaarlen valtaantulon myötä. Kaarle nähdään ainoastaan huonossa valossa varmasti siksi, että hänen toimet haittasivat Suomen historiallista edistymistä. 1940–1960-luvun oppikoulun historian oppikirjat ovat nuijasotasisällöltään huomattavan yhtenäisiä keskenään. Kirjat ovat yksimielisiä siitä, että nuijasotaa tulee tutkailla ennen kaikkea valtiollisen historian edistymisen näkökulmasta.

Pentti Renvallin tutkimus *Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita: Vaasa-kauden Suomessa* ilmestyi 1949, mutta 1940–60-lukujen oppikoulujen historian oppikirjat eivät ole kuitenkaan omaksuneet ainakaan hänen räikeimpiä näkemyksiään. Niiden kuva 1500-luvun Suomesta on kuitenkin joiltain osin samankaltainen. Ainoastaan Martti Ruudun oppikirjassa on havaittavissa jonkinlainen yhteys Renvallin ”ymmärtämättömiin” ja ”vähemmän kehittyneisiin” ”psykologisesti ulkopuolisiin ärsykkeisiin reagoiviin” talonpoikiin, kun hän kuvaa Kaarlen onnistuneen kiihottaa talonpojat menettämään malttinsa. Muuten mistään ”takamaiden” talonpoikien ”primitiivireaktioista” ei kirjoissa kerrota. Sen sijaan Suomen erillisaseman, sen menetyksen ja aatelin merkityksellisyyden voimakas korostaminen on Renvallin kaltaista. Oppikirjoista ei ole kuitenkaan havaittavissa, että asioita olisi omaksuttu suoraan hänen tutkimuksestaan. Elise Garritzenin mukaan Renvallin näkemys 1590-luvun kriisin aatelin toimien välttämättömyydestä Suomen turvallisuudelle keräsi kuitenkin suosiota sotien jälkeisessä Suomessa. Renvallin tulkinta on siis varmasti tukenut ja luultavasti myös edesauttanut sotienjälkeistä ajattelua siitä, että historia tuli nähdä edistyksenä kohti kansallisvaltiota, mikä onkin suurin yhteinen tekijä Renvallin tutkimuksella ja oppikirjoilla. Armas Luukon paikallishistoriallisella ja talonpoikaismyönteisellä näkemyksellä ei sodan jälkeisessä yhteiskunnassa ole ollut vaikutusta nuijasotakuvaukseen.

Sotien aikaan ja niiden jälkeen järjestysvalta nähtiin ehdottoman tärkeänä, mikä näkyy Renvallin tutkimuksessa ja oppikirjakuvauksissa. Talonpoikia tärkeämpää sotien jälkeisille oppikirjoille on Suomen ja sen johtajien kohtalo, mikä oli valitettava Kaarlen voitettua Klaus Flemingin johtaman aateliston. Kaarlen merkitys kapinan syttymiselle nähdään sekä oppikirjoissa että Renvallin tutkimuksessa suurena. Oppikirjoissa ei suorasanaisesti tuomita kapinaa 1800-luvun lopun kirjojen ja Renvallin tavoin, mutta sen väheksyminen näkyy kapinan varsinaisten tapahtumien olemattomassa kuvauksessa ja nuijasodan seurausten yksipuolisena aatelin tappioiden kuvaamisena. Tämä vääristää nuijasodan todellista luonnetta. Oppikirjat ymmärtävät talonpoikien huonoista oloista kumpuavan nousun kuitenkin paremmin kuin Renvall, joka syytti talonpoikia suorasanaisemmin. Sekä Renvallilla että oppikoulujen historiankirjoilla itärajan turvallisuus on tärkeä näkökohta. Siksi oppikirjat korostavat Suomen aatelin uskollisuutta Sigismundille Puolan unionin luoman turvan vuoksi sekä aatelin toimia 25-vuotisessa sodassa. Myös Renvall korostaa itärajan puolustuspolitiikkaa, joka hänen mielestään kertoi yhteisestä kansallisesta tavoitteesta.

Kuten Yrjö-Koskisen ja 1800–1900-lukujen vaihteen oppikirjojen kohdalla, myös Renvallin tutkimus ja sen jälkeisten vuosikymmenten kirjojen kuvaukset ovat joistakin yhtäläisyyksistä huolimatta täysin erilaisia. Näin ollen Renvallinkaan kohdalla uusi tutkimus ei ole ollut ratkaisevassa roolissa oppikirjojen nuijasotakuvauksessa. Kansallisen edistymisen näkökulmaa sisältää jo Harkolan ja Juvan oppikirja vuodelta 1943, kuusi vuotta ennen Renvallin tutkimuksen ilmestymistä. Toisaalta Renvallilta on voitu omaksua nimenomaan valtiollisen edistyksen kuvaus ja jättää muunkin historian tutkimuksen kummeksumat psykologiset näkemykset omaan arvoonsa. Renvallin teorian ei voida sanoa jääneen elämään suomalaisissa kouluissa aina 1990-luvulle asti, niin kuin Ylikangas väittää.

1960-luvun jälkeen oppikirjoissa aletaan enemmän keskittyä itse nuijasotaan ja sen keskeisiin toimijoihin talonpoikiin, eivätkä kirjat ole enää mainitsemallani tavalla vääristyneitä ja yksipuolisia. Kuvauksesta tulee kattavampaa ja talonpoikien raskasta tappiota nostetaan kaikissa 1970–1990-luvun kirjoissa esille, vaikka sotatapahtumat kuvataankin edelleen pääosin suppeasti. 1970-luvun alun *Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan* sisältää jo esimakua tulevasta, sillä talonpoikien vaiheista nuijasodassa kuvataan aiempaa kattavammin. Aateliston esille nostamisesta ja valtiollisen historian painottamisesta päästään eroon kuitenkin vasta 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa, jolloin talonpojat alkavat saada suurempaa huomiota. Myös ne kirjat, jotka kertovat nuijasodasta suppeasti eivät ole enää edellisvuosikymmenten kaltaisia. Oppikirjoihin on kuitenkin vakiintunut edellisvuosikymmeniltä tuttu tapa mainita Suomella olleen erikoisasema, joka Kaarlen

voiton myötä päättyi, mistä myös Ylikangas kertoo. Yksi 1979 vuoden oppikirja ja 1980-luvun alussa julkaistut monet uudet painokset muodostavat käännekohdan oppikirjojen nuijasotakuvassa tutkimallani ajalla. Nuijasotakuvauksen muuttumista edistää 1980-luvun alussa ilmestyneiden uusien oppikirjojen runsaus. Nuijasodan kuvaaminen muuttuu merkittävästi, eikä kapinaa enää tarkastella siitä näkökulmasta, mitä se merkitsi Suomelle ja sen valtiolliselle kehitykselle. Koko lukion oppikirjakenttä muuttuu huomattavan nopeasti, mutta kaikki kirjat eivät ole samanlaisia. Jotkin 1980–1990-lukujen oppikirjat esittävät eri nuijasotatulkintoja rinnakkain tai eivät ota niihin kantaa ollenkaan, mutta Ylikankaan näkemys on kuitenkin aina lähimpänä oppikirjan omaa tulkintaa nuijasodasta. Jotkut 1980-luvun kirjat puolestaan kertovat nuijasodasta suppeasti, eivätkä mainitse edes kuolleiden talonpoikien määrää.

1970–1980-lukujen vaihteesta 1990-luvulle oppikirjojen näkökulma vaihtuu talonpoikiin, jolloin paneudutaan paremmin talonpoikien oloihin ennen nuijasotaa sekä itse nuijasodan taisteluihin ja samalla kapinan luonteeseen sekä seurauksiin. Sodan vääryydet ja verisyys nousevat esille. Suurin osa oppikirjoista mainitsee myös kuolleiden talonpoikien määrän, minkä on useimmiten mainittu olevan 3000. Nuijasodan kuvauksesta tulee kattavampaa, mihin vaikuttaa myös eri tulkintojen esiin nostaminen monessa eri oppikirjasarjassa. Näin ollen myös Pentti Renvallin tulkinta nousee oppikirjoissa esille yli 30 vuotta hänen tutkimuksensa ilmestymisen jälkeen, kun hänen tulkintaansa verrataan Heikki Ylikankaaseen. Nuijasodasta tulee merkittävä Suomen historian tapahtuma, mitä on vahvasti edesauttanut Heikki Ylikankaan uusi nuijasotateoria ja sitä seurannut keskustelu. HAik-keskustelu herätti kiinnostusta nuijasotaan, mutta sinänsä oppikirjat eivät siitä omaksu mitään. Ylikankaan vaikutuksesta huolimatta Jaakko Ilkkaa ei nähdä talonpoikaissankarina eikä Klaus Flemingiä suurena roistona. Läpi koko tutkimusaineistoni Jaakko Ilkka on vain yksi kapinan johtajista. Huolimatta siitä, että kapinan syitä avataan tarkemmin 1970–1990-lukujen oppikirjoissa, nähdään Kaarlen yllätyksen merkitys Ylikankaan näkemyksestä poiketen yllättävän suurena.

1970–1990-lukujen oppikirjat eroavat selkeästi aiempien ja seuraavien vuosikymmenten oppikirjoista mitä tulee tutkimusten vaikutukseen oppikirjojen sisältöihin. Heikki Ylikankaan vaikutus oppikirjoihin on ollut suurempi kuin kenenkään muun tutkijan tutkimallani ajanjaksolla ja hän selviytyi oppikirjoissa nuijasota-keskustelun voittajaksi. Jo HAik-keskustelua seuraavana vuotena ilmestynyt oppikirja kertoo ”nykyisestä” Ylikankaan ja ”vanhasta” Renvallin tulkinnasta. *Nuijasota* herättikin laajaa huomiota tiedeyhteisössä ja oli suunnattu laajalle yleisölle, minkä lisäksi Ylikangas astui itse oppikirjojen kirjoittajien joukkoon. Ylikankaan tutkimuksen ja sen herättämän keskustelun myötä lukion historian oppikirjojen kuvaus muuttuu talonpoikaismyönteisemmäksi ja

kirjoihin ilmestyy myös vertausta vuoden 1918 sisällissotaan tutkijan tapaan. Joissakin kirjoissa on myös suoria lainauksia Ylikankaalta. Aivan ylikankaan kaltaista kuvaus ei kuitenkaan ole. 1970–1990-lukujen oppikirjat eivät korosta talonpoikien nousseen nimenomaan aatelia vastaan lukuun ottamatta kirjaa, jossa Heikki Ylikangas itse on kirjoittajana. Muuten kirjoissa mainitaan sotilaiden, knaapien, alempien virkamiesten ja alemman aatelin riistäneen talonpoikia, mutta mistään säätykapinasta ei kerrota. Oppikirjat korostavat talonpoikien olojen kurjistumista ja taloudellista köyhtymistä, joten marxilaisuuden ja Ylikankaan esille nostamat sosiaaliset ja taloudelliset näkökohdat kirjoissa puolestaan näkyvät. Marxilaisuuden heijastuminen oppikirjoihin tarkoittaa samalla fennomanian näkymistä oppikirjoissa, kun nuijasotakuvauksissa kiinnitetään huomio kansaan, ”suureen joukkoon”. Kansan puolustaminen Ylikankaan innoittamana lienee vedonnut ihmisiin 1970-luvun ilmapiirissä.

Myös Yrjö-Koskisen teoria nousee ensimmäistä kertaa esille tutkimallani ajanjaksolla noin sata vuotta hänen tutkimuksensa ilmestymisen jälkeen, kun oppikirjoissa kerrotaan eri tulkinnoista. Tulkinta esitetään kuitenkin varhaisena teoriana nuijasodasta ja pääosin hänen näkemyksensä tulevat ilmi Ylikankaan kautta, sillä Ylikankaan tulkinta on talonpoikaisnäkökulmansa vuoksi Yrjö-Koskisen kaltainen. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen merkitys oppikoulujen ja lukiodien historian oppikirjoille ei näin ollen ole merkittävä muuten kuin Ylikankaan kautta, vaikka suomalaiselle historiantutkimukselle ja nuijasodan tutkimuskirjallisuudelle hänen merkityksensä on ollut valtaisa.

2000-luvulla kaikki oppikirjat kertovat talonpoikien tappioista nuijasodassa ja mainitsevat kuolleiden nuijamiesten määrän. Kaikki oppikirjat perustelevat hyvin syyn talonpoikien kapinaan nousulle, mutta kuvausten kattavuus vaihtelee. Vuoden 2004 *Suomen varhaishistorian aikakirja*, jossa nuijasotatutkija Katajala on itse kirjoittajana, kertoo nuijasodasta huomattavan laajasti. Erittäin monipuoliset ja kattavat ovat myös oppikirjat *Muutosten maailma 5*, *Kaikkien aikojen historia 5* sekä *Linkki 5. Forum* ja *Eepos* ovat kuvaukseltaan suppeampia ja kertovat itse sodan kulusta niukkasanaisesti. Joka tapauksessa 2000-luvun kirjojen näkökulma on nimenomaan talonpojissa. Nuijasodan syyt halutaan avata ja kertoa, miksi talonpojat tarttuivat aseisiin. Heidän tilannettaan ennen nuijasotaa kuvaillaan kattavasti. Samalla Kaarlen osuus kapinan syttymiselle jää pienemmäksi. Monet kirjat kertovat Yrjö-Koskisen ja Ylikankaan tavoin myös nuijasodan luonteesta verisenä sotana, jossa talonpoikia kohdeltiin armotta. Kuitenkin on myös kirjoja, jotka eivät avaa kapinan varsinaisia tapahtumia millään tavalla. Näin ollen vielä 2000-luvullakin nuijasodasta saa hieman erilaisen kuvan riippuen siitä, mitä oppikirjaa lukee. Ratkaisevaa nuijasotakuvauksen lisäksi on se, mitä jätetään kirjoittamatta. Kari Kaunismaa tulee

tutkimuksessaan samankaltaiseen tulokseen. Hänen mukaansa Venäjän oppikirjasarjat ovat erilaisia, eivätkä noudata mitään tiettyä kaavaa, mikä johtuu painotuseroista, ei väärän tiedon syöttämisestä. Tutkimukseni mukaan tiettyinä aikavälinä ilmestyneet suomalaiset lukion oppikirjat ovat ainakin nuijasodan kuvaamisen osalta suhteellisen samankaltaisia toisiinsa nähden. Kirjat eroavat kattavuudeltaan ja niissä on jonkin verran painotuseroja. Ennen kaikkea painotuserot ovat erilaisia eri aikavälien kesken. Esimerkiksi 1940–1960-luvulla painotetaan Suomen ja suomalaisten menestystä Venäjän-sodassa. 2010-luvulla painotetaan myös 25-vuotista Venäjän-sotaa, mutta eri syystä. Tällöin halutaan kertoa sen raskaista vaikutuksista talonpoikaiseen väestöön.

2000-luvulla esitetään myös uusia näkemyksiä ja nuijasotaa kuvataan monissa oppikirjoissa hyvin monipuolisesti eri osapuolet huomioon ottaen, mitä lienee edesauttanut uusien nuijasota-tutkimusten ilmestyminen. Tutun linnaleirin lisäksi esille nuijasodan syynä nousevat talouden alamäki ja miltei kaikissa oppikirjoissa huonot ilmasto-olot ja sen tuomat katovuodet. Esille nostetaan myös linnaleirin mahdollinen hyvittäminen muissa veroissa, jolloin se ei olisikaan ollut niin raskas järjestelmä kuin on väitetty. Venäjän-sodan vaikutuksia käsitellään monessa kirjassa entistäkin kattavammin ja muun muassa köyhtymistä aiheuttaneet molemminpuoliset hävitysretket nostetaan esille. Huomiota kiinnitetään poikkeuksellisesti myös siviileihin vuoden 2012 oppikirjassa *Linkki 5*, jossa hävitysretkistä kerrotaan erittäin kattavasti. Huomio kiinnitetään myös naisiin, lapsiin ja vanhuksiin sekä tilojen autioitumiseen. Esille nousevat näin ”tavallisten ihmisten” kokemukset, mitkä Väistön mukaan eivät näy vuosien 1994–2000 oppikirjojen sisällissotakuvauksessa. Uutta näkökulmaa on myös esimerkiksi uskontojen välisen valtakamppailun päättyminen luterilaisuuden voittoon. Pääosin nuijasota nähdään 2000-luvulla erittäin merkittävänä Suomen historian tapahtumana ja 1970–1980-lukujen vaihteesta alkanut talonpoikainen näkökulma jatkuu. Heikki Ylikankaan ja hänen tulkinnan myötä Yrjö-Koskisen vaikutuksen voidaan siis sanoa ulottuvan 2000-luvulle saakka, vaikka tulkinnat eivät näykään oppikirjoissa suoraan, ellei lasketa *Linkki 5*:n ylikangasmaista kuvausta Flemingin kuolemasta aikalaisten mukaan taivaallisena rangaistuksena.

2000-luvun oppikirjoissa halutaan ymmärtää nuijasotaa ja ennen kaikkea talonpoikien motiivia sekä moninaisia syitä kapinoinnille enemmän kuin missään aiemmissa historian oppikirjoissa, joten Yrjö-Koskisen luoman ja Ylikankaan jatkaman talonpoikien nousua hyvin ymmärtävän näkemyksen voidaan sanoa näkyvän kaikkein vahvimmin 2000-luvulla. 2000-luvun oppikirjat ovat kuitenkin puolueettomia, eli ne eivät ole mitenkään talonpoikien toiminnan puolella, mutta eivät sitä vastaanakaan. Kirjat eivät ota kantaa talonpoikien yritykseen ja nuijasodan seurauksiin eivätkä

Kaarlen tai aatelin toimiin. 2000-luvun kirjoissa nuijasotaan suhtaudutaan kriittisemmin ja monissa kirjoissa tapahtumat nähdään traagisemmin. Samanlaisen tulkinnan tekevät Markus Haarakoski ja Mikko Seppänen vuoden 1918 sisällissodan kohdalla.

Kimmo Katajalan tutkimustulokset teoksesta *Suomalainen kapina: talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla (n. 1150–1800)* eivät näy oppikirjassa sellaisenaan. Hänen ja Mirkka Lappalaisen tutkimuksen *Susimessu – 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa* teorit nostetaan esille vuoden 2012 kirjassa *Linkki 5 – Suomen varhaisvaiheet*, mutta oppikirjan leipätekstissä ei ole nähtävissä suoria vaikutuksia Katajalan tai Lappalaisen tutkimuksista. Kapina kuitenkin liitetään valtataisteluun sekä uskontojen väliseen kamppailuun. 2000-luvun oppikirjojen näkemys nuijasodasta on suhteellisen samankaltainen kuin 1970–1980-lukujen vaihteesta 1990-luvulle, mitä on edesauttanut luultavasti Katajalan ja Lappalaisen osittain Ylikankaan kanssa samankaltainen tulkinta nuijasodan verisyydestä ja talonpoikien huonosta tilanteesta. Nähtäväksi jää, tulevatko Kimmo Katajalan ja Mirkka Lappalaisen tulkinnat näkymään oppikirjojen nuijasotakuvauksissa, eli kuvataanko nuijasotaa poliittisena kapinana tai talonpoikia omaa etuaan ajaneina aktiivisina toimijoina ja ymmärretäänkö aatelin väkivaltaiset toimenpiteet sodassa paremmin.

Oppikirjojen nuijasotakuvaus näyttää muuttuvan ennen kaikkea ympäröivän yhteiskunnan vuoksi, kuten luvussa 3.5. osoitin. Jaakko Väisäsen mukaan kirjojen muutokset ovatkin seurausta yhteiskunnallisista murroksista, joita oppikirjat heijastavat. Ne ovat yhteiskuntansa tuote. Näin ollen oppikoulujen ja lukion historian oppikirjojen nuijasotakuvauksesta voidaan tehdä päätelmiä ajan yhteiskunnallisista ilmiöistä ja vaikutteista aivan, kuten Jaakko Väisäsen mukaan on mahdollista tehdä oppikirjoista ylipäänsä. Ympäröivän yhteiskunnan ajatusmaailma on selvästi muuttunut ajan myötä, kun talonpoikien toiminnasta tulee hyväksyttävää ja heidän motiivejaan halutaan kuvata tarkkaan aatelin urotekojen tai valtiollisen kuvaamisen sijaan. Oppikirjat ovat kullekin sukupolvelle yhteiskunnan, tutkijoiden ja oppikirjantekijöiden väline välittää haluamansa tieto lukijoille. Tutkimukseni tukee näitä Väisäsen väitteitä. Eri aikoina oppikirjojen nuijasotakuvauksella on haluttu välittää tietynlainen kuva nuijasodasta. Esimerkiksi K. O. Lindeqvistin myötä nuijasodan kuvaaminen muuttuu hetkellisesti oletettavasti sortokausien myötä ja huomio kiinnittyi enemmän talonpoikiin, joita ymmärretään paremmin. Talonpoikien kohtalo keräsi sympatiaa aikana, jolloin Venäjä sortoi suomalaisia. 1800-luvun oppikirjojen tekijät eivät edes halunneet yrittää ymmärtää kansan nousua ”etevää” aatelia vastaan. Tällöin oltiin vielä tyytyväisiä hallintoon ja oppikirjat hehkuttavat muun muassa aatelin uskollisuutta lailliselle kuninkaalle. 1800-luvun lopulla ennen

venäläistämispoliittikkaa laajan itsehallinnon saaneessa Suomessa ja uudelleen sotien aikana ja niiden jälkeen Suomen eteen ponnistelleiden johtajien, aatelisten, toiminnan kuvaaminen ja roolin korostaminen on katsottu tärkeäksi, sillä heidän toimintansa ajoi Suomea kohti itsenäisyyttä. Tällöin talonpojat jäivät vähemmälle huomiolle. 1940–1960-lukujen kirjat näkevät tärkeämpänä valtion kehittymisen kuvaamisen aikana, jolloin Suomi oli taistellen pitänyt itsenäisyytensä, jota sotien jälkeisinä vuosikymmeninä lähdettiin uudelleen rakentamaan. Kansallisvaltion vaihteita korostetaan tietynlaisella nuijasodan kuvaamisella.

1960–1970-luvuilla historiantutkimuksessa alettiin jälleen kiinnittää huomiota suuriin massoihin ja ilmiöitä alettiin tarkastella sosiaalisista ja taloudellisista näkökulmista. Marxilaisuus yleistyi etenkin opiskelijanuorten keskuudessa. Ylikangas väittikin talonpoikien nousun olleen seurausta taloudellisesta kurjistumisesta sekä toisen korkeammalla olevan yhteiskuntaluokan sorrosta. Myös oppikirjoissa alettiin kiinnittää 1970–1990-luvuilla enemmän huomiota suuren joukon, talonpoikien, huonontuneeseen tilanteeseen. Edellisvuosikymmeninä oli kuvattu aatelistoa Suomen kehittäjänä ja itsenäisen aseman puolustajina ja eteenpäin ajajina. Nyt huomio kiinnittyi ”kansaan”. 1970–1980-lukujen taitteesta aina 2010-luvulle saakka on sen sijaan nähty tärkeänä kuvata talonpoikien toimintaa, motiiveja, tavoitteita ja kohtaloa. 2000-luvulla nuijasota halutaan ymmärtää ennen kaikkea talonpoikaisesta lähtökohdasta käsin. Olihan nuijasota talonpoikaiskapina. Samalla tapahtumat halutaan kuitenkin nähdä kokonaisvaltaisena ilmiönä, johon vaikuttivat monipuolisesti erilaiset syyt ja vaikutteet. Jopa ainoastaan nuijasotakuvaava oppikirjoista tutkittuani voin yhtyä Anja Lehikoisen väitteeseen siitä, että uudelle sukupolvelle pyritään oppikirjojen avulla välittämään tiettyjä arvoja, normeja ja kulttuuriperintöä. Oppikirjojen tekijät ovat selvästi sidoksissa aikaansa, kuten Sture Långström esittää. Väisäsen mukaan oppikirjat jopa ylläpitävät tietyn aikakauden ideologiaa. Tämä näkyy nuijasotakuvausten kohdalla ainakin juuri 1940–1960-luvuilla, jolloin ylläpidetään valtiokeskeistä ajattelua. Kari Kaunismaan kysymykseen, voidaanko oppikirjat nähdä ajankohtaisen yhteiskuntailmaston mittareina edustamassa ajan henkeä, voi tutkimukseni perusteella vastata ehdottomasti kyllä. Tutkimukseni mukaan nuijasodasta tehdyt oppikirjatulkinnat ovat hyvä esimerkki historian oppikirjojen aikasidonnaisuudesta, aivan kuten Ahtiainen ja Tervonen esittävät nuijasodan historiankirjoituksesta. Oppikirjat ja tutkimukset ovat kuitenkin eri aikoina hieman eri tavalla sidoksissa aikaansa. Vaikka 1800-luvun lopun Yrjö-Koskisen nuijasotatulkinta ja saman aikakauden oppikirjat ovat molemmat selkeästi aikansa tuotteita, niiden nuijasotakuvat ovat hyvin erilaisia, mikä johtunee oppikirjantekijöiden henkilökohtaisesta näkemyksestä. Myös Renvallin ja hänen tutkimuksensa jälkeiset oppikirjat ovat huomattavan erilaisia joistakin yhtäläisyyksistä huolimatta.

Oppikirjojen yksi mielenkiintoinen ja tutkimuksessa huomioonotettava piirre on se, että niissä ei sanota kaikkea. Tutkija joutuu kiinnittämään huomionsa vain siihen, mitä teksti sisältää. Toisaalta mielestäni tutkija voi kiinnittää huomionsa juuri siihen, mitä on jätetty pois. On huomionarvoista, että yksikään 1940–1960-lukujen oppikirjoista ei mainitse nuijasodassa kuolleiden talonpoikien määrää. 1800-luvun lopun ja 1940–1960-lukujen oppikirjojen tekijät ovat tehneet valinnan jättäessään kertomatta Hämeessä ja Savossa tapahtuneesta antautuneiden ja aseettomien talonpoikien tappamisesta. Monissa oppikirjoissa kirjoitetaan vain ”taisteluista”. Valinta on tehty sen vuoksi, että järjestysvaltaa, esivaltaa ja Suomelle erikoisaseman tuonutta aatelistoa nostetaan kirjoissa jalustalle. Samaan kuvaamiseen ei sovi Suomen johtomiesten julmat teot talonpoikia kohtaan. Toki oppikirjoissa joudutaan yksinkertaistamaan monimutkaisia asiakokonaisuuksia, kuten Karlsson kirjoittaa. Liiallinen oikaisu esimerkiksi nuijasodan tapahtumien kohdalla luo kuitenkin väärän kuvan nuijasodasta. Samoin, jos esimerkiksi talonpoikien kapinaan nousun motiiveja ei avata tarkemmin, lukija voi saada Renvallin tapaisen kuvan hermonsa menettäneistä äkkipikaisista talonpojista. 1970-luvun jälkeen oppikirjantekijät ovat tehneet valinnan jättäessään pois isänmaallisen kuvaamisen oppikirjoista. Valtion ja esivallan pönkittäminen oppikirjakuvauksella on alettu kokemaan vieraaksi, kun sota-ajat ovat jääneet kauas taakse. Valinta on oppikirjoissa merkittävässä roolissa. Monissa 2000-luvun kirjoissa on puolestaan päädytty siihen, että valitaan paljon. Nuijasodasta kerrotaan monipuolisesti sekä kattavasti. Näin ollen se vie aiempaa enemmän tilaa ja nähdään huomattavan merkittävänä ajanjaksona Suomen historiassa.

Sture Långströmin mukaan oppikirjoissa historiantutkimuksen kannalta mielenkiintoista on myös viive, milloin jokin asia alkaa muuttua. Ylipäättään menee pitkään, ennen kuin koko oppikirjakenttä muuttuu nuijasotakuvaukseltaan uudenlaiseksi, sillä etenkin tietyn kirjasarjan eri painokset julkaistaan samanlaisina kuin edelliset. Timo Väistö tulee samaan tulokseen omassa Pro gradu-tutkielmassaan vuoden 1918 sisällissodan oppikirjakuvan kohdalla. Tutkimukseni mukaan joihinkin yhteiskunnan tai tutkimuksen muutoksiin on reagoitu oppikirjoissa nopeasti ja joihinkin hitaasti. Marxilaisuus ja opiskelijayhteisöjen radikalisoituminen nousivat esille jo 1960-luvulla, mutta oppikirjoissa ”joukkoon” eli talonpoikiin kiinnitetään huomiota kunnolla vasta 1970–1980-lukujen vaihteessa, mikä johtuu Ylikankaan vuoden 1977 uudesta nuijasotatulkinnaasta ja sitä seuranneesta keskustelusta, joiden vaikutus kirjoissa näkyy huomattavan nopeasti. Nuijasotakuva muuttui vasta silloin, kun tutkimuskentällä tapahtui suureen yleisöön vetoava uudistus. Toisaalta Yrjö-Sakari Yrjö-Koskiseen ei reagoitu 1800-luvun lopulla mitenkään. Sortokausilla yhteiskunnalliseen ympäristöön on reagoitu nopeasti. Pentti Renvallin näkemykset eivät näy oppikirjoissa sellaisenaan oppikirjojen leipätekstissä milloinkaan. Sota-aikaan ja sotien jälkeen yhteiskunnalliseen tilanteeseen

on sen sijaan reagoitu nopeasti. Juuri tällaisia muutoksen ajankohtia olen pyrkinyt löytämään tutkimusaineistostani. Kimmo Katajalan ja Heikki Ylikankaan tapauksessa tutkijat ovat halunneet uudistaa oppikirjojen nuijasotakuva omien näkemyksiensä mukaiseksi ryhtymällä itse oppikirjojen kirjoittajiksi, jolloin kuvaus on samalla kattavaa. Oppikirjoissa saatetaan huomioida nopeastikin uudet tutkimukset, mutta kirjojen nuijasotakuvaan ne eivät välttämättä vaikuta, kuten Mirkka Lappalaisen kohdalla. Varsinaisessa kirjan kuvauksessa pysytään mieluummin vanhassa.

Tutkijoiden räikeimpiä ja kantaaottavimpia tulkintoja oppikirjoihin ei selvästikään omaksuta, eivätkä tutkimustulokset näin ollen siirry kirjoihin lähellekään alkuperäisessä asussaan. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen yltiöpäinen talonpoikaiston sääliminen ja toisaalta ihailu ei näy oppikirjoissa, eivätkä lukion historian kirjat kuvaa talonpoikia ymmärtämättöminä ja oikosulun saaneina, kuten Renvall. Vaikka Heikki Ylikankaan vaikutus on selvä, eivät oppikirjat ole yhtä räikeästi talonpoikien puolella tai maalaile niin hirvittäviä kuvia aateliston teoista kuin Ylikangas, edes hänen omassa oppikirjassaan. Myöskään Katajala ei oppikirjassaan korosta talonpoikien päämäärätietoista toimintaa ja kapinoinnin poliittisuutta. Oppikirjatulkinnat ovat pehmeämpiä. Mirkka Lappalainen mainitaan 2011 vuoden oppikirjassa, mutta nuijasotaa ei laiteta omaa etua tavoitelleiden nuijamiesjohtajien syyksi. Lappalaiselta ei mainita niitä tulkintoja, jotka eivät sovi aiempaan nuijasotakuvaan. Esimerkiksi aatelin veritekojen näkemistä normaalina ajan ilmiönä ei ole sisällytetty nuijasotakuvaan. Tutkimuksia kuitenkin selvästi huomioidaan, ainakin 1970–1980-luvun vaihteesta lähtien.

Se, mitä oppikirja nuijasodasta kertoo ja millaisen kuvan lukija siitä saa näyttää riippuvan suuresti oppikirjan tekijän tai tekijöiden henkilökohtaisista näkemyksistä ja valinnoista. Esimerkiksi svekomaani Schybergson ei ole halunnut luoda samanlaista talonpoikaista nuijasotakuva kuin fennomaani Yrjö-Koskinen ja nostaa voimakkaasti esille Suomen aatelia ja Klaus Flemingiä sekä heidän uskollisuuttaan kuninkaalle. 1800-luvun ja 1900-luvun alun oppikirjojen kirjoittajien henkilökohtaisilla näkemyksillä näyttää olleen suuri rooli oppikirjojen nuijasotakuvan muodostumiseen. Sota-aikana syntynyt Harkolan ja Juvan oppikirja kuvaa, miten historiassa on ajauduttu kohti kansallisvaltiota, kuten esimerkiksi Ruudunkin oppikirja. Heikki Ylikangas on puolestaan tuonut Kimmo Katajalan tavoin omia tutkimustuloksiaan oppikirjaan, jossa hän on yhtenä kirjoittajista. Erityisesti Ylikankaan kirjasta välittyvät kirkkaasti hänen omat näkemyksensä. Ensimmäinen usean oppikirjantekijän työryhmän kirja ilmestyi 1979. Tätä ennen kirjoilla oli yksi tai kaksi kirjoittajaa. 1980-luvulla työryhmät yleistyivät, mutta kahden kirjoittajan oppikirjoja esiintyy vielä 1990- ja 2000-luvuillakin. 2000-luvulla usean oppikirjantekijän kirjat ovat

nuijasotakuvaukseltaan monipuolisempia kuin *Forum* ja *Eepos*, joilla on vain kaksi tekijää. 80- ja 90-luvuilta vastaavaa päätelmää ei voi tehdä.

Nuijasotaa, Suomen ensimmäistä sisällissotaa, voi verrata Suomen vuoden 1918 sisällissotaan, kuten jotkut oppikirjat ja Ylikangas tekevät. Oppikirjoista vuoden 1918 sisällissotaa tutkineiden Iidamaria Mäki-Mikolan ja Heini Sipilän Pro gradun mukaan vanhemmat 1930–1940-lukujen oppikirjat antavat tapahtumista yksipuolisemman kuvan. Nuijasodan kohdalla sama pätee 1800-luvun lopun ja 1940–1960-lukujen oppikirjoihin. Edellä mainitut tutkijat yhtyvät muihin tutkijoihin itseni mukaan lukien siinä, että yhteiskunnallisten, poliittisten ja sosiaalisten olojen muutoksilla on vaikutusta oppikirjoihin. Sipilän ja Mäki-Mikolan mukaan sisällissotakuvauksessa suurin muutos tapahtuu 1970-luvulla, jolloin sodasta pyritään kertomaan tasapuolisesti molemmat osapuolet huomioon ottaen. Markus Haarakosken ja Mikko Seppäsen mukaan tämä muutos tapahtui 1960-luvulla. Yleisesti ottaen historian oppikirjojen murrosvaihe sijoittuu 1960-luvulle, jolloin siirryttiin tiedolliseen ja kriittiseksi kansalaiseksi tähtäävään historianopetukseen aiemmasta isänmaallisesta historiakuvauksesta. Omassa tutkimuksessani merkittävä muutos nuijasotakuvauksessa tapahtuu 1970–1980-lukujen vaihteessa, kun talonpojat alkavat saada enemmän huomiota. Samalla huomioidaan myös aatelin tappiot Kaarlen teloituksissa. Tällöin lukijoita halutaan selvästi kasvattaa kriittisemmiksi kuvaamalla uutta nuijasodan tutkimusteoriaa sekä kyseenalaistamalla aatteellista isänmaallista historiakuvausta. Tutkimani oppikirjat monipuolistuvat nykypäivään tultaessa, etenkin 1970–1980-lukujen vaihteessa ja uudelleen 2000-luvulla. Mäki-Mikolan ja Sipilän mukaan monipuolistumista tapahtuu 1980–2000-luvuilla ja Timo Väistön mukaan jonkin verran 1994–2010. Hänen mukaansa kuitenkin itse sodan kulkua ei juurikaan käsitellä. Nuijasodan kohdalla kattavimmat kirjat mainitsevat nuijasodan tapahtumista, mutta etenkin 1800-luvun lopusta 1960-luvulle niiden kuvaaminen on vähäistä. Myös Haarakosken ja Seppäsen mukaan uudet oppikirjat sisältävät kaikkein eniten näkökulmia. Omassa tutkimuksessani ikään kuin tutkimusaineistoni huipennukseksi tuorein tutkimani oppikirja *Linkki 5 – Suomen varhaisvaiheet* vuodelta 2012 on kirjoista kaikkein monipuolisin ja kattavin. Nuijasodasta on tullut koko kansan tragedia, joka halutaan ymmärtää mahdollisimman hyvin kaikkien siihen vaikuttaneiden tekijöiden kautta. Vuoden 1991 Opetushallituksen ennakkotarkastusmenettelystä luopuminen ei näytä vaikuttaneen oppikirjojen nuijasotakuvaan.

Lukijan sympatiat asettuvat monen 1970–2010-luvun oppikirjan nuijasotakuvaan myötä talonpoikien puolelle, mitä ei välttämättä voi nähdä pelkästään hyvänä asiana. Mirkka Lappalaisen mukaan kapinan verinen kukistaminen oli ymmärrettävää ja ajalle ominaista. Mikäli Lappalaisen

näkemykset otetaan huomioon, oppikirjat eivät tutkimukseni mukaan käsittele nuijasotaa tarpeeksi objektiivisesti, sillä niiden näkökulma on tutkimallani ajanjaksolla kääntynyt aatelista ja valtiosta lopulta talonpoikiin. Näin ollen aateliston motiivia sisällissodan toisena osapuolena ei oteta tarpeeksi huomioon. 2000-luvun oppikirjat ovat monipuolisia ja objektiivisia, mutta niissäkään ei kerrota Lappalaisen mainitsemia asioita. Toisaalta nuijasota on talonpoikaikapina, joten tämän osapuolen kattava kuvaus on ymmärrettävää. On myös fakta, että eräät sotilaat käyttivät jo aikalaisten mielestä järjetöntä väkivaltaa talonpoikia kohtaan, kuten Lappalainenkin mainitsee.

Historianopetuksen tutkimuksen voidaan sanoa palvelevan kasvatuksellisia ja välillisesti myös poliittisia tavoitteita, eli pyrkimystä kehittää historianopetusta haluttuun suuntaan, kuten Anja Lehikoinen toteaa. Tämäkin tutkimus palvelee historianopetuksen kehittämistä. Ilmiöiden mahdollisimman monipuolinen tarkastelu palvelee opiskelijaa parhaiten. Eri osapuolten huomioon ottaminen ja erityisesti tapahtuman syiden kattava tarkastelu antaa lukijalle parhaan mahdollisen ja totuudenmukaisimman kuvan, joka ei palvele mitään ideologiaa tai ohjaa lukijan ajatuksia mihinkään suuntaan. Vaarana on liiankin kattava kuvaus, jolloin asiasta voi jäädä lukijalle pirstaloitunut ja epäselvä kuva. Nuijasota on niin hyvä esimerkki jonkin aiheen historiantutkimuksen historiasta ja nimenomaan suomalaisesta ilmiöstä ja tutkimuksesta sekä historiantutkimuksen aikasidonnaisuudesta, että nuijasodan tutkimushistorian avaaminen oppikirjoissa *Linkki 5:n* tavoin olisi erittäin hyödyllistä.

1800-luvulta 2000-luvulle tutkijat ovat muodostaneet oman tulkintansa nuijasodasta vajavaisen lähdeaineiston perusteella imien samalla ympäröivän yhteiskunnan vaikutteita. Oppikirjojen tekijät ovat muodostaneet samalla ajanjaksolla tulkintansa nuijasotatutkimuksen ja omien henkilökohtaisten valintojen perusteella aina sen hetkisessä yhteiskunnassa, jonka muutokset heijastuvat kirjoittajiensa kautta oppikirjojen nuijasotakuvaan. 1590-luku on säilynyt tärkeänä ajanjaksona niin tutkimuksen kuin oppikirjojen silmissä 1800-luvulta 2010-luvulle, minä aikana sen merkitys on vain kasvanut. Tutkimuksen ja oppikirjojen nuijasotakuva on muuttunut hieman eri tavalla, mutta aina tulkinta on ollut sidoksissa aikaansa. 2010-luvullakaan nuijasodasta ei ole yhtä tietynlaista kaikkien omaksumaa tulkintaa vaan se nähdään eri tutkijoiden ja eri oppikirjojen tekijöiden silmin eri tavalla, aivan kuten itse tapahtuman aikoihin nuijamiesten kapinoinnista oli monta eri näkemystä. Nuijasota on käyty 418 vuotta sitten, mutta nuijasotakuva jatkaa muuttumistaan.

Lähdeluettelo

LÄHTEET

- Lärobok i Finlands historia 1832 Arwidsson, Ivar Adolf. Lärobok i Finlands historia och geografi för gymnasier och skolor. S.S. Arwidssons förlag. Turku, 1832.
- Oppikirja Suomen historiassa 1877 Melander, H.L. Oppikirja Suomen historiassa. K.E. Holmin kustannuksella. Helsinki, 1877.
- Suomen historian oppikirja lyseoiden ja tyttökoulujen ylimpiä luokkia varten 1902 Schybergson, M.G. Suomen historian oppikirja lyseoiden ja tyttökoulujen ylimpiä luokkia varten. G.W. Edlundin kustannuksella. Helsinki, 1902.
- Suomen historian oppikirja 1907 Lindeqvist, K.O. Suomen historian oppikirja lyseoja ja tyttökouluja varten. WSOY. Helsinki, 1907.
- Suomen historian oppikirja 1920 Lindeqvist, K.O. Suomen historian oppikirja lyseoja ja tyttökouluja varten. WSOY. Helsinki, 1920.
- Suomen historian oppikirja 1927 Lindeqvist, K.O. Suomen historian oppikirja. WSOY. Helsinki, 1927.
- Suomen historia lukioluokkia varten 1936 Jutikkala, Eino & Ora, Yrjö. Suomen historia lukioluokkia varten. Otava. Helsinki, 1936.
- Suomen historian oppikirja 1937 Lindeqvist, K.O. Suomen historian oppikirja. WSOY. Helsinki, 1937.

Suomen historia lukioluokkia varten 1943	Harkola, Uolevi & Juva, Einar W. Suomen historia lukioluokkia varten. Otava. Helsinki, 1943.
Suomen historia lukioluokkia varten 1947	Jutikkala, Eino & Ora, Yrjö. Suomen historia lukioluokkia varten. Otava. Helsinki, 1947.
Suomen historia 1951	Ruutu, Martti. Suomen historia. Otava. Helsinki, 1951.
Suomen historia 1953	Ruutu, Martti. Suomen historia. Otava. Helsinki, 1953.
Suomen historia lukioluokkia varten 1955	Vehvilä, Salme. Suomen historia lukioluokkia varten. WSOY. Helsinki, 1955.
Suomen historia 1956	Ruutu, Martti. Suomen historia. Otava. Helsinki, 1956.
Finlands historia för gymnasiet 1964	Koskull, Walter von. Finlands historia för gymnasiet. Söderström & CO förlagsaktiebolag. Helsinki, 1964.
Suomen historia lukioluokkia varten 1965	Vehvilä, Salme. Suomen historia lukioluokkia varten. WSOY. Helsinki, 1956.
Suomen historia 1967	Castrén, Matti J. & Vehvilä, Salme. Suomen historia. Lukioluokkia varten. WSOY. Helsinki, 1967.
Suomen historia 1968	Castrén, Matti J. & Vehvilä, Salme. Suomen historia. Lukioluokkia varten. WSOY. Helsinki, 1968.
Finlands historia 1971	Runeberg, Carl Michael. Finlands historia. Söderström & C:O förlags AB. Porvoo, 1971

- Suomen historia 1972
Castrén, Matti J. & Vehvilä, Salme. Suomen historia. Lukioluokkia varten. WSOY. Helsinki, 1972.
- Suomen historia – esihistoriasta
autonomian aikaan 1972
Kiuasmaa, Kyösti & Perälä, Tauno. Suomen historia – esihistoriasta autonomian aikaan. Otava. Helsinki, 1972
- Suomen historia 1975
Castrén, Matti J. & Vehvilä, Salme. Suomen historia. Lukioluokkia varten. WSOY. Helsinki, 1975.
- Finland och ståndssamhället
kurs 3 1979
Britta, Krank & Penttilä, Isabella. Finland och ståndssamhället kurs 3. Söderström & C:O Förlags AB. Helsinki, 1979.
- Lukion historia 3 1979
Castrén, Matti J. & Huttunen, Veikko & Leimu, Erkki & Pulkkinen, Meeri & Salojärvi, Kyösti & Vehviläinen, Olli-Pekka. Lukion historia 3. WSOY. Helsinki, 1979.
- Finlands historia
för gymnasiet 1980
Konskull, Walter von. Finlands historia för gymnasiet. Söderström & CO förlagsaktiebolag. Helsinki, 1980.
- Historian linjoja 3 1981
Lempinen, Jorma & Markkanen, Erkki & Nygård, Toivo & Rantatupa, Heikki. Historian linjoja 3. Otava. Helsinki, 1981.
- Lukion historia 3 1981
Ahonen, Sirkka & Heikkinen, Antero & Lindlöf, Tapani & Rytönen, Seppo & Tiainen, Sakari. Lukion historia 3. Gummerus OY. Jyväskylä, 1981.
- Muuttuva maailma 1981
Hannula, Seppo & Mäkelä, Aimo & Peltovuori, Risto & Ylikangas, Heikki. Muuttuva maailma. Sääty-yhteiskunta Suomessa. Kustannuskiila. Kuopio, 1981.

Uuden lukion historia 2a 1982	Castrén, Matti J. & Huttunen, Veikko. Uuden lukion historia 2a. Sääty-yhteiskunta Suomessa. WSOY. Helsinki, 1982.
Muuttuva maailma 1986	Hannula, Seppo & Mäkelä, Aimo & Peltovuori, Risto & Ylikangas, Heikki. Muuttuva maailma. Sääty-yhteiskunta Suomessa. Kustannuskiila. Kuopio, 1986.
Historian linjoja – lukion kurssi 3 1990	Lempinen, Jorma & Markkanen, Erkki & Matsinen, Terttu & Nygård, Toivo & Rantatupa, Heikki. Historian linjoja. Lukion kurssi 3. Otava. Helsinki, 1990.
Historian kurssi III 1991	Laurila, Anja & Olavi, Saija. Historian kurssi III. Otava. Helsinki, 1991.
Ihmisen tiet 1991	Ekonen, Jouni & Kulju, Vilho. Ihmisen tiet. Lukion historian kurssi 3. Otava. Helsinki, 1991.
Muutosten maailma 1991	Hannula, Seppo & Peltovuori, Risto. Muutosten maailma. Suomen esihistoria ja Ruotsin vallan kausi. Kustannuskiila. Kuopio, 1991.
Muutosten maailma 1998	Hannula, Seppo & Peltovuori, Risto. Muutosten maailma. Suomen esihistoria ja Ruotsin vallan kausi. Kustannuskiila. Kuopio, 1998.
Ihmisen tiet 1999	Ekonen, Jouni & Kulju, Vilho & Matsinen, Terttu. Ihmisen tiet. Suomi ennen autonomiaa. Otava. Helsinki, 1999.
Skeden i Finlands historia 2003	Krank, Britta & Penttilä, Isabella. Skeden i Finlands historia. Historia för gymnasiet från stenåldern till ryska tiden. Söderström. Helsinki, 2003.

- Suomen varhaishistorian aikakirja 2004 Aromaa, Vuokko & Haapala, Pertti & Heininen, Simo & Katajala, Kimmo. Suomen varhaishistorian aikakirja. Edita. Helsinki, 2004.
- Eepos 2005 Edgren, Torsten & Manninen, Merja. Eepos. Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan. WSOY. Helsinki, 2005.
- Forum 2006 Ekonen, Jouni & Matsinen, Terttu. Forum. Suomi esihistoriasta autonomian aikaan. Otava. Helsinki, 2006.
- Muutosten maailma 5 2006 Heikkonen, Esko & Ojakoski, Matti & Väisänen Jaakko. Muutosten maailma 5. Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan. WSOY Oppimateriaalit Oy. Helsinki, 2006.
- Forum 2008 Ekonen, Jouni & Matsinen, Terttu. Forum. Suomi esihistoriasta autonomian aikaan. Otava. Helsinki, 2008.
- Kaikkien aikojen historia 5 2011 Aalto, Jari. & Aromaa, Vuokko & Haapala, Pertti & Heininen, Simo & Katajala, Kimmo & Nieminen, Jaana. Kaikkien aikojen historia 5. Suomen vaiheet esihistoriasta autonomian aikaan. Edita. Helsinki, 2011.
- Linkki 5 2012 Höyssä, Ari & Lahtinen, Anu & Lehtonen, Ulla. Linkki 5. Suomen varhaisvaiheet. Sanoma Pro Oy. Helsinki, 2012.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Ahtiainen & Tervonen 1996 Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka. *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki, 1996.
- Fewster 2006 Fewster, Derek. *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Finnish Literature Society. Helsinki, 2006.
- Finne 1945 Finne, Jalmari. *Nuijasota: historiallinen kuvaus vuosien 1596 ja 1597 kapinasta*. Otava. Helsinki, 1945.
- Garritzen 2011 Garritzen, Elise. *Lähteiden lumoamat. Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. Bibliotheca Historica 130. SKS. Helsinki, 2011.
- Grönblad 1846 Grönblad, Edward. *Handlingar rörande klubbekriget I-III*. Helsinki, 1846.
- Haarakoski & Seppänen 2012 Haarakoski, Markus & Seppänen, Mikko. *Sisällissodan diskurssit 1960- ja 2000-luvun historian oppikirjoissa*. Kasvatustieteiden Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, 2012.
- Haavikko 1996 Haavikko, Paavo. *Nuijasota. Sisällissodan vuodet 1596–1599*. WSOY. Helsinki, 1996.
- Heikinheimo 1955 Heikinheimo, Seppo. *Suomen elämäkerrasto*. WSOY. Helsinki, 1955.
- Hovi 1978 Hovi, Kalervo. *'Nuijasodan kansainvälisestä vertailusta'*, *Historiallinen Aikakauskirja* n:o 2. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki, 1978.

- Kansallisbiografia
-verkkójulkaisu 2002 *Kansallisbiografiaverkkójulkaisu*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 2002 [<http://www.kansallisbiografia.fi>]. Luettu 10.10.2014.
- Karlsson 1999 Karlsson, Klas-Göran. Historia som vapen. AiT ScandBook. Falun, 1999.
- Katajala 2002 Katajala, Kimmo. Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 2002.
- Kaukiainen 1978 Kaukiainen, Yrjö. 'Nuijasodan sfäärit ja projektiot', *Historiallinen Aikakauskirja* n:o 2. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki, 1978.
- Kaukiainen 1980 Kaukiainen, Yrjö. 'Talonpoikaiskeskustelun toinen kierros', *Historiallinen Aikakauskirja* n:o 3. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki, 1980.
- Kaunismaa 2009 Kaunismaa, Kari. Punatähdestä kaksoiskotkaan. Neuvostoliiton romahtamisen vaikutus venäläisen keskikoulun historian oppikirjoihin. Väitöskirja. Turun yliopisto, 2009.
- Lappalainen 2009 Lappalainen, Mirkka. Susimessu. 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Helsinki, 2009.
- Lehikoinen 1986 Lehikoinen, Anja. 'Historianopetus historiantutkimuksen kohteena', *Poliittisen historian tutkimusopas*. Poliittinen historia, julkaisuja C:24. Turun yliopisto, 1986.
- Lehtinen 1878 Lehtinen, Erkki. 'Nuijasodan konnat ja sankarit',

- Historiallinen Aikakauskirja* n:o 1. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki, 1978.
- Luukko 1950 Luukko, Armas. Etelä-Pohjanmaan historia I-II. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta. Vaasa, 1950.
- Luukko 1978 Luukko, Armas. 'Mikä oli nuijasota?', *Historiallinen Aikakauskirja* n:o 2. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki, 1978.
- Långström 1997 Långström, Sture. Författarröst och lärobokstradition. En historiedidaktisk studie. Umeå Universitet, 1997.
- Maarbjerg 1992 Maarbjerg, John P. 'The Economic Background to "The War of Clubs"'. *Scandinavian Journal of History* 1, 1992.
- Mäkelä-Alitalo 1979 Mäkelä-Alitalo, Anneli. Hattulan kihlakunnan ja Porvoon läänin autioituminen myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa. Hist.tutk. 109. Suomen historiallinen seura. Helsinki, 1979.
- Mäki-Mikola & Sipilä 2011 Mäki-Mikola, Iidamaria & Sipilä, Heini. Suomen sisällissodan käsittely 1930–2000-lukujen historian oppikirjoissa. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto, 2011.
- Orrman 1986 Orrman, Eljas. Bebyggelsen i Pargas. S:T Mårtens och Vermo socknar i Egentliga Finland under senmedeltiden och på 1500-talet. Hist.tutk. 131. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki, 1986.
- Renvall 1949 Renvall, Pentti. Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita. Vaasa-kauden Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Turku, 1949.
- Rigney 1990 Rigney, Ann. The rhetoric of historical representation. Three narrative histories of the French Revolution. Cambridge

University Press. Cambridge, 1990.

- Soikkanen 1986 Soikkanen, Timo. Poliittisen historian tutkimusopas. Poliittinen historia, julkaisuja C:24. Turun yliopisto. Turku, 1986.
- Sommarström 1935 Sommarström, Hugo. Finland under striderna mellan Sigismund och hertig Karl. 1 Klas Flemings tid. Björck och Börjessons. Tukholma, 1935.
- Tommila 1989 Tommila, Päiviö. Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. WSOY. Helsinki, 1989.
- Tuomi & Sarajärvi 2002 Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki, 2002.
- Väistö 2011 Väistö, Timo. Kansalaissodasta sisällissodaksi. Suomen vuoden 1918 sisällissodan käsittely peruskoulun historian oppikirjoissa vuosina 1994–2010. Suomen historian Pro gradu-tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, 2011.
- Väisänen 2005 Väisänen, Jaakko. Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin. Joensuun Yliopisto, 2005.
- Ylikangas 1977 Ylikangas, Heikki. Nuijasota. Otava. Helsinki, 1977.
- Ylikangas 1978 Ylikangas, Heikki. 'Nuijasota anakronistisen nationalismin peruutuspeilissä', *Historiallinen Aikakauskirja* n:o 2. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki, 1978.

- Ylikangas 1980 Ylikangas, Heikki. 'Talonpoikaiskeskustelun toinen kierros', *Historiallinen Aikakauskirja* n:o 3. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. Helsinki, 1980.
- Ylikangas 1996 Ylikangas, Heikki. Nuijasota. Otava. Helsinki, 1996.
- Yrjö-Koskinen 1857 Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari. Nuijasota, sen syyt ja tapaukset. Ensimmäinen osa. Frenckell. Turku, 1857.
- Yrjö-Koskinen 1859 Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari. Nuijasota, sen syyt ja tapaukset. Jälkimmäinen osa. Frenckell. Turku, 1859.

Liitteet

Kartta nuijasodan tapahtumista

